

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta

DISERTAČNÍ PRÁCE

Současná podoba školních řádů na základních školách v ČR a jejich
pedagogicko-psychologické souvislosti

The Current Form of School Rules and Regulations on Elementary Schools in
the Czech Republic and its pedagogically-psychological connotations.

Mgr. Magdalena Richterová

Školitel: PhDr. Marie Linková, Ph.D.

Studijní program: Pedagogika

Studijní obor: Pedagogika

2022

Odevzdáním této disertační práce na téma Současná podoba školních řádů na základních školách v ČR a jejich pedagogicko-psychologické souvislosti potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením školitele práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha 5. 4. 2022

.....

podpis

Poděkování Marii, protože mi na pravém místě dokázala říct, že je potřeba „přizpůsobit plachty a nečekat jen na příznivější vítr“. A také za to, že mi vždycky připomněla, co je opravdu důležité. Za velkorysost a trpělivost mých nejbližších.

ABSTRAKT

Na otázku, co je vlastně školní řád, nehledá mnoho z nás dlouho odpověď. Každý jsme se s ním při různých příležitostech setkali, a tak ho považujeme za věc známou, samozřejmou. Definovat jeho podobu už pro mnohé tak snadné není. Ani v pedagogické teorii nenajdeme dostačující oporu. Pohledem historie je považován za nedílnou a nezbytnou potřebu, o čemž vypovídá část práce, která je historii věnována a která nám v mnohém osvětlí, či naznačí, jak nahlížet na jeho podobu současnou, ale také proč sílí tlak na vytvoření jisté centrální předlohy školního řádu. Můžeme k němu přistupovat jako ke celospolečenské normě požadavků na chod a provoz školy. V minulosti především jako k pravidlům chování žáků, ale také učitelů, rodičů. Dnes jako k široké normě vyjadřující se k mnohým oblastem, systému školy, vnitřního provozu, systému hodnocení žáků, práv, povinností atd. Pokud na některých místech práce zdůrazňujeme funkci školního řádu jako jedné z prvních psaných norem, kterou by se dítě mělo řídit, nabízí se souvislosti pedagogicko-psychologické, jimž se v práci věnujeme v části popisující současnou podobu školních řádů na základních školách v České republice. Tato analýza vznikala během více jak čtyř let a byla použita kritéria, která autorka práce zvolila tak, aby bylo možné srovnání vyššího počtu řádů a zhodnocení podoby a stavu dokumentů v logické struktuře. Pro další část analýzy byla vybrána dvě konkrétní pravidla, na kterých byly představeny souvislosti s tvorbou a funkcí pravidla, ale také utvářením si postoje dítěte k pravidlu obecně včetně negativních a pozitivních důsledků. Zde zmiňujeme propojení s výchovnými opatřeními a uzavření vzorce: znalost a pochopitelnost pravidla – jeho dodržení, či porušení – pozitivní, či negativní dopady, zodpovědnost za vlastní konání. Tato část práce se stala hlubší sondou do školních řádů základních škol. Celková analýza pak byla doplněna o postoje vybraných ředitelů, učitelů a budoucích učitelů ke školnímu řádu, které se staly zajímavým vhladem do zkoumané skutečnosti. Poznatky, které jsou inspirativní, mohou sloužit k realizaci nových podob školních řádů na základních školách, ale také k potřebě zabývat se školními řády více i v odborné teorii.

KLÍČOVÁ SLOVA

školní řád, provoz školy, společenská podmíněnost školních norem, výchova, postoj k pravidlu

ABSTRACT

Many of us not look for a long answer when asking ourselves what exactly school rules and regulations are. We all have met it, so we consider it to be an already established and known term. To define it, however, is not as easy. Not even pedagogical theory offers us the support needed. Through the eyes of history it is seen as an integral and necessary tool, as the historical part of this paper illustrates. It will also shed light upon why there is growing pressure concerning the creation of a central template of school rules and regulations. We can approach it as we would approach an all-encompassing social set of norms that guide the inner workings of schools, or through the perspective of history, where it was more of a set of rules for students, teachers, and parents. Presently, we can consider it a wide norm concerning many fields, schooling systems, inner functionality, grading, rights, responsibilities and so on. If we emphasize rules and regulations as one of the first written set of norms that a child should abide by, we are presented with a pedagogically psychological connection. This connection is focused on by this thesis in the description part of contemporary school rules and regulations in Czech elementary schools. This analysis was four years in the making and had a set of criteria which were used by the author so that a higher number of comparisons and evaluations of documents could be made in a logical framework. For the subsequent part of the analysis two specific rules were chosen and on those connections between the creation and functionality of the rule were illustrated, as well the formation of the child's attitude towards the chosen rule, including negative and positive consequences. Here the author mentions the connection between educational measures and the conclusion of the formula: the knowledge and understanding of the rule – its compliance of violation – positive or negative impacts, responsibility for own actions. This part of the thesis became a deeper probe into elementary school rules and regulations. The entire analysis was subsequently supplemented by attitudes of chosen headmasters, teachers, and future teachers towards the set of rules and regulations, which became an interesting and insightful addition to the researched topic. Gained knowledge can be used to realize new formulations of school rules and regulations for elementary schools, but also for the needs of more academic theoretical research.

KEYWORDS

school rules and regulations, operating a school, social conditionality of school norms, education, attitude towards rules

Obsah

Úvod	10
1 Školní řád a jeho definování	12
2 Školní řád v právním kontextu	16
2.1 Školní řád – základní charakteristika, právní úprava.....	18
2.2 Školský zákon	20
2.3 Vyhláška č. 48/2005 Sb.	22
2.4 Pomůcka pro tvorbu školního řádu pro ředitele škol.....	23
2.5 Předpoklady (zásady) pro tvorbu školního řádu	24
2.6 Kontrola školního řádu	30
3 Školní řád v kontextu historie.....	33
3.1 Školní a vyučovací řád pro školy obecné a měšťanské a pro (třídy) pomocné (1938)	40
3.2 Školní řád pro žáky základních devítiletých škol a škol I. cyklu pro žáky vyžadující zvláštní péči (1972)	44
3.3 Vyhláška č. 123/1984 Sb. upravující školní řád	49
3.4 Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základní, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) a jeho doplnění o aktuální změny (2020)	52
4 Školní řád v kontextu pedagogicko-psychologických souvislostí.....	57
4.1 Společenská norma, pravidla	57
4.2 Vývojová podmíněnost žádoucího a nežádoucího chování	64
5 Školní řád v kontextu sociologického poznání.....	68
5.1 Škola a společnost v tradiční pojetí (Durkheim)	69
5.2 Škola a společnost v netradičním pojetí (Neill).....	70

6	Pravidla chování ve školách v zahraničí.....	74
7	Projekt výzkumu.....	75
7.1	Cíl výzkumu a výzkumné otázky.....	77
7.2	Metodologie výzkumu a charakteristika výzkumného vzorku	77
7.3	Předvýzkum: porovnání tří podob školního řádu konkrétní základní školy.....	82
8	Analýza školních řádů na základních školách v ČR.....	90
8.1	Obsahová analýza školních řádů.....	98
8.2	Analýza školních řádů – 2 vybraná pravidla k posouzení části normativnost....	116
8.2.1	Pravidlo omezení (regulace) užívání mobilního telefonu ve škole	116
8.2.2	Pravidlo týkající se šikany ve školním řádu	127
8.3	Rozhovory s řediteli škol, učiteli a studenty pedagogické fakulty.	138
8.4	Česká školní inspekce a školní řád	159
9	Shrnutí výstupů výzkumu.....	165
10	Diskuse	168
	Závěr.....	173
	Seznam použitých informačních zdrojů	174

Úvod

Proč se vlastně zajímat o školní řády?

V České republice jsou školy autonomní, samy se rozhodují, jakým způsobem bude nastaven řád v dané instituci, ale je samozřejmostí, že školy jsou představiteli, nebo můžeme také říci reprezentanty, zájmů společnosti. Spoluutváří svým žákům postoje ke společenským normám a pravidlům.

K fungování instituce je třeba stanovit předpisy, které se týkají různých oblastí a vztahů k jejímu okolí ale také jejího vnitřního života. Škola, jako právě taková instituce, má své předpisy souborně ve školním řádu. Velmi zúženě tak můžeme napsat, že chování žáků, učitelů a ostatních pracovníků se řídí danými pravidly. Je ovšem důležité připomenout, že jistá pravidla se týkají také zákonných zástupců. Školní řád nemá pouze tuto zmiňovanou funkci, zajišťovat hladký chod celého složitého mechanismu, ale má důležitý přesah mravní, týkající se ohleduplnosti, slušnosti, tolerance. Pohledem historie můžeme napsat, že školní řády, ač byly nazývány různě, byly součástí škol po stovky let.

Pozastavme se u slova řád obsaženého v názvu dokumentu, který se na dlouhou dobu stal předmětem naší pozornosti. Řád můžeme vnímat dvěma pohledy, jako disciplínu, kázeň, nebo ho chápat jako předpis či nařízení. Rádi bychom oba pohledy sloučili v ukáznění se a dodržování předpisů. Pokud se dané normy nedodržují, narušují, dochází k porušení systému, chodu instituce. Na to, nejen ve školním prostředí, ale i ve společnosti, musíme být připraveni. I nedodržování pravidel je součástí výchovy a utváření si postojů k normám. Bez tohoto kroku ve výchově dítěte by budování vzorců chování pozbylo smyslu.

Předložená disertační práce mapuje podobu školních řádů na základních školách v České republice v období více než čtyř let. Jedná se tedy o současnou podobu řádů, ze které vychází analýza, která byla prováděna za pomoci kritérií, jež byly stanoveny na základě rozboru vybraných dokumentů, které ovlivňují podobu školního řádu. Základním dokumentem je školský zákon¹, který jednoznačně určuje právní podstatu dokumentu, ale také vyhláška 48/2005 Sb. doplňující školský zákon. Nejen tyto aktuální dokumenty, ale také dokumenty

¹ Zákon 561/2004 Sb. o předškolním, základním středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (dále pouze školský zákon)

historické, nám umožnily pochopit jistý tradiční model, či pohled na školní řád. Z dokumentů historických ovlivňujících podobu současnou jsme k analýze zvolili Školní a vyučovací řád pro školy obecné a měšťanské a pro (třídy) pomocné z roku 1938, Školní řád pro žáky základních devítiletých škol a škol I. cyklu pro žáky vyžadující zvláštní péči z roku 1972 a také Vyhlášku č. 123/1984 Sb. upravující školní řád. Zajímavou sondou je také předložená analýza podob školního řádu jedné vybrané základní školy v časovém období 10 let.

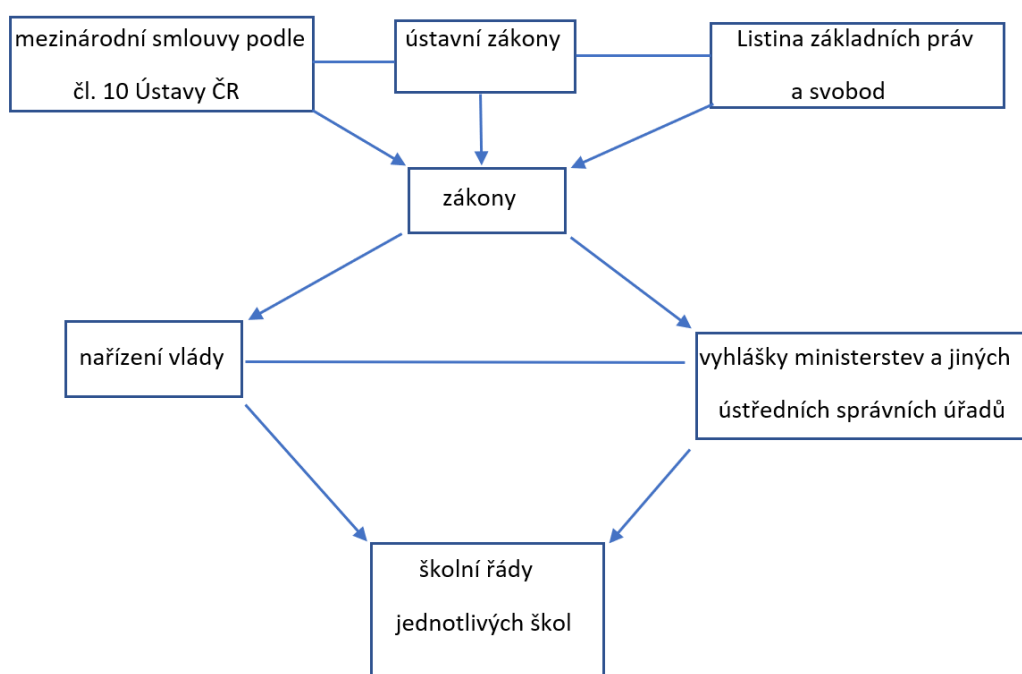
K pochopení pedagogicko-psychologických souvislostí školního řádu byla zvolena cesta hloubkové analýzy dvou vybraných konkrétních pravidel běžně se vyskytujících ve školních řádech, popsání podob a formulací pravidla, jejich srozumitelnosti, přijatelnosti, ale také provázanosti v dopadech při jejich porušení žákem. Práce je také doplněna o rozhovory na téma školního řádu a pravidel, které byly vedeny s vybranými řediteli, učiteli a budoucími učiteli (studenty pedagogické fakulty). Právě tyto rozhovory posunuly práci do roviny osobních vhladů a zkušeností potvrzujících na mnoha místech potřebu zájmu o školní řád a využití jeho širších možností.

1 Školní řád a jeho definování

Pro školní řád je možné najít různé definice, různé pohledy, obecné, či velmi konkrétní. Jako první nabízíme definování školního řádu v pedagogické encyklopedii a pedagogickém slovníku, publikace, které si s velkou pravděpodobností vybere odborník i laik.

Školní řád je interním předpisem dané školy, který zavazuje právě jen ji, její zaměstnance, žáky nebo studenty školy a zákonné zástupce nezletilých dětí a žáků školy (Průcha, Walterová, Mareš, 2009, s. 211).

Doplňujeme i nabízené schéma dokumentů ovlivňujících školní řády dle právní síly.



Obrázek 1 Schéma hierarchie dokumentů ve vzdělávání podle její právní síly

Pedagogický slovník nabízí podrobnější souvislosti školního řádu: ...součástí povinné dokumentace školy. Charakterizuje výchovnou filozofii školy, přístup k žákům, jejich práva a povinnosti. Vydává jej ředitel školy, dříve centrální školní řády byly nahrazeny školními řády, které vytváří každá škola podle své konkrétní situace. Rámec školního řádu je stanoven legislativně, má zahrnout pravidla chování, docházky do školy, zacházení s učebnicemi, povinnost chránit zdraví své a spolužáků, plnění vnitřních pravidel režimu školy a provozu

školy, povinnosti pracovníků školy. Participace žáků na tvorbě školního řádu je progresivním trendem (Průcha, Walterová, Mareš, 2009, Pedagogický slovník, s. 253).

Abychom doplnili pohled na definování školního řádu, přikládáme starší verzi Pedagogického slovníku stejných autorů. Definice je výrazně zjednodušená.

Obsahuje zejm. ustanovení o chování žáka, docházce do školy, zacházení s učebnicemi, školními potřebami a majetkem, o povinnostech chránit zdraví své i svých spolužáků, o plnění dalších pravidel vnitřního režimu školy, provozu školy a povinnostech jejich pracovníků (Průcha, Walterová, Mareš, Pedagogický slovník, 1995).

Podstatně starší verze pedagogického slovníku z roku 1965-67 uvádí na s. 111 tento popis u hesla řád školní. V první větě můžeme zaznamenat rozdílnost pohledu na školní řád v současnosti, ve které si škola nevymezuje právo upravovat chování žáka v čase mimo výuku a také dobové politické zatížení.

Řád školní: Základní dokument, který vymezuje povinnosti žáků ve škole i mimo ni. Zdůrazňuje se v něm na prvním místě povinnost žáka řádně chodit do školy a usilovně se učit, aby mohl svými vědomostmi a prací co nejvíce prospět své socialistické vlasti. Š.ř. obsahuje ve všeobecných rysech pravidla, kterými se má žák řídit ve vztahu k vedení školy, k učitelům, vychovatelům, spolužákům a ostatním osobám, se kterými se setká ve škole. Určuje dále, jak se má žák chovat při vyučování ve třídě, ve škole, vymezuje základní mravní kvality ve vztahu k rodičům, sourozencům, starším a nemocným lidem i mladším dětem. Vymezuje správný vztah žáků ke školnímu zařízení, ke společenskému vlastnictví i celému národnímu majetku. Ukládá povinnost přičiňovat se o dobrou pověst třídy a školy. Vcelku jsou v právní části š. ř. shrnuta nejzákladnější pravidla kulturního chování a základní mravní kvality socialistického humanismu.

Ve druhé části š. ř. jsou shrnuty a blíže určeny povinnosti žáka v případě, kdy nemůže chodit do školy pro různé závažné překážky, dále stanoví pochvaly a odměny za vzorné plnění povinností a uvádějí se druhy trestů při porušování základních povinností.

Na rozdíl od pravidel pro žáky v buržoazní ČSR, která měla do značné míry formu zákazů (co žáci nesmějí dělat, jak se nemají chovat), socialistický š. ř. vede žáky k pochopení kladných charakterových rysů a morálního profilu člena budoucí komunistické společnosti.

Základní, všeobecně formulovaná pravidla š. ř. konkretizují si jednotlivé školy podle svých vlastních podmínek, prostředí a potřeb v režimu školy. Významným pomocníkem při dodržování všech pravidel jsou vedle pedagogického kolektivu školy mládežnické organizace PO a ČSM, v nichž je organizována převážná většina všech žáků. V základních dokumentech ČSM a jeho PO a v jejich činnosti a úkolech jsou dále rozvinuta pravidla chování (práva a povinnosti pionýra, pionýrské stupně apod.).

V poslední době se podle sovětských zkušeností vypracovává i u nás podobný program výchovné práce pro všechny druhy a typy škol i pro výchovná zařízení především v duchu zásad morálního kodexu budovatele komunismu. Jde o komplexní organický souhrn požadavků, zahrnující i pravidla chování pro žáky, které mají na základě principu všestrannosti, postupnosti a jednotnosti v době školní docházky zformovat celkový morální a charakterový profil všestranně rozvinuté osobnosti.

Školní řád pro žáky. Organizační předpisy, část V., článek 30, Věstník MŠK 1958, seš 21. J.Čihák.²

Z této nikoliv definice, ale velmi obsírného popisu, jak se na školní řád dívat, ale také výrazného politického zatížení, můžeme vnímat vliv tendenčních společenských norem.

Ke slovníkovým výkladům přidáváme ještě velmi krátkou, ale jasnou definici školního řádu:

Termínem školní řád se označuje zpravidla celospolečenská norma požadavků na provoz školy (Solfronk, 2006, s. 4).

V závěru výběru různého definování školního řádu přidáváme ještě vyjádření Solfronka, který se školními řády po roce 2000 zabýval: *Školní řád je považován za zcela samozřejmý a přirozený do té míry, že pedagogická teorie mu nevěnuje náležitou pozornost, přestože školní praxi, její účinnost a výkonnost ovlivňuje zřetelně více, než můžeme předpokládat (Solfronk, 2006, s. 4). Pohledem roku 2021 můžeme napsat, že situace, až na výjimky, zůstává stejná.*

² Na rozdíl od citací z pozdějších vydání pedagogického slovníku jsme ponechali celé znění slovníkového hesla, tak abychom neporušili ucelené chápání.

Společenská podmíněnost školních norem

Školní řád chápeme jako vnitřní normu školy. Patří do povinné dokumentace školy, ale předpokládáme, že škola do této normy promítá své jedinečnosti, potřeby a možnosti spojené se vlastní koncepcí a řízením instituce. Vlivy, které se do školních řádů promítají a které se zde pokusíme popsat, vnímáme ve spojitosti se společenskou podmíněností. Vyjdeme-li z předpokladu, že škola jistým způsobem ztrácí vzdělávací monopol, mají silný vliv nové informační zdroje a technologie. Právě tento moment výrazně ovlivňuje na mnohých místech podobu školních řádů. Znovu se utvrzujeme v tom, že škola je důležitým místem socializace, ve kterém se utvářejí sociální hodnoty, a to je jeden z důležitých vlivů na školní řád, stejně jako odpovědnost za výsledky výchovně-vzdělávacího procesu. V neposlední řadě připomeneme zvyšující se důraz na kvalitu řízení školy a celospolečenskou provázanost. Současná generace dětí, která absolvuje ve školách základní vzdělávání, přináší nové společenské hodnoty. Zaměření na výkon, úspěch, materiální hodnoty a ocenění. Můžeme si v těchto souvislostech položit otázku: Jakou funkci v současné měnící se škole má mít právě školní řád?

2 Školní řád v právním kontextu

Dodržování pravidel, norem chování je prospěšné nejen jedinci samotnému, ale i jeho okolí. Ve školním prostředí žákovi, třídě, škole, ale také celé společnosti. Zmíňme se o utváření, posilování mravního charakteru, potřebě pocitu jistoty a bezpečí, snazší orientaci v hodnotách společnosti a zařazování se do společenského života. Připomeňme také přímou úměru dodržování norem a výkonu žáka. Pravidla chování ve škole, strategie a metody jejich naplňování musí být v souladu s principy humanismu. Můžeme se opírat například o Listinu základních práv a svobod, Úmluvu o právech, které dítěte chrání před nehumánním zacházením, před porušováním jejich práv. Listina základních práv a svobod říká: *Nikdo nesmí být mučen ani podroben krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu. Každý má právo, aby byla zachována jeho lidská důstojnost, osobní čest, dobrá pověst a chráněno jeho jméno* (Sbírka zákonů č. 23/1991, částka 6, s 116). V úmluvě o právech dítěte taktéž najdeme ustanovení, která se často objevují ve školních řádech (kázeň ve školách má být zajišťována způsobem slučitelným s lidskou důstojností dítěte (Sbírka zákonů č. 104/1991, částka 22, s. 507). Školy v úvodu svých školních řádů zmiňují, že se zavazují dodržovat Úmluvu o právech dítěte, popř. informují žáky o zásadách a ustanoveních Úmluvy. Tímto naplňují požadavek Školského zákona, podle kterého musí být ustanovení školního řádu v souladu s Listinou základních práv a svobod a s Úmluvou o právech dítěte. Být ukázněný je v silách každého zdravého jedince, ovšem za předpokladu, že počet a náročnost norem, jakož i prostředky dosahování kázně jsou přiměřené věku, ale i individualitě žáka či studenta (Bendl, 2004).

Je školní řád závazný, je tedy pramenem práva?

Řada učitelů (a nejen jich) jsou o závaznosti přesvědčeni a také prezentují školní řád jako zákon. V předchozím odstavci jsme zmínili nutnost shody s právy dítěte, ale nutno připomenout, že školní řád a jeho ustanovená pravidla chování nejsou obecně závazná. Takovéto chápání školního řádu, jako donucovacího prostředku, není ve shodě s pedagogickou teorií a myšlením. *Právo představuje prostředek mocenské regulace vztahů ve společnosti, stanovuje souhrn závazných pravidel chování. Především konstatuje, že právo není jediným společenským systémem, který stanovuje pravidla chování* (Michalík,

2003, s. 38). Víme, že existují další soubory pravidel, které upravují různé oblasti lidského chování, společenských vztahů, nebo na ně mají vliv, jako jsou morálka, náboženství, tradice a zvyky. Právo na druhé straně je obecně závazné, mocensky vynutitelné, kodifikované (formálně specifické). Michalík jako příklad uvádí rozdíl mezi

- právní normou:

Kdo jiného úmyslně usmrtí, bude potrestán odnětím svobody na deset až patnáct let. (§ 219 odst. 1 trestního zákona).

- mravní normou:

Žáci zdraví učitele při příchodu do školy povstáním. (Školní řád základní školy). (Michalík, 2003, s. 39)

Právní norma je závazná pro všechny občany naší republiky, je tedy obecně závazná. Uvedená mravní norma je vlastně doporučením pro žáky konkrétní školy, i když je zřejmé, že podobnou formulaci nalezneme v řadě školních řádů základních škol České republiky. Můžeme říci, že je toto pravidlo jistou samozřejmostí. Nikoliv však obecnou závazností.

Mocenská vynutitelnost úzce souvisí se závazností. Je-li totiž pravidlo chování stanoveno jako závazné, měla by existovat možnost nějakého donucení ve smyslu dodržování daných pravidel. Toliko právní norma je vynutitelná státní mocí. Soudy, policie, komise obecního úřadu jsou, dle svých kompetencí, povolány střežit dodržování právních norem (Michalík, 2003, s. 39).

V uvedeném příkladu právní normy byly také uvedeny sankce odnětí svobody. Můžeme také zaznamenat jiné sankční normy, např. pokuty. *Právě mocenská vynutitelnost představuje nejcharakterističtější rys právní normy. Hovoříme-li o právní normě, je nutno zdůraznit, že tímto termínem nerozumíme totéž, co slovem zákon, předpis apod. Můžeme říci, že každý zákon, nařízení obsahuje zpravidla celou řadu právních norem, tedy závazných pravidel chování (Michalík, 2003, s. 39).*

Nesmíme ještě opomenout dvě pravidla:

- *normativně právní akt nižší právní síly nesmí být v rozporu s normativně právním aktem vyšší právní síly,*

- *zrušit nebo změnit lze normativně právní akt jen aktem stejné nebo vyšší právní síly.*

Abychom se vrátili ke školnímu řádu, který zdánlivě splňuje náležitosti právního předpisu, vykazuje patřičnou úřední formu, nazýváme ho ale interní normativní směrnicí a právním předpisem není. Je vydávána vedoucím pracovníkem-ředitelem školy. Slouží k organizaci a řízení školského zařízení. Nemusí být veřejně vyhlášena, ale musí být s touto směrnicí všichni zúčastnění seznámeni. Není obecně závazná, je závazná pouze v linii nadřízenosti a podřízenosti, tzv. podmíněně závazná uvnitř školy. Její neplnění nemůže být sankcionováno státní mocí. Možnou sankcí může být například disciplinární řízení, udělení výchovných opatření aj. Důležité ovšem je, že *interní normativní směrnice musí vycházet z obecně závazných právních předpisů a respektovat je* (Michalík, 2003, s. 39).

Shrnutí:

Právní okolnosti působnosti školního řádu dle výkladu práva nejsou zcela jednotné. Pokud bychom chtěli označit školní řád jako normativní (s)právní akt (právní předpis), musel by tento akt obsahovat právní normy. Školní řád je vydáván zmocněným subjektem v zákonem předepsaném procesu. Obsahuje normy, které představují určitý model chování, splňuje tedy znak normativnosti, je pro své uživatele (adresáty) závazný § 22 odst. 1 písm. b) ŠkZ³, splňuje znak závaznosti. Vynutitelnost norem školního řádu je možná pouze dle norem ŠkZ. Otázkou zůstává, zdali školní řád také naplňuje znak obecnosti, tak aby mohl být právním předpisem. Jak bylo uvedeno, školní řád je závazný pro určitou skupinu osob, proto nemůže tento znak právního předpisu naplnit. Můžeme tedy dle různých zdrojů odvodit, že školní řád nemá státem uznanou formu právního předpisu, je interním normativním aktem, a to konkrétně provozním řádem.

2.1 Školní řád – základní charakteristika, právní úprava

Povinnosti mohou být ukládány toliko na základě zákona a v jeho mezích a jen při zachování základních práv a svobod (Listina, čl. 4 odst. 1).

³ ŠkZ – školský zákon

Spolu s Listinou je to také Ústava ČR čl. 2 odst. 3 a 4, které jsou společně hlavním limitem pro působnost školního řádu. Věcná působnost školního řádu je primárně stanovena školským zákonem. Školní řád může upravovat vztahy mezi žáky a školou, které souvisí s poskytováním vzdělání, nemůže však upravovat například mimoškolní aktivity. Stanovování základních povinností je možné pouze zákonem. Školní řád nemůže stanovovat jakékoliv nové právní povinnosti, není totiž právním předpisem. Je předpisem podzákonným, může pouze využívat již existující právní povinnosti, také je konkretizovat, ale nemůže stanovovat nové. § 30 školského zákona nemůžeme chápat jako zákonné zmocnění ke stanovení nových základních povinností, ale pouze umožňuje řediteli školy konkretizovat povinnost dětí, žáků a studentů, která již existuje. Pokud by povinnost přesahovala zmocnění, které bylo řediteli zákonem umožněno, překračuje svou povinnost, a to celé není v souladu s právními předpisy.

- Školní řád může upravovat, konkretizovat pouze existující práva a povinnosti.
- Tato úprava či tato konkretizace musí být v souladu s právem.
- Tato úprava či tato konkretizace se musí vztahovat k poskytování vzdělávání, tedy k působnosti školy.

V konkrétních případech toto shrnutí vyjadřuje, že ředitel školy nemůže do školního řádu zahrnout taková pravidla, která sice mohou nést argument účelnosti, tady bychom se mohli zmínit o častém výskytu striktní úpravy užívání mobilních telefonů, styl oblékání atd., ale také argument obecné působnosti, ale některé takové konkrétní formulace mohou nepřiměřeně zasahovat do právní jistoty žáků, protože se neopírají o zákonnou úpravu, či ji dokonce překračují. Pokud by toto bylo respektováno, mohl by být nalezen jakýkoliv argument pro jakoukoliv povinnost. Pokud je ovšem toto pravidlo předkládáno ve spojitosti s povinností žáka se řádně vzdělávat (§ 22 odst. 1 písm. a ŠkZ), jedná se o úpravu, či konkretizaci, která spadá do kompetence ředitele školy. Je tedy nutné nedopouštět se nesprávného výkladu, nebo nerespektování práva.

Kdo tvrdí, že byl na svých právech zkrácen rozhodnutím orgánu veřejné správy, může se obrátit na soud, aby přezkoumal zákonnost takového rozhodnutí, nestanoví-li zákon jinak (Čl. 36 odst. 2 Listiny).

Obsah školního řádu je v mnohém určen tím, že:

- a) *nemůže ukládat povinnosti, které nejsou dány zákonem,*
- b) *být v rozporu se školským zákonem*
- c) *musí obsahovat úpravu předepsanou školským zákonem a následně i prováděcími vyhláškami* (Puškinová, 2013, s. 1). Příklady v rozporu:

Trest „po škole“ žákovi i celé třídě. § 31 odst. 1 školského zákona uvádí kázeňská opatření, která nemají právní důsledky pro žáka.

Školský zákon kázeňská opatření nevymezuje, činí tak vyhláška č. 48/2005 Sb., jedná se o napomenutí nebo důtky.

Zkrácení nebo prodloužení lhůty doložení důvodů nepřítomnosti žáka ve vyučování. Podle § 50 odst. 1 nebo § 67 odst. 1 školského zákona je *zákonný zástupce nezletilého žáka nebo zletilý žák povinen doložit důvody nepřítomnosti žáka ve výuce nejpozději do 3 kalendářních dnů od počátku nepřítomnosti žáka ve výuce.*

Stanoví pravidla chování žáků v době mimo dobu vzdělávání a mimo prostory školy. Školní řád určuje pravidla chování pouze po dobu vzdělávání v areálu školy.

Školní řád nemůže obsahovat zákazy týkající se chování mimo dobu vyučování a mimo areál školy (např. zákaz kouření ve vzdálenosti 100 m od školy).

Obrázek 2 Příklady pravidel ukládající povinnost, ale jsou v rozporu se školským zákonem (Puškinová, 2013)

2.2 Školský zákon

Základem tzv. školské legislativy, která upravuje podobu školních řádů, je Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (dále školský zákon, ŠkZ) č. 561/2004 Sb. Ve znění pozdějších předpisů, (§ 30 odst. 1), ustanovení zákona provádí vyhláška o základní škole č. 48/2005 Sb.

Školní řád je interní normativní směrnici, upravuje náležitosti organizace vnitřního chodu školy. Vychází z právní normy školského zákona 561 - § 28/ 2004 Sb: *Školy a školská zařízení vedou podle povahy své činnosti tuto dokumentaci:*

(...)

g) školní řád nebo vnitřní řád, rozvrh vyučovacích hodin.

V § 30 školského zákona nalezneme pět bodů, které vymezují konkrétní oblasti, které má školní řád obsahovat. Zde citujeme pouze ty, které se týkají základní školy.

- 1) Ředitel školy vydá školní řád, ředitel školského zařízení vnitřní řád. Školní řád upravuje*
 - a) podrobnosti k výkonu práv a povinností dětí, žáků a studentů a jejich zákonných zástupců ve škole nebo školském zařízení a podrobnosti o pravidlech vzájemných vztahů se zaměstnanci ve škole nebo školském zařízení,*
 - b) provoz a vnitřní režim školy nebo školského zařízení,*
 - c) podmínky zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví dětí, žáků nebo studentů a jejich ochrany před sociálně patologickými jevy a před projevy diskriminace, nepřátelství nebo násilí,*
 - d) podmínky zacházení s majetkem školy nebo školského zařízení ze strany dětí, žáků a studentů.*
- 2) Školní řád obsahuje také pravidla pro hodnocení výsledků vzdělávání žáků a studentů.*

Dále se školský zákon zmiňuje o povinnosti zveřejnění školního řádu na přístupném místě (podoba může být jak tištěná, tak elektronická), o povinnosti prokazatelně seznámit se školním řádem zaměstnance, žáky, ale také informovat o jeho vydání a obsahu zákonné zástupce nezletilých žáků (na tzv. rodičovských schůzkách, nebo škola zvolí jiný vhodný způsob informování). Seznámení žáků a studentů může být prokázáno např. zápisem v třídní knize, musí být ovšem dodržen další postup seznámení se školním řádem také žáky nepřítomné. Seznámení zaměstnanců školy může být prokázáno např. podpisem zaměstnance na prohlášení, že se s obsahem školního řádu seznámil, stejným způsobem můžeme potvrdit seznámení i u žáků a studentů. Nesmí být opomenuto, že v případě přijetí nového žáka či zaměstnance je povinnost seznámení stejná. Vše je ve shodě s § 22 odst. 1 písm. b) školského zákona, který ukládá zákonnou povinnost dodržovat školní řád, s nímž

byl žák nebo student seznámen. Není povinností školní řád zveřejnit na internetových stránkách školy, ač je tato možnost doporučována pro snadnost dohledání.

Vydání školního řádu je zákonem výslovně svěřeno řediteli školy, ale nesmíme opomenout souvislost s ustanovením § 168 odst. 1 písm. c) školského zákona, podle kterého školní řád schvaluje rada školy, se kterou ředitel školy školní řád pouze neprojednává, ale rada školy může také iniciovat jeho změny. Jazykem práva jde o výslovné schválení. Pozastavme se také u § 164 odst. 2, dle kterého má ředitel školy povinnost zřídit pedagogickou radu, jako svůj poradní orgán, se kterým projednává povinné dokumenty školy, tedy pedagogické dokumenty, mezi které školní řád patří. Při rozhodování k názorům pedagogické rady ředitel školy přihlíží.

Součástí školního řádu mohou být také přílohy, i o těchto rozhoduje a spolu se školním řádem je školská rada schvaluje do jednoho měsíce od předložení ředitelem. Může se stát, že školská rada neschválí školní řád v předložené podobě. Povinností ředitele školy je předložit do jednoho měsíce novou, či doplněnou verzi k projednání. Opakovaného schvalování se účastní také zřizovatel. Pokud se stane, že ani tato podoba školního řádu není uznána, rozhodne o dalším postupu zřizovatel školy.

Školní řád, jak již bylo zmiňováno, je součástí systému vnitřních předpisů školy. Některá témata mohou být podrobněji zpracována v samostatném předpisu (provozní řády specializovaných učeben: tělocvičny, chemické laboratoře atd.). Je doporučeno, aby školní řád informaci o provozních řádech obsahoval (Pomůcka pro ředitele škol k tvorbě ŠŘ, 2015).

2.3 Vyhláška č. 48/2005 Sb.

obsahuje ustanovení o:

- a) chování žáka,*
- b) docházce do školy,*
- c) zacházení s učebnicemi, školními potřebami a školním majetkem,*
- d) povinnostech chránit zdraví své i svých spolužáků,*
- e) plnění dalších pravidel vnitřního režimu školy,*

f) provozu školy a povinnostech pracovníků školy.⁴

2.4 Pomůcka pro tvorbu školního řádu pro ředitele škol

Z předchozích výčtů, které upravují obsah školního řádu, můžeme usoudit, že z jedné strany je ponechána poměrná volnost při sestavování školních řádů konkrétními školami, ale na stranu druhou se jistá strohost může stát příčinou problémů a volání ředitelů škol o pomoc v podobě vzorového školní řádu. Zaznamenaným pokusem Ministerstva školství na konci 90. let (ministr Zeman) byla nová právní norma upravující vztahy ve školství. Ministerstvo se pokusilo také upravit záležitosti školních řádů. Návrh školského zákona byl vládou schválen až po čtvrtém projednávání, koncem roku 2004.

Ke stále častěji opakujícím se výzvám ředitelů škol k problematice školních řádů odpovídá ministr školství Marcel Chládek takto. *Chceme ředitelům v tomto směru pomoci a v rámci ministerstva zpracujeme vzorový školní řád, ze kterého budou moci vycházet při tvorbě tohoto dokumentu (Stránky MŠMT, 2015).*⁵ *Připravujeme pro ředitele pomůcku v podobě vzorového školního řádu podle typů škol. V něm jim chceme dát vodítko, aby věděli, co by měl obsahovat a co v něm být nemusí (Rozhovor, Deník.cz, 2015).*⁶

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy se rozhodlo pomoci ředitelům a připravit pro ně jistou metodickou pomůcku (vzorový školní řád). Jednalo se mimo jiné o reakci na aktuální problémy českých škol. Toto obecné doporučení k tvorbě ŠŘ bylo vydáno 22. 5 2015. Mělo a pravděpodobně stále má *usnadnit proces tvorby školního řádu, jenž by splňoval nároky na funkčnost, úplnost a vnitřní konzistenci a byl konformní s obecně závaznými právními předpisy. Pomůcka je společná pro všechny druhy škol s tím, že některá témata jsou využitelná pouze pro některé druhy škol. Nejedná se o závazný předpis nebo nařízení (Pomůcka pro ředitele škol při tvorbě školního řádu, 2015).*

Doporučení MŠMT jednoznačně zdůrazňuje, že nejde o závazný předpis ani nařízení, ale vyjadřuje se k oblastem týkajícím se školního řádu a přímo se opírá o školský zákon.

⁴ Podrobnější rozbor vyhlášky v části Výchovná opatření.

⁵ <https://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/msmt-pripravi-vzorovy-skolni-rad>

⁶ https://www.denik.cz/z_domova/ministr-skolstvi-marcel-chladek

2.5 Předpoklady (zásady) pro tvorbu školního řádu

Budeme-li vycházet z kvality formy a obsahu, bude prvním předpokladem již zmiňovaný respekt k dále jmenovaným oblastem.

- **Respekt k obecně platným právním normám.**

Úmluva o právech dítěte

Občanský zákoník

Školský zákon

Zákon o státní správě a samosprávě ve školství

Resortní předpisy MŠMT

- **Respekt ke konkrétnímu prostředí školy, zaměření, žákům atd.**

Školní řád by měl vycházet ze skutečného života, z provozu konkrétní školy. Pravděpodobně jinak sestavený školní řád bude mít malá venkovská škola a jiný velká škola v sídlištní části hlavního města. Budou vycházet ze stejných ustanovení o vnitřním režimu školy, ale konkrétní pravidla se mohou lišit.

- **Respekt k dostupnosti.**

Školní řád by se měl stát veřejným a běžně přístupným dokumentem. Snadnost jeho dohledání je v mnoha případech velmi důležitá. Pokud by měl kdokoli podstoupit náročnou cestu k dohledání může být touto skutečností odrazen. Na druhou stranu je také nezveřejnění, například na webových stránkách školy, známkou jistého utajení, což dozajista nevzbuzuje důvěru.

- **Respekt k jeho uživatelům.**

Účinný školní řád vychází z potřeb a možností všech, kteří se jím musí řídit. Neznamená to ovšem uspokojení potřeb každého jedince či přizpůsobení se všemu, ale naslouchání a spolupráci zúčastněných. Tím je myšlen nejen ředitel školy, který je za tento dokument zodpovědný a pomáhá mu školu řídit, pedagogičtí pracovníci, kterým školní řád slouží jako důležitý nástroj při výchově a vzdělávání, ale také sami žáci, pro které by se pravidla měla stát smysluplná a pochopitelná. Především oni se jimi musí řídit, či se jim podřizovat.

V neposlední řadě i jejich rodičům, kteří by právě na základě pravidel ve školním řádu měli získat důvěru v zařízení, kde jsou jejich děti vychovávány a vzdělávány. Nemělo by se jednat o formální dokument, který je předkládán radě školy ke schválení, ale nabízí jí možnost podílet se také na tvorbě školního řádu a jisté kontrole ze strany zřizovatele.

- **Respekt k jazyku řádu.**

Jazyk, který vykazuje přílišnou snahu k normativnosti, se může stát překážkou při porozumění nejen žáky, ale mnohdy i jejich rodiči, či samotnými učiteli. Na opačné straně, jazyk, který je příliš emotivní, přátelský, může působit směšně a nedůvěryhodně.

- **Respekt k důležitému.**

Snaha korigovat veškeré možné chování žáků, popsat všechna možná práva i povinnosti, vypsát všechny možné alternativy, které mohou nastat, je nemožné, ale také nedůležité.

- **Respekt k realizovatelnosti.**

Platí pravidlo, že norma chování, která postrádá vynutitelnost (byť jistě omezenou), přestává být „normativním“ pravidlem aplikace práva, zůstává „pouhým“ mravním postulátem, který má jistě ve výchově své místo, otázkou však zůstává, zda právě ve školním řádu... (Michalík, 2003, s. 46).

Jaké zásady pro tvorbu školního řádu nabízí Pomůcka pro ředitele škol při tvorbě školního řádu 2015 (dále jen Pomůcka k tvorbě) se pokusíme shrnout v následujících řádcích. Opět připomínáme, že se jedná pouze o doporučení nikoli závaznost.

Dokument předkládá tyto požadavky:

Obecné, jako je normativnost (požadavek na konkrétní pravidla, nikoli proklamativní ustanovení), srozumitelnost (potřeba k přihlížení věku žáků a jejich rozumové vyspělosti), vnitřní provázanost a bezrozpornost, stručnost (jasná a konkrétní pravidla), přehlednost a upřednostňování pozitivních formulací.

Zvláštní, jako je předpoklad nepřepisování ustanovení zákona, ale také zvážení toho, kde je třeba obecných ustanovení a kde je žádoucí stanovit přesná pravidla.

Právní, jako respekt k obecně závazným právním předpisům a působnost školního řádu, kterou je například nemožnost upravovat volný čas žáků a další činnosti, které nemají s provozem školy přímou souvislost (MSMT-10862/2015).

Struktura školního řádu

Již zmiňovaná Pomůcka pro ředitele při tvorbě školního řádu (2015) hovoří o souladu školského zákona a obsahu v něm uvedených témat. Způsob zpracování, pořadí nebo kombinace témat je plně v kompetenci škol. *Školský zákon stanoví povinná témata školního řádu, nikoli však jejich pořadí nebo způsob zpracování.*

Kromě věcných témat musí školní řád obsahovat číslo jednací, název a adresu školy v souladu se zápisem ve školském rejstříku, ustanovení týkající se účinnosti, příp. ustanovení rušící předchozí verze školního řádu (MSMT-10862/2015, s. 3).

Náležitostmi školního řádu vycházející ze školského zákona jsou:

- **Úvodní ustanovení**, zahrnující po výše zmiňovaném názvu, adresy atd. i charakteristiku školy, vyjádření jejích cílů, zvláštností.
- **Podrobnosti k výkonu práv a povinností** dětí, žáků a studentů a jejich zákonných zástupců ve škole (§ 30 odst. 1 písm. a) školského zákona potvrzují základní práva a svobody dítěte, možnost existence žákovské samosprávy, ale také možnosti účasti žáků na činnostech mimo výuku jako je žákovský časopis, noviny, rozhlas atd. Také pravidla pro řešení případných porušování práv a povinností žáků, stanovení základních pravidel chování aj.
 - a) *Obecné vymezení práv a povinností dětí žáků a studentů,*
 - b) *docházka do školy,*
 - c) *základní pravidla chování ve škole,*
 - d) *přípravenost žáků na výuku, nošení pomůcek a školních potřeb,*

- e) *účast na akcích pořádaných školou,*
- f) *informování o průběhu a výsledcích vzdělávání,*
- g) *oznamování skutečností podle § 22 odst. 2 písm. a) a c) školského zákona,*
- h) *průběh a ukončování vzdělávání,*
- i) *projednávání závažných otázek týkajících se vzdělávání dítěte nebo žáka,*
- j) *podmínky stanovení a výběru úplaty za poskytované vzdělávání (pokud se v souladu s právními předpisy vybírá) (MSMT-10862/2015, s. 3).*

Základní práva a povinnosti dětí a jejich zákonných zástupců upravuje § 21 a § 22 školského zákona. Je třeba zmínit úlohu zákonného zástupce, který nese hlavní zodpovědnost a je i jeho povinností spoluřešit otázky výchovy a vzdělávání dítěte, zúčastnit se projednávání těchto otázek na vyzvání ředitele, mají povinnost se školou spolupracovat (§ 22 odst. 3 písm. b) školského zákona).

- **Podrobnosti o pravidlech vzájemných vztahů se zaměstnanci ve škole (§ 30 odst. 1 písm. a) školského zákona)** upravují základních pravidla chování pracovníků k žákům, ale i k sobě navzájem.

- a) *Pravidla vzájemných vztahů se zaměstnanci ve škole (tedy nejen s pedagogickými pracovníky),*
- b) *konzultace s pedagogickými pracovníky,*
- c) *postup pro vyřizování podnětů žáků (MSMT-10862/2015, s. 4).*

Školní řád by měl stanovit procesní pravidla pro udílení kázeňských opatření v případě úmyslných fyzických útoků či hrubých verbálních útoků žáka vůči pracovníkům školy, nastavit pravidla, která souzní se zásadami vzájemného respektu, úcty, názorové snášenlivosti, důstojnosti a empatie.

- **Provoz a vnitřní režim školy (§ 30 odst. 1 písm. b) školského zákona)** stanovuje pravidla provozu školy včetně jejich dalších částí jako je tělocvična, odborné pracovny, školní pozemek atd. Pravidla časová, ale i technická. Stanoví též pravidla školní družiny a školního klubu, kroužků, pronájmů).

- Provozní a organizační záležitosti spojené se začátkem a koncem vyučování nebo provozu v případě mateřské školy.*
- rozpis přestávek,*
- časové rozvržení vyučovacích hodin,*
- vstup zákonných zástupců a dalších osob do budovy (v průběhu vyučování i mimo něj),*
- podmínky pohybu po budovách školy,*
- možnost přítomnosti žáků nebo studentů ve škole před či po vyučování,*
- předávání dětí nebo žáků zákonným zástupcům,*
- výkon dohledu (zabezpečení a rozsah) (MSMT-10862/2015, s. 4).*

Školní řád upřesňuje podmínky konání dohledu nad žáky. Dohled například nemusí vykonávat pouze pedagogický pracovník, ale i jiná zletilá osoba, která ovšem musí být zaměstnancem školy (§ 6 odst. 6 vyhlášky č. 263/2007 Sb.) U výše zmiňovaných přestávek by mělo být ve školním řádu jasně řečeno, kde a jak mohou trávit žáci čas mezi dopoledním a odpoledním vyučováním. Na základní škole je ředitel povinen umožnit žákům pobyt v budově školy, ale také zajistit dohled (§ 1 odst. 2 vyhlášky č. 48/2005 Sb.). Školní řád by měl také upravovat pravidla vstupu osob do budovy školy a na pozemky sloužící škole. Zejména přístup cizích osob, kteří nejsou zaměstnanci, či žáky školy.

- **Podmínky zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví dětí, žáků a studentů jejich ochrany před sociálně patologickými jevy a před projevy diskriminace, nepřátelství nebo násilí (§ 30 odst. 1 písm. c) školského zákona).**

- předcházení úrazům, uložení prostředků první pomoci, kontakty pro poskytnutí pomoci ve škole,*

- b) postup při informování o úrazu,*
- c) obecné podmínky bezpečnosti a ochrany zdraví,*
- d) pravidla přechodu mezi budovami školy,*
- e) podmínky bezpečnosti při činnosti v odborných učebnách, laboratořích, dílnách apod.*
- f) podmínky bezpečnosti při tělesné výchově a sportovních kurzech,*
- g) podmínky bezpečnosti při činnostech konaných mimo školu,*
- h) prevence sociálně patologických jevů, prevence řešení šikany ve škole,*
- i) prevence šíření infekčních onemocnění,*
- j) zákaz vnášení věcí a látek ohrožujících bezpečnost a zdraví (zbraně, omamné látky, alkohol), včetně výslovného zákazu kouření a používání alkoholických nápojů (ve vnitřních i vnějších prostorách školy, v průběhu výuky a školních akcí),*
- k) podmínky vnášení a nakládání s běžnými věcmi, které přímo nesouvisí s vyučováním (mobily, cennosti, jízdní kola, ...) (MSMT-10862/2015, s. 5).*

Tento bod vychází především z § 391 zákona č. 262/2006 Sb., zákoník práce ve znění pozdějších předpisů a dále občanského zákoníku, ve kterém je řešena především odpovědnost školy za škodu, která vznikne žákům v průběhu vyučování. Můžeme zde zmínit také § 7 odst. 3 č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví, který vymezuje povinnost školy chránit žáky před možností přenosu onemocnění, oddělit a zajisti dohled nad žákem, který vykazuje známky akutního onemocnění.

Také povinnost dodržovat zákaz kouření a požívání alkoholu a jiných návykových látek ve vnitřních i vnějších prostorách školy, § 8 odst. 1 písmene b) zákona č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Jedna ze zajímavých otázek týkajících se bezpečnosti žáků je také otázka užívání náboženských symbolů ve školách. Škola nesmí zakázat či omezit náboženské symboly. Ne zřídka je ve školním řádu pravidlo omezující nošení pokrývek hlavy, které je následně možné aplikovat na pokrývky hlavy spojené s náboženským vyznáním. Dle čl. 16 Listiny základních práv a svobod a čl. 9 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod má každý právo svobodně projevit své náboženství nebo víru. Výše zmiňované pravidlo zákazu pokrývek hlavy by obecně vedlo k zásahu do náboženské svobody, ale zároveň

porušuje zákaz diskriminace ve smyslu zákona č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon), ve znění zákona č. 89/2012 Sb., resp. by porušilo rovný přístup ke vzdělávání zakotvený v § 2 odst. 1. písm. a) školského zákona. *Případné individuální omezení tohoto práva není vyloučeno, lze jej však učinit výhradně při naplnění některého z legitimních cílů stanovených Listinou základních práv a svobod, tedy z důvodu ochrany veřejné bezpečnosti a pořádku, zdraví a mravnosti nebo práv a svobod druhých. Z důvodu ochrany zdraví tak lze v individuálním případě omezit projev náboženství či víry, avšak pouze je-li to přiměřené a nezbytné. Při posouzení těchto otázek by se však školy měly především pokusit postupovat v dohodě s osobou, která své náboženství či víru projevuje, a zjišťovat existenci mírnějších prostředků k dosažení legitimního cíle* (MSMT-10862/2015, s. 6).

Shrnutí:

Školní řád je interní normativní směrnice, upravuje náležitosti organizace vnitřního chodu školy. Základem tzv. školské legislativy, která upravuje podobu školních řádů, je Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (dále školský zákon) č. 561/2004 Sb. Vymezuje oblasti, které má školní řád upravovat, předepisuje řediteli povinnost vydat školní řád, ale také veřejně ho zpřístupnit. Vyhláška č. 48/2005 Sb. doplňuje konkrétní oblasti školního řádu o podrobnosti, předkládá strukturu školního řádu.

2.6 Kontrola školního řádu

Právě na tomto místě je vhodné otevřít kapitolu týkající se kontroly školního řádu. Již výše zmiňovaná citace z Listiny práv ukazuje, že takto může být činěno i soudem. K tomuto problému se také může vyjádřit Školský ombudsman, jeho činnost je však zákonně omezena.

Ke školnímu řádu se mohou vyjadřovat také žáci, studenti, zákonní zástupci, ale také školská rada. Může to být příkladně formou petice. *Žáci a studenti mají právo zakládat v rámci školy samosprávné orgány žáků a studentů, volit a být do nich voleni, pracovat v nich a jejich prostřednictvím se obracet na ředitele školy s tím, že ředitel školy je povinen se stanovisky a vyjádřeními těchto samosprávných orgánů zabývat* (§ 21 odst. 1 písm. d) školského

zákona). Z citovaného vyplývá, že pokud se samosprávný orgán žáků na ředitele obrátí s požadavkem změny školního řádu, musí se tímto ředitel zabývat, nemusí se jím však řídit.

Zajímavá je také ne zcela jasná pravomoc školské rady. Dle § 168 odst. 1 písm. h) školského zákona má pravomoc mj. schvalovat školní řád, ale není zcela jasné, zdali z této pravomoci také vyplývá, že může iniciovat změnu školního řádu. To by ovšem nemělo znamenat, že ředitel nemůže zahájit proces změn školního řádu na základě podnětu školské rady.

Kontrola školního řádu je také v působnosti České školní inspekce (dále ČŠI). Je podřízena MŠMT⁷ a má poměrně širokou škálu inspekčních oprávnění. Činnosti hodnotící a kontrolní. Dle ustanovení § 174 odst. 2 písm. d) školského zákona ČŠI vykonává *státní kontrolu dodržování právních předpisů, které se vztahují k poskytování vzdělávání a školských služeb*. Výstupem této činnosti je protokol o kontrole. ČŠI v rámci svých oprávnění kontroluje, zda školní řád obsahuje všechny předepsané náležitosti a také hodnotí, nejsou-li ustanovení v rozporu s právem. Pokud ČŠI dojde k závěru, že byla překročena působnost školního řádu, uvede vše v protokolu o kontrole a uloží řediteli školy opatření, které povedou k odstranění nedostatků. Provedené změny ve školním řádu musí znovu schválit školská rada.

Z předchozího textu vyplývá, že nikdo nemůže být postižen za nedodržování pravidel školního řádu, která by byla v rozporu s právním řádem.

Další zajímavostí v právních souvislostech je, že ředitel školy je orgán, který školní řád vydává, ale poté ho i užívá. Tedy v nastalých situacích, kdy je třeba rozhodovat. Pohledem práva se stává normotvůrce zároveň i tím, kdo normu interpretuje a aplikuje. V praxi to může vypadat tak, že i přesto, že školní řád bude obsahovat protiprávní ustanovení, ředitel je bude vyžadovat, protože si jejich protiprávnost nebude uvědomovat. Nemůžeme se spoléhat na to, že každý dotčený žák, student, zákonný zástupce využije možnost se proti rozhodnutí ředitele odvolat a domáhat se svých práv. Tato poslední věta dokládá důležitost kontroly školního řádu i toho, aby byl živým dokumentem, nikoliv však toho, aby vznikl celoplošně platný centrální řád, který by sice naplňoval předpoklad nemožnosti více výkladů, ale výrazně by z našeho pohledu omezil autonomii a jedinečnost každé školy.

⁷ Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky.

Shrnutí

ČŠI má poměrně účinnou pravomoc týkající se kontroly školních řádů. Vydává ovšem pouze protokol o kontrole a ukládá opatření o odstranění nedostatků. Celková, či zásadní změna konkrétního školního řádu není v její pravomoci. Změny jsou v celkovém důsledku na řediteli školy, s přihlédnutím ke schvalování školního řádu radou školy. Ředitel školy má pravomoc zrušit školní řád, popř. změnit jeho znění.

3 Školní řád v kontextu historie

Pohled do historie školních řádů není vůbec jednoduchý. Jeho složitost se odvíjí od samotného názvu *školní řád*. V minulosti bylo slovo školní řád spojováno nikoliv s pravidly chování, soužití, ale s řádem ve smyslu struktury. O tom nás může přesvědčit například zajímavá studie o pobělohorských školních řádech (Bartůšek, 1986, Pedagogika)⁸, která nás nechává nahlédnout do oblasti vnímání řádů a jejich podstaty: *Nejvíce pozornosti bylo v literatuře soustředěno na jezuitské a piaristické školství, které tvořilo základ protireformační výchovy a vzdělávání, zatímco zpravidla řády ostatních škol plnily pouze funkci kázeňských řádů, protože výuka na nich byla rovněž omezena stávajícími jezuitskými předpisy, které bývally občas doplněny různými modifikacemi* (Bartůšek, 1986, s. 697). Stejně jako školství celkově procházely i školní řády vývojem. *Z renesanční mnohopočetnosti (pro každou školu odlišný) přes odvozeniny z jezuitského řádu k jednotnému celostátnímu řádu rakouských škol. Stejně jako ve vývoji školní sítě zde nastal zlom v rámci pobělohorské rekatolizace* (Bartůšek, 1986, s. 697). Jezuité postupně získali jistý výukový monopol pro střední školy, který byl postupně překonáván dalších 150 let. Teprve v roce 1773 byl tento monopol po zrušení řádu ukončen.

Jezuitský školní řád a J. A. Komenský

Jak vypadal, jak byl nastaven jezuitský školní řád (v širším slova smyslu) se můžeme dozvědět především z jeho podoby konce 16. století. Byl dle Bartůška svým způsobem souhrnem nejlepších zásad, avšak ostatní školní řády nepřekonal. Jezuitský školní řád se vyjadřoval ke vzdělání učitelů, obsahu učení, metodickým postupům ve škole. Školství již výše zmiňovaných piaristů ovlivňovala také řada obecných pravidel, můžeme je nazvat kázeňským řádem. Možná jistá pravomoc představených, která upravovala například vztah žáků a učitelů, přijímání a propouštění žáků škol, také zákaz čtení takových knih, které měly špatný vliv na mravnost žáků.

Kritikou podrobil jezuitský školní řád Jan Amos Komenský ve Velké didaktice. Právě Komenský viděl dosavadní školní řády jako nepřirozené, nezabývaly se kolektivem, jeho vývojem, ale soustředily se pouze na nadané žáky. Školní řád je v této době vnímán jako

⁸ Dohledatelné na: <https://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?p=4583>

nastavení vzdělávání. Vzdáleně by nám mohl připomínat školský zákon, který se vyjadřuje v daleko širším rozsahu než současný školní řád, který více směřuje k nastavení pravidel, norem, práv a povinností v konkrétní instituci.

Byl-li zmíněn Komenský, je na místě, abychom se pozastavili nad jeho zásadami, které jsou pro tvorbu pravidel a vnímání kázně, v minulosti, zásadní. Hledali jsme důvod, proč znovu opakovat Komenského větu, kterou začíná kapitola o školní kázni ve Velké didaktice *Škola bez kázně, mlýn bez vody* (Komenský, 1948, s. 208)⁹. Důvodem se stal pohled Komenského na řekněme pravidla chování, kázeňská opatření, užitím současných termínů. *Škola by neměla býti plna křiku, ran a pruhů*, v této větě můžeme hledat jeho postoj k tělesným trestům. Základní princip Komenského didaktiky je jednoznačně vyjádřen takto: *Omnia sponte fluant, absit violentia rebus*, tedy necht' vše plyne přirozeně, násilí budiž vzdáleno. Důležitou myšlenkou je, aby vždy žák věděl proč, kdy a jak se ukáznit. Mnohokrát v současných školních řádech složitě formulujeme stejné principy, o kterých býváme přesvědčeni, že je právě objevujeme. Konkrétně jaký má kázeň cíl, účel. Komenský nepopírá, že se žák může přirozeně chovat neukázněně a také to, že je třeba kázeň udržovat. *Káznit se však nemá proto, že někdo zhřešil, nýbrž proto, aby později už nehřešil*. Mohli bychom říci, že pro Komenského je účelem kázně vlastně její prevence. Cílem ukáznění je pomoci dítěti být lepším člověkem. Nebudeme zde uvádět všechny Komenského principy a myšlenky týkající se kázně, ale nemůžeme nezmínit jeho pohled na morální provinění, jako příklady uvádí *oplzlost, vzdorovitost, zatvrzelou zlomyslnost, pýchu, zpupnost či nějaký důkaz bezbožnosti*. Proti těmto proviněním je třeba postupovat důrazně, nejpřísnějšími tresty. Komenský rozlišuje tři způsoby káznění. Pro ilustraci používá příměr: *Nejlepšímu způsobu kázně učí nebeské slunce, které tomu, co roste, dává vždy světlo a teplo, často déšť a větry, zřídka hromy a blesky, a i to jen k dobru toho všeho*. Můžeme také zmínit další postupy pro dodržování kázně jako: *bude-li svým stálým a živým příkladem ukazovat, čeho se náleží, poučnými slovy, napomínáním a někdy i káráním působit, aby nikdo nebyl zkažen a konečně užívat prostředků nejostřejších, tedy tělesných*. Pro posledně zmiňované užívá Komenský pojem *violentia remedia*, násilné opatření. Mluví o krajním řešení vychovatele, *necht' odstraní ze slov každý trpký tón, z tváře rozkacený výraz a z úderů každou krutost, aby*

⁹ Pro lepší čitelnost textu nebudu u každé jednotlivé citace uvádět referenci, jelikož naprostá většina citací bude vycházet z XXVI kapitoly Velké didaktiky.

sami žáci byli přesvědčeni, že nehoví hněvivému záští, že však má na mysli jejich dobro. Posledním stupněm, který jsme nezahrnuli do výše zmiňovaných tří stupňů ukázněnosti, je vyloučení ze školy, aby ostatní nenakazil a nebyl na překážku výuce. Komenský ale sám říká, že vyloučení je pro samotného učitele největším zármutkem a že vyloučený žák má tak nešťastnou povahu, že všechny mírnější prostředky selhaly. Vzdělání je součástí nápravy věcí lidských. Právě neukázněný člověk vzdělání potřebuje, aby se stal lepším. Právě z tohoto důvodu se Komenský pravidlům věnuje ve dvou konkrétních pracích: *Pravidla mravů, sebraná ve prospěch mládeže* z r. 1653 (je to vlastně 16 stručných návodů, či příkazů k chování žáků ve škole i mimo školu) a v *Zákonech školy dobře spořádané*. Rok vydání není znám. Jedná je o jistý vhodný řád neboli návod, jak se mají žáci chovat, tento návod je ovšem rozšířen také na rodiče, učitele i školskou správu. Zajímavostí je, že Komenský nese-psal pouze zákony (pravidla), ale také důvody, proč by měly platit. Drží se také pravidla *Lex brevis esto! Zákon budiž stručný!*

Shrnutí Komenského přístupu ke kázi, pravidlům, výchově není jednoduché, snad by se dala vyzdvihnout potřeba pozitivního modelu, motivace, prevence. Předkládá a popisuje odstupňování kázeňských opatření při řešení různých nekázní, či neshod s pravidly. Požaduje individuální přístup. Mnohdy se nám může zdát, že promlouvá osvícený pedagog současnosti. Komenský byl v mnohém vizionář. Jeho přístup, který vychází z nesčetněkrát citované první věty kapitoly o kázi není v dilematu trestat, netrestat, ale jak potrestat, aby bylo stále zachováno a podporováno lidství. Vnímá dítě jako hodnotu a přistupuje citlivě k jeho důstojnosti. Jsi vznešený, ale též hříšník. Neukázněvat dítě, které je líné, neposlušné či zlomyslné, by naopak znamenalo škodit mu. I u Komenského stále rezonuje otázka: Co je vlastně cílem veškerého výchovného působení? Jaké prostředky v tomto působení jsou přiměřené? Kde je hranice zneužití výchovy?

Školní řády - 17. století.

Premonstrátské školství, zasahující i do základních škol, je v oblasti dokumentace zajímavé školou působící v klášteře v Želivě, 1633. O elementárních školách se zmiňuje nařízení pro poddané, kde můžeme nalézt nařízení pro rodiče, o nutnosti posílat své děti do elementární školy. *Kázeňský řád „Regulae aneb pravidla k zachování od mládeže při gymnázium kláštera Želivského“ (1771) ve 21 bodech předepisoval, jak se mají studenti chovat ve škole,*

v klášteře i venku. Specifikoval i některé funkce studentů, kteří pomáhali ... při dozoru nad chováním spolužáků (Bartůšek, 1986, s. 701). Přestupky, které byly považovány za zapovězené, byly například psaní po zdech, chytání ryb nebo raků, ale také hygienická nařízení. Další školní řády premonstrátských škol byly pouhými úpravami, či shodou s nařízeními školního řádu ze Želiva, zajímavostí také je, že je napsán česky.

Vyšší gymnázium benediktinů v Broumově předepisovalo studentům, jak se mají chovat v klášteře, ale také ve městě Broumově. Najdeme zde příkladně obecný zákaz nošení zbraní, ale také zákaz kouření.

Městské školy přistupují k řádům školy obdobně. Na příkladu městské školy v Lounech (konec 17. stol.) upravuje řád školy chování mládeže ve škole i mimo ni, zejména na cestě domů, *ale také povinnost rektora vést mládež ke slušnému chování* (Bartůšek, 1986, s. 703). Řád latinské školy v Plzni je pokrokovější v oblasti používání tělesných trestů, na které se dívá jako na zastaralé.

Pojmy školní řád a kázeňský řád

Z předchozích poznatků můžeme vyvodit, že pojmenování školní řád je pro tuto dobu (17. a 18. století) nejasné, vyjadřuje řád ve smyslu školského zákona. Školní řád, tak jak ho známe dnes, tedy toho, který upravuje chování, práva, povinnosti atd. můžeme snad nazvat kázeňským řádem, tak jak ho i některé školy nazývaly. Je důležité připomenout, že předkládané kázeňské řády, či jejich rozborů se týkají především středních škol, elementární školství nebylo v této době zdaleka ve středu zájmu, ale i tak nám pomohou v orientaci v dobových požadavcích na žáka. Tato doba nepřinesla žádný unifikovaný školní (kázeňský) řád, při reformách bylo nutné vytvořit nový, který by naplňoval požadavky absolutistického státu a její představu výchovy občana monarchie. Nový školní řád byl stanoven r. 1775. V roce 1781 byl doplněn a upraven, především o zákaz tělesných trestů ve školách a zůstal v platnosti až do roku 1805.

J. I. Felbiger a školní řád

Za jistého otce tohoto školního řádu (přesněji školského zákona) lze považovat opata Johanna Ignáce Felbigera, reformátora pruského školství. Felbigerovi byl dán prostor reformovat také školství rakouské. Připravil tedy již zmiňovaný Všeobecný školní řád pro

německé normální, hlavní a triviální školy ve všech císařských dědičných zemích. Kromě jiného se tento řád věnoval také povinnostem a právům, školní kázní. V základu ale řešil komplexně problematiku veřejného školství.

Kapitola, která se jmenuje O školní kázní a kázeňských trestech, začíná § 46 – žáci se snáze podvolí přívětivosti než trestání. Trestání je povoleno, ale nejdříve se hledá řešení po dobrém. Žák si musí být vědom toho, za co je trestán a učitel volí cestu od napomenutí k varování, hrozbě a pokud vše selže, přechází k potrestání. I v následujícím § 47 bychom mohli hledat podobnosti s myšlenkami Komenského z Velké didaktiky. O trestech, nebo spíše netrestání. V této části je zajímavá zmínka o netolerování výsměchu dětem s tělesnou či duševní vadou, a to nejen u žáků, ale také učitelů, ale také poznámka o komunikaci s rodiči dítěte, které se prohřešku dopustí. Tedy tlak výchovy na dítě ze dvou stran. V § 48 najdeme zakázané a povolené tresty. Mezi ty povolené patří užívání metly, rákosky (nepovolen je například řemen z volské kůže aj., neb tělo dětské je velice jemné), ale především pro starší děti, počet úderů je na volbě učitele a závažnosti prohřešku. Mezi zakázané praktiky tělesného trestání patří rány pěstí, tahání za vlasy, políčky atd. Tělesné tresty byly v této době povoleny, ale z vyjmenovaného můžeme usuzovat, že učitelé byli nabádáni ke střídmemu a uváženému používání. Mírnější tresty jsou slovní pokárání, zbavení žáka příjemných výhod. Pokud jsme zmínili možnost tělesných trestů, tak naopak zapovězeny jsou nadávky a zahanbení, mezi něž nepatří přesazení do zadní lavice. § 49 poskytuje pravomoc učitelům rozhodovat o trestech. Dává jim do rukou jistou moc, ač je v předešlých částech nabádá k rozvaze a šetrnosti obzvláště u tělesných trestů za méně významné přestupky. Z nejedné krásné literatury zmiňované doby si můžeme udělat představu o trestání dětí nejen ve školním, ale také domácím prostředí. Zajímavostí může být návod na vykonání trestu až po ukončení vyučování z důvodu nenarušení výuky, ale také „muka“ očekávání trestu. § 50 je zacílen na odměny. Odměny by měly být udělovány stejně často jako tresty, možná ještě častěji. Příkladem může být vyjádřené uspokojení, pochvala od představených, čestné vyznamenání, nebo zápis do čestných knih. Nedoporučuje se věcný dar, který by mohl podporovat sobeckost. Jak již bylo zmíněno, tento nadčasový Felbigerův řád (s úpravami) zůstává v platnosti až do roku 1805.

1805 – zákoník obecného školství

V roce 1805 byl vydán zákoník obecného školství Politické zřízení školské, upravoval školství rakouské monarchie. Tento předpis je se svými 478 paragrafy stále nejrozsáhlejším školským předpisem v našich dějinách a zpřesňuje povinnost školní docházky. Od žáků je dle tohoto předpisu vyžadována *nezměrná poslušnost vůči božské autoritě, co nejhorlivější plnění náboženských povinností a potlačování všech přirozených smyslových pudů. Učitel by měl být bohabojný a svým žákům měl být dobrým příkladem v řečech, způsobech i ve všech skutcích* (Morkes, 2007). Velký důraz se klade právě na osobu učitele, normy k jeho chování v běžném životě jsou jasně vymezeny, z dnešního pohledu až za hranicí omezování osobní svobody. Upravují jeho domácnost, manželství, výchovu vlastních dětí i jeho činnosti mimo pracovní dobu.

Školský zákon 1869 a kázeňský řád

Ač se ukázalo, že školství dle řádu Politického zřízení školského není vyhovující, až do poloviny 19. století změny nenastaly. Pro ty se našel čas a jistá politická vůle až po revolučním roce 1848 a to vydáním školského zákona roku 1869, který byl v základních ustanoveních určující pro naše školství do roku 1948.

Zákon, kterým se ustanovovala pravidla vyučování pro školy obecné 1869. Kázeňský řád (IV. O kázni školní) předkládá důležitost výchovy, která utváří budoucí charakter. Učitel je v roli toho, kdo kontroluje a zabezpečuje, aby se žáci chovali mravně. Povinností každého žáka je být poslušný, slušný a čistotný (nemluví se pouze o těle a oblečení, ale také o pomůckách, § 22). Tresty, tedy kázeňské prostředky, je nutné přizpůsobit věku a zvláštnostem dětí, aby nevznikla újma na těle, duši nebo mravním citění. *Učitel konaje úřad trestní, má sobě povědom býti své povinnosti mravní odpovědnosti, Prostředků trestních má užívati zřídka a spořivě.* Tělesné tresty jsou zakázány. *Trestati dítě na těle není v nížádné přípádnosti dovoleno* (§ 24), povolenými tresty jsou výstraha, důtka, stání v řadě lavic, nebo vystoupení z lavice, zadržení ve třídě s náležitým dozorem (dát ovšem vědět rodičům), předvolání dítěte před učitelskou konferencí, *konečně vyloučení na čas ze školy* (§ 24). Tento Řád školní a vyučovací nesl označení prozatímní, platil plných 35 let.

„Definitivní“ řád z r. 1905

Nařízením ministerstva kultu a vyučování byl vydán „Definitivní“ řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské (1905), vešel v platnost 1. září 1906.

Podle „definitivního“ řádu z r.1905 mají být děti vychovávány k bázni boží a úctě k císaři, zákonům, vlasti, snášenlivosti a pospolitosti. Výchovné prostředky, které budou užívány, musí být posuzovány individuálně. Učitelé se mají k žákům chovat s vlídností a spravedlivostí. Tresty mají být ukládány zřídka, když už není jiného řešení. Tresty nemají být ukládány celé třídě, pouze skutečným viníkům (§ 81). Školní tresty, které jsou definitivním řádem povoleny jsou (§ 82): důtka učitele, postavení mimo lavice, vyloučení na čas ze zábavy, zákaz zúčastnit se školního výletu, zadržení po škole s přiměřeným zaměstnáním (úkol, který má žák vyřešit a odevzdat, tento trest byl hojně využíván), obeslání před učitelskou konferencí nebo předsedu místního školního úřadu, varování před vyloučením a jako poslední trest vyloučení samo. Jiné tresty, a to především tělesné, jsou zakázány. O závažných trestech musí být rodiče předem srozuměni. Další zmíněná odlišnost se týká spolupráce školy a rodiny. Rodiče musí sami potrestat dítě, které se dopouští opakovaných přestupků. S rodiči jsou také diskutovány výchovné postupy školy. Zajímavostí je, že tělesné tresty jsou v tomto zákoně jednoznačně zakázány, v rodinách však tento typ trestů zakázán není.

„Definitivní“ školní řád z r.1905 udílí povinnost jednotlivým školám vytvořit si vlastní školní řád (§ 86), který však nesmí být v jeho rozporu. Především se jedná o vymezení výchovných prostředků. Takový školní řád sestavuje a navrhuje učitelská rada (rada školy) s přihlédnutím a kontrolou místního úřadu školního a se školním lékařem. Podléhá kontrole okresního úřadu školního. Objevuje se zde také zmínka o povinnosti přečíst školní řád na začátku školního roku dětem a tím se zaručí, že jsou s ním děti srozuměny: *školní řád bud' dán také každému dítěti, aby jej přineslo rodičům nebo jejich zástupcům a bud' vyvěšen v učebnách vedle rozvrhu hodin.*

Definitivní školní řád platí až do 30. července 1937, kdy je vydán Školní a vyučovací řád pro školy obecné i měšťanské i pro školy (třídy) pomocné. Nemůžeme ovšem říci, že by po celou tuto dobu neexistovaly snahy zmiňovaný řád přepracovat. Už v roce 1922 ho zamýšlelo Ministerstvo školství a národní osvěty (MŠANO) přepracovat, byly vytvořeny

pracovní komise, které ovšem nikdy nezačaly pracovat. Roku 1931 započala svou činnost pracovní komise, kterou sestavil ministr Dérer a která měla sestavit nový školní řád. Jak se tento nový školní řád staví k mravní výchově, pravidlům a výchovným opatřením můžeme dohledat v hlavě I a § 100. Zde jsou vymezeny zákazy, které upravují nejen dobu strávenou ve škole, ale i mimo ni. Příkladem může být zákaz návštěv hostinců, vináren bez doprovodu rodičů. Škola si vymíní právo rozhodovat o tom, zdali se žák může stravovat v takovémto zařízení. Samozřejmostí je zákaz tanečních zábav aj. (Křivánek, 1937). Co se také nezměnilo je doporučení k ukládání výchovných opatření (trestů) a také výčet trestů. Zde je jednoznačně čerpáno z předchozího platného definitivního řádu. Doplněním k přípustným trestům – *vychovávacím prostředkům* (§116) je *ústní nebo písemné vyrozumění rodičů, v horším případě pozvání si rodiče přímo do školy před správce, zadržení po škole s přiměřeným zaměstnáním za dozoru učitelova, důtka od místního úřadu. Všechny jiné tresty, zejména mnohonásobné opisování nebo tělesné potrestání, jsou nepřipustné*. Další změnou je absence možnosti vyloučení ze školy jako výchovný prostředek. Zmíněn je však postup při možnosti, že selžou výchovné metody jak školy, tak rodiny a to, že jsou i jiné organizace (př. Okresní péče o mládež), které mohou s výchovou pomoci (§297 a § 292 školního řádu).

3.1 Školní a vyučovací řád pro školy obecné a měšťanské a pro (třídy) pomocné (1938)

Jak již bylo zmíněno dřívější označení školní řád bylo jistým synonymem pro dnešní školský zákon. Předepisoval různé oblasti, které byly spojeny se školním vzděláváním. Z námi analyzovaného Školního a vyučovacího řádu pro školy obecné a měšťanské a pro školy (třídy) pomocné (1938), který byl sepsán jako novela dřívějšího „Definitivního“ školního a vyučovacího řádu z roku 1905, vyplývá, že se konečně stal náhradou za starý rakouský řád. Zmiňuje také tzv. Malý školský zákon z roku 1922, kterým byly provedeny některé změny. *Ovšem rozsah i obsah úkolů národní školy se jím značně změnil. Tak se stalo, že dnešní národní škola československá pozbyla svého dřívějšího rázu náboženského, jest nyní školou*

*nábožensky nestrannou, neutrální.*¹⁰ Tento školní řád upravuje různé oblasti týkající se chování, bezpečnosti, zdraví atd. Můžeme z něj usuzovat, o které oblasti se společnost zajímala, které chtěla ovlivňovat a které vynucovala. *V rámci zákonného zmocnění upravuje řád široký okruh předpisů, které shrnují dosavadní roztříštěné normy platného školského práva i některé nové předpisy v jediný souvislý celek. (...) Dřívější statiku pedagogického myšlení nahrazuje nyní dynamism, hybnost a činorodost pedagogické práce, a odtud také přiliv nové pedagogické empirie* (s. 9).

K jednotlivým částem Školního a vyučovacího řádu pro školy obecné a měšťanské a pro školy (třídy) pomocné:

Jednotlivé hlavy upravují oblasti, které jsou tříděny dle typu pro školy veřejné, obecné, měšťanské, pomocné a soukromé vyučování. V jednotlivých hlavách jsou to oddíly:

Zařízení škol, Školní povinnost, Přijímání žactva, Zařazení žactva do tříd, oddělení a skupin, Vyučovací čas a prázdniny. Jednotlivé oddíly vymezují podrobnosti o tématu, ale pro naše potřeby jsou zajímavé oddíly:

Školní docházka

Dítka, přijaté do obecné školy, mají v předepsaném vyučovacím čase pravidelně choditi do školy, pravidelně se účastniti vyučování všem předmětům povinným. Zákonní zástupci dětí jsou povinni dbáti, aby dítka chodily do školy pravidelně a včas (§ 60, s. 53). Obě pravidla jsou nám známa ze současné podoby a podporují zodpovědnost jak žáků, tak jejich rodičů. Další paragrafy upravují uvolnění z výuky, zameškání a omluvy z výuky, důvody k zameškání (*neschůdnost cesty do školy, (...) omluvným důvodem není, přidrželi-li se dítě k domácím, zemědělským nebo živnostenským pracím apod.* (§ 63, s. 56). Každé svévolné zameškání školní docházky nebo zaviněná nedochvilnost dítěte buď ve škole přiměřeně potrestána (§ 63, s. 56). Zde nacházíme odkaz ke kázeňským opatřením, které zůstávají v kompetenci školy. To, co nezůstává v částečné kompetenci školy a školního úřadu je trestání zákonných zástupců za tento přestupek, či *neomluveného zameškání školy: Zameškávání školy neomluvené nebo nedostatečně omluvené je přestupkem proti školní*

¹⁰ Školní a vyučovací řád pro školy obecné a měšťanské i pro školy (třídy) pomocné: Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 30. července 1937, č. 105.513-1. V Praze: Státní nakladatelství, 1937.

povinnosti. Zákonní zástupci dětí, které se jím provinili, budou potrestáni pokutami od 25 Kč do 200 Kč. (...) Při nedodržení pokuty může se uložit trest vězení (umravnění) od 1 do 14 dnů.

Školní výchova tělesná a mravní

Tato část upravuje z dnešního pohledu především hygienické podmínky: *Po skončeném vyučování buďte školní síň, když děti z nich odejdou, každý půlden důkladně provětrány otevřením oken* (§76, s. 62). Určuje se teplota školních místností a jejich čistota, ale také se upravuje čistota žáka samotného: *Zvláště pozorná péče buď věnována čistotě chrupu a dutiny ústní. Děti, necht' pobývají v učebnách vždy jen prostovlasé, s nezahaleným krkem a vůbec jen lehce oděny* (§78, s. 63). Jsou přidána také pravidla týkající se držení těla žáků, péče o zrak, sluch a řeč. *Aby žáci, jdouce do školy a ze školy, nebyli příliš zatíženi knihami, sešity a jinými školními potřebami, budiž hleděno k tomu, aby s sebou přinášeli jen věci nejpotřebnější* (§ 80, s. 65). Další části se týkají škodlivosti kouření, účasti školy v boji proti alkoholismu, nakažlivým nemocem.

Mravní výchova je podpořena paragrafy o *Ochraně dětí proti škodlivým vlivům výchovným*. Zde je užíváno striktních zákazů: *nejpřísněji zakázáno prodlévati v hostincích, vinárnách (...) choditi do veřejných zábav, (...) výstav, divadelních představení, biografů a koncertů bez doprovodu zákonných zástupců* (§ 100, s. 86). Upravuje se možnost hrát divadelní představení, vychovává se k ochraně přírody, státobčanství, vlastenectví, ale také k sociálním otázkám. Z dnešního pohledu velká část pravidel zasahuje do práv a svobod rodiny. Společnost přebírá kontrolu nad časem a aktivitami, které probíhají mimo školní vzdělávání a zasahuje podstatně razantněji do práv a povinností zákonných zástupců formou časté kontroly a represivních zásahů. Ale na druhé straně *učitelé jsou povinni pěstovati podle možnosti horlivě styk s rodiči žáků. Styk s rodiči má se dít způsobem vlídným, účinně osvědčující starost o žáka a získávajícím důvěru* (§114, s. 99). Pohledem současnosti velmi aktuální sdělení.

Vychovávací prostředky

Při analýze současných školních řádů jsou výchovná opatření jedním z posuzovaných kritérií. Zdaleka ne ve všech analyzovaných současných školních řádech nalezneme podobnou formulaci jako v § 116 tohoto dokumentu: *Při výběru vychovávacích prostředků budiž po každé přihlíženo k zvláštní povaze dítěte. Učitelé se mají snažiti především, aby nabyli důvěry dítek. Tresty buďte ukládány s klidnou rozvahou a jest jich užívati spořivě a hospodárně, nikdy nesmějí ohrožovat mravní cit dítěte nebo jeho zdraví. Na celé třídy nebo oddělení žactva nesmějí tresty být rozšiřovány* (s. 101). Tresty, které jsou přípustné:

- *důtka učitelem nebo třídním učitelem*
- *postavení v lavici nebo i mimo lavici*
- *vytlučení ze zábavy nebo školního výletu*
- *důtka správcem školy nebo i před ředitelskou konferencí*
- *ústní nebo písemné vyrozumění rodičů, v těžších případech obeslání rodičů před správcem školy*
- *zdržení po škole s přiměřeným zaměstnáním za dozoru učitelova*
- *důtka od místního školního úřadu (jeho předsedy).*

Všechny jiné tresty, zejména mnohonásobné opisování nebo tělesné potrestání, jsou nepřipustné (§116, s. 102).

Dle dnešního pohledu na kázeňská (výchovná) opatření je nabízená škála z roku 1938 širší, ale pravdou je, že některé možnosti jsou využívány i v současných školách, aniž by byly takto specifikovány ve školním řádu. Příkladem může být vyloučení z účasti na výletě či jiné aktivitě. Za velmi pokrokovou myšlenku považujeme zákaz trestů v duchu kolektivní viny, ale také individuální posuzování, což pod záštitou spravedlnosti některé současné řády popírají a prosazují posuzování dle obecných kritérií, které nepřipouští polehčující, či přitěžující okolnosti, ani nepřihlížení k dítěti samotnému.

Další části tohoto dokumentu jsou: Vyučování, Třídění žáků a vysvědčení, Správa školy, Učitelská konference. Ač bychom i v nich našli zajímavá, poučná či nepřijatelná pravidla, nejsou v přímé souvislosti se současným pojetím školního řádu, tak jak je v našem záměru výzkumného šetření.

Vývoj po roce 1948

21. dubna 1948 byl vydán zákon o základní úpravě jednotného školství, který měl všeobecnou působnost, který ovšem působnost kázeňského řádu, či opatření nemění.

Zásadní dokument vydává ministerstvo školství k 1. 9. 1972 – školní řád pro žáky základních devítiletých škol a škol I. cyklu pro žáky vyžadující zvláštní péče. *Tento dokument je především kodexem pro žáky a mělo by ho být ve školách využito jako jednoho z nástrojů jejich výchovy. Školní řád však zároveň slouží jako metodický návod k jejich výchovné práci a jako jedna z pomůcek pro hodnocení chování žáků.* Z citovaného vyplývá, že v tomto případě je označení školní řád synonymem pro kázní řád, disciplinární řád, kázeňský řád, které jsme v předchozím bádání dohledávali ve školních řádech, které byly jistým synonymním označením pro školské zákony.

Školní řád z roku 1972 obsahuje nám již v současnosti známé články jako docházka do školy, chování žáka ve škole (ale i mimo školu). Pod školním řádem je podepsán tehdejší náměstek ministra prof. Dr. M. Cipro.

3.2 Školní řád pro žáky základních devítiletých škol a škol I. cyklu pro žáky vyžadující zvláštní péči (1972)

Pro podrobnější analýzu byl vybrán „centrální“ školní řád z roku 1972. Tento dokument je z hlediska tvorby školního řádu velmi zajímavý. Vydává ho Ministerstvo školství k 1. 9. 1972 pro žáky základních devítiletých škol a škol I. cyklu pro žáky vyžadující zvláštní péči. *Tento dokument je především kodexem pro žáky a mělo by ho být ve školách využito jako jednoho z nástrojů výchovy. Školní řád však zároveň slouží jako metodický návod k jejich výchovné práci a jako jedna z pomůcek pro hodnocení chování žáků.*¹¹ Už tato úvodní věta je z dnešního pohledu zajímavá. Je zde přihlíženo k tomu, aby byl řád využit jako nástroj výchovy. Můžeme se jen domnívat, zdali je nástrojem myšleno to, co od něj požadujeme dnes, tedy utváření si postojů k pravidlům, normám, uvědomování si vlastní svobody, ale

¹¹ Věstník ministerstva školství a ministerstva kultury České socialistické republiky XXVIII, sešit 5, 1972

těž zodpovědnosti, či pouhou poslušností a loajalitou, přihlídneme-li k roku jeho vydání. Další část, kterou z úvodních pokynů vybíráme, z našeho pohledu zcela přesně popisuje požadavky, které při tvorbě současných školních řádů podporujeme. *Z funkce školního řádu vyplývá i jeho pojetí. Protože je určen především žákům, musí být stručný a všem srozumitelný a nemůže se zabývat podrobnostmi.* Z našeho pohledu zcela naplňuje požadavek stručnosti a srozumitelnosti, které jsme také při analyzování aktuálních školních řádů posuzovali. Stručnost je především zaručena tím, že se nesnažíme do školního řádu zanést a ukotvit všechny možnosti nastalých situací a také vše příliš konkretizovat. Opět citujme z pokynů posuzovaného školního řádu: *Pro případy, které školní řád výslovně neřeší, připadá škole úkol školní řád **rozumně** vykládat a aplikovat jeho ustanovení na konkrétní podmínky školy.* Až možná úsměvně vyznívá slovo rozumně, které je v původním textu zvýrazněno. Pro podporu konkrétních podmínek školy je zde uvedena možnost tvorby vnitřního řádu, který vydává ředitel. Z textu můžeme vyčíst, že centrální školní řád je vlastně základním kamenem pro tvorbu vnitřního řádu školy, ve kterém mohou být promítnuta i specifika konkrétní školy. Pokud jsme si v úvodu položili otázku, jak je vnímán školní řád jako nástroj výchovy, můžeme v další části citovat možný návod: *Kromě toho však učitelé musí se školním řádem soustavně pracovat: vysvětlovat a zdůvodňovat žákům jeho ustanovení. Školní řád poskytuje učitelům příležitost, aby se zamysleli i nad způsobem své práce s rodiči i nad příkladem, který sami dávají žákům svým vystupováním, zevnějškem apod.* Tuto větu považujeme za klíčovou, ač ve své formulaci působí z dnešního pohledu naivně, o to více pravdy v ní nalezneme. Další vybrané věty jsou nejen požadavkem na kvalitu školního řádu, ale také tak potřebným argumentem, proč ho mít, požadovat jeho dodržování a pracovat s ním v širší působnosti: *Realizovat zásady školního řádu není jen v silách samotné školy. Učitelé při tom nutně potřebují pomoci rodičů a dalších organizací. Proto na začátku každého školního roku projednají ředitelé škol a třídní učitelé školní řád s rodiči (...) a po celý školní rok budou rodiče získávat pro výchovný postup shodný se školou.* O padesát let později, kdy čteme tento dokument, si uvědomujeme jeho opravdovost, a jistou aktuálnost, ač vnímáme s rozumem dobový kontext, vybrané věty z úvodní části by bylo možné, možná i potřebné, použít v úvodech školních řádů i dnes.

K jednotlivým částem školního řádu vydaného ministerstvem ČSR:

- **Docházka do školy.** 4 body týkající se povinnosti docházky, uvolnění z výuky a omluvy z výuky. Bod 4 se zmiňuje o nakažlivých chorobách a povinnosti nahlášení.
- **Chování žáka ve škole a při činnostech pořádaných školou.** Byla by škoda vynechat formulaci prvního bodu, která v mnohých školních řádech zůstala až do současnosti. *Žák přichází do školy vhodně a čistě upraven, bez výstředností v účesu a oblečení.* Další body (celkem 12) se týkají svědomitosti, pilnosti a poctivosti žáka ve výuce, uctivosti k dospělým, zacházení s majetkem, ač opět v dobových formulacích: *Ve styku s pracovníky školy užívají žáci oslovení „soudruhu řediteli“, „soudružko učitelko“ apod., (...) chrání socialistický majetek před poškozením.* Následující bod upravuje „zákazy“, ale v použité formulaci jde o přívětivější jazyk: *Je nepřípustné přinášet do školy (...).* I následující body (6-12) se vyjadřují ke kázni, chování (výuka, školní družina, jídelna, výlety atd.) Ač je použit úřední jazyk 3. osoby (žáci se chovají), musíme konstatovat, že je zmírněn nezákazovými slovesy, používá slovesa doporučující. Pro osvětlení dobového kontextu vybíráme toto pravidlo: *Chce-li žák odpovídat nebo se na něco zeptat, hlásí se zdvižením ruky. Je-li vyvolán, postaví se zpríma, pokud mu učitel nedovolil sedět, a zřetelně odpovídá na otázky, posadí se jen na pokyn učitele.* Tato pravidla komunikace nejsou chápána v současné době jako demokratická a mnohé opoziční hlasy upozorňují na to, že dítě v takovém procesu nebude aktivní, nebude spontánně odpovídat, či spolupracovat. Mnohdy v početných třídách musí být nastavena komunikační pravidla právě z důvodu možnosti prosazení i méně průbojných dětí, ale také pro zachování kvalitního pracovního prostředí.
- **Chování žáků mimo školu.** Tento článek v aktuálních školních řádech nenalezneme. Z pochopitelných i právních důvodů nelze, aby školní řád upravoval chování žáka mimo školní výuku a aby škola zasahovala do pravomocí zákonných zástupců mimo její působnost. Ač můžeme připustit, že právě první bod zmiňovaného článku je vlastně jistým morálním apelem. *Žák je povinen chovat se také mimo vyučování – a to i ve volných dnech a o prázdninách – tak, aby dělal čest škole i sobě a svým rodičům.* Paradoxně v tomto bodě je poprvé užito sloveso „povinen“, v předchozím článku, který upravoval chování žáků ve škole, se toto sloveso nevyskytlo. Užítý jazyk byl vstřícnější a doporučující. I v bodě 2 jsou

doporučení, která kopírují společenskou normu a morálku jedince: *Váží si svých rodičů, řídí se jejich dobrými radami a ochotně jim pomáhá. K dospělým se chová zdvořile, ale je opatrný vůči neznámým osobám. Ochotně prokazuje úsluhy starým, zdravotně nebo tělesně postiženým lidem a matkám s malými dětmi.* Dnešní školní řády zařazují podobné formulace, ty jsou ale rámovány pouze školním prostředím, z čehož může být usuzováno na dva oddělené světy, kde je požadováno jiné chování. Ač rozebíráme stále článek týkající se chování žáků mimo školu, je zde uvedeno doporučení k chování ke spolužákům, které je opět dobově zatíženo: *Soudružsky jedná se svými spolužáky a kamarády. Je dobrým starším druhem mladších dětí a dává jim dobrý příklad.* I následující body mohou být cíleny na prostředí školy a výuky, ale v tomto školním řádu jsou pojímány obecně, jako návod běžného chování. Formulace, které jsou užívány, by v dnešním školním řádu působily úsměvně, možná i naivně. Ale při čtení nás opakovaně napadá, že jsou to převážně vzorce chování, které rodiče učí své děti, ale také mnozí učitelé ve škole své žáky. Opět se nám nabízí otázka, do jaké míry má školní řád suplovat či opakovat normu společenskou, nepsaná pravidla, která jsou společností vyžadována, ctěna, ale jsou v místě a čase proměnná. Ta podstatná, pro lidskou společnost neodmyslitelná, jsou vlastně vyžadována stále. Jen jejich formulace je odlišná. *Šetří společný majetek a podle svých sil se účastní jeho ochrany proti škodám. Zvláště chrání památky a přírodu, nepronásleduje zvířata, neničí porosty a vzácné rostliny.* I tato citovaná formulace je s předchozím vyjádřením ve shodě, ale v současnosti volíme takové názvy jako ochrana přírody, enviromentální výchova, udržitelný rozvoj, morální zodpovědnost za životní prostředí, ekologické cítění atd. Bod 4 se znovu vrací k pravidlům „slušného“ chování v různých oblastech společenského života: *Žák se chová vždy slušně a ohleduplně. Nikdy se nevyjadřuje hrubě. Na ulici, v prostředcích veřejné dopravy a ve společenských místnostech neruší ostatní hlukem nebo nevhodným chováním. Při kulturních i sportovních podnicích nezapomíná jako divák na zásady slušného chování. Dodržuje dopravní předpis a pravidla silničního provozu.*¹² Další pravidla upravují chování v pohostinství, filmových a divadelních přestaveních,

¹² V současnosti jsou tato témata zařazována do Školního preventivního programu rizikového chování.

upravují zákaz návštěv tanečních zábavy pro dospělé. *Po setmění se žáci nesmějí zbytečně zdržovat venku mimo domov bez doprovodu rodičů nebo jimi pověřených zástupců.* Poslední dva body tohoto článku upravují členství žáků ve společenských organizacích, ale také účinkování v divadle, filmu atd.

- **Závěrečná ustanovení** jsou poslední částí tohoto řádu.

Ve studované verzi školního řádu z věstníku ministerstva školství a kultury ČSR nejsou stanovena kázeňská opatření za porušení pravidel školního řádu. Ve Školském zákoně ze dne 15. prosince 1960 také nebyla dohledána zmínka o povinnosti základní školy mít či se řídit školním, kázeňským či vnitřním řádem, ani zmínka o kázeňských opatřeních.

Bez zajímavosti nezůstává, kdo je podepsán pod školním řádem z roku 1972. Je jím Dr. M. Cipro, což nám podává důležitou doplňující informaci. Cipro byl v letech 1971–75 odborný náměstek ministra školství, právě z tohoto místa mohl ovlivnit jeho podobu. Do jaké míry, či hloubky nevíme, ale z celkového pohledu na vnímání pravidel, jejich pozitivní formulace, či právě úvodních věty, které nabádají, aby se školní řád stal výchovným prostředkem, můžeme usuzovat na Ciprův vliv i s vědomím tendenčního zatížení. Pro srovnání nabízíme citaci z publikace *Aspekty výchovy* (2000, s. 57) ¹³*Platí-li, že vychovávat druhé předpokládá vychovávat sebe, platí také, že dobře vychovávat druhé znamená vychovávat je k sebevýchově.* V celém školním řádu rozpoznáváme stále se opakující apel „příkladu“. Nechme tedy ještě jednou promluvit Cipra: *Máme před sebou nové století: Století dítěte vysněné Ellen Keyovou* ¹⁴*už jsme měli a právě skončilo. Ale Fröbelova* ¹⁵*výzva „Žijme pro děti“ i Keyové apel „Nechme děti žít“ budou jistě platit i nadále. Možná že by neškodilo k nim připojit ještě jedno předsevzetí: „Bud‘me dětem příkladem“* (*Aspekty výchovy*, 2000, s. 13).

26. června 1978 byl schválen nový školský zákon č. 76/1978 Sb. o školských zařízeních.

Další vyhláškou ministerstva školství České republiky ze dne 15. listopadu 1984 o základní škole je upravená další varianta školního řádu. Dle dobové terminologie pravidla chování

¹³ CIPRO, Miroslav. *Aspekty výchovy*. Praha: M. Cipro, 2000. ISBN 80-238-5803-3.

¹⁴ Ellen Keyová, švédská pedagožka, bojovnice za spravedlivější společnost, vydala r. 1900 knihu „*Barnets arhundrade*“ (Století dítěte).

¹⁵ Fröbel, významný německý pedagog, zaměřoval se na předškolní pedagogiku.

(školní řád) § 11 a § 12 najdeme ve vyhlášce č. 123/1984 Sb. Pravidla chování obsahují 8 bodů upravující povinnosti a zákazy určené žákovi. Výchovná opatření zahrnují pochvaly a jiná ocenění a opatření k posílení kázně. Vycházíme ze školského zákona 29/1984. 1. ledna 1985 přichází nová úprava školního řádu, který je znovu závazný pro celou ČSSR. Jedno z ilustrativních pravidel chování: *žák musí být ve škole vhodně, čistě a bez výstředností upraven a oblečen*. Výstředností v oblékání byla v této době neomezená škála, příkladem mohlo být triko s jakýmkoliv nesocialistickým námětem.

3.3 Vyhláška č. 123/1984 Sb. upravující školní řád

Vyhláška č. 123/1984 je ze dne 15. listopadu, kterou vydalo Ministerstvo školství České socialistické republiky. I v této vyhlášce najdeme jednotlivé články týkající se povinnosti školní docházky, hodnocení, klasifikace atd. Pro potřeby výzkumu je ale důležitý § 11 týkající se pravidel chování.

Pravidla chování (školní řád)

Paragraf obsahuje 8 bodů, kterým se budeme podrobněji věnovat, protože určují podobu vnitřních řádů škol, jejichž sestavování bylo v kompetenci ředitele základní školy. § 11 byl ale postaven do pozice jistého centrálního školního řádu a nebylo vhodné do něj zapracovávat zvláštní individuální potřeby školy. Povinnost školního řádu, jako povinné dokumentace školy, ukládá § 38a Zákona č. 29/1984 Sb.

- Bod 1 se vyjadřuje k chování, přípravě na výuku, dodržování řádu školy. Co ale stále, stejně jako předešlé školní řády, upravuje, je chování mimo výuku, ve volném čase: *Žák je povinen chovat se také mimo vyučování – a to i ve volných dnech a o prázdninách – tak, aby nenarušoval zásady socialistického soužití a mravní normy socialistické společnosti a dělal čest škole i sobě (1984).* / *Žák je povinen chovat se také mimo vyučování – a to i volných dnech a o prázdninách – tak, aby dělal čest škole a svým rodičům (1972).* Od formulace školního řádu z roku 1972 se liší dobovými tendencemi. Zdůraznění slova *socialistický* může evokovat to, že společenská norma, soužití mohou být i jiné než ty socialistické.

- Bod 2 je zkráceně o povinnosti účasti na vzdělávání, a to nejen dle rozvrhu, ale také na dalších činnostech školy atd.
- Bod 3 *Žák musí být ve škole vhodně, čistě a bez výstředností upraven a oblečen.* Toto pravidlo nepotřebuje zvláštního doplnění, ale na výstřednosti se v dobovém kontextu musíme dívat zcela jinak.
- Bod 4 upravuje zacházení s majetkem školy, učebnicemi, ale také pořádek a čistotu, vše v dobovém kontextu: *chránit socialistický majetek před poškozením.*
- Bod 5 je zákazem opuštění budovy během výuky, vycházení z budovy, ale také pobyt v budově mimo výuku.
- Bod 6 ukládá povinnost chránit zdraví své i svých spolužáků. *Žákům jsou zakázány všechny činnosti, které jsou zdraví škodlivé (např. kouření, pití alkoholických nápojů, požívání zdraví škodlivých látek).*
- Bod 7 upravuje, jak jsme již výše avizovali, chování mimo vyučování, tedy ve volném čase žáků a zasahuje takto do pravomocí zákonných zástupců, ale v předešlých školních řádech jsme se s podobnými úpravami setkávali také, i v mnohem větším rozsahu. Pokud bychom tento bod srovnali s přesným zněním školního řádu z roku 1972: *Návštěva podniků veřejného pohostinství je žákům povolena jen v denní době, potřebují-li se napít nebo vypít nealkoholický nápoj.* Verze 1984: *Návštěva podniků veřejného pohostinství bez doprovodu zástupce žáka nebo jím pověřené osoby je žákům povolena jen v denní době, potřebují-li se najíst nebo vypít nealkoholický nápoj,* je v zásadě ve značné shodě. Stejně tak další část tohoto bodu, která specifikuje možnosti návštěvy filmových a divadelních představení dle přístupnosti a v doprovodu.
- Bod 8 popisuje podmínky účinkování žáků v divadle, filmu atd.

Výchovná opatření § 12

Článek obsahuje 9 poměrně stručných bodů vymezujících výchovná opatření a upravující procesní pravidla jejich ukládání.

- Bod 1- *Pochvaly a jiná ocenění za mimořádný projev aktivity a iniciativy, za záslužný nebo statečný čin, za dlouhodobou úspěšnou práci pro kolektiv.*

- Bod 2 - Sdělení, že návrhy pro udělení pochvalu musí být projednány na pedagogické radě.
- Bod 3 - Procesní pravidlo pro udělování pochvaly: *uděluje se před kolektivem třídy nebo školy třídním učitelem, ředitelem školy nebo zástupcem národního výboru atd.*
- Bod 4 - Za zvláštní, statečné činy (záchrana lidského života atd.) je pochvala udělována také i ministrem školství ČSR.
- Bod 5 - Záznam pochval do třídních výkazů.

Zajímavostí je, že 5 bodů z 9 je věnováno pochvalám, pozitivní motivaci. Jde o jasné vyvážení kladných opatření a kázeňských (donucovacích) opatření tak, jak jsou motivováni současní ředitelé při tvorbě školních řádů například ČŠI. Ve skutečných podobách současných řádů tomu tak zdaleka není, o čemž se můžeme přesvědčit v dalších kapitolách při jejich analýze.

- Bod 6 - *Opatření k posílení kázně* (v současné terminologii – kázeňská opatření) *se ukládá za závažné nebo opakované provinění proti školnímu řádu.* V dodatku se dočteme, že zpravidla předchází snížení stupně z chování.
- Bod 7 - Vyjmenovává tři typy opatření, která jsou ve shodě se současnou podobou. Nemluví se zde o jiných, alternativních možnostech, tak jak jsme je mohli zaznamenat v řádu z roku 1972.
- Bod 8 - Výraznou změnou ve vymezení pravomocí je skutečnost: *třídní učitel uděluje důtku po projednání a se souhlasem ředitele školy.* V současnosti dle aktuálně platného školského zákona je toto v pravomoci třídního učitele, jak udělení napomenutí, tak důtky třídního učitele. Co zůstává beze změn je nutnost projednat důtku ředitele školy na pedagogické radě. I z tohoto můžeme usuzovat, že důtka ředitele školy nesla (a měla by nést) skutečnou vážnost a důležitost, pokud je projednávána, je o ní diskutováno a v současnosti i hlasováno na pedagogické radě, dle školského zákona byla a je nejdůraznějším výchovným opatřením. *Napomenutí i důtky se udělují před kolektivem třídy nebo školy.* Na toto rozhodnutí se můžeme dívat jak pozitivně, takový způsob udělení může zvýšit její vážnost, ale také stát se varováním pro ostatní, ale také možnost znevážení nevhodným podáním. Vše

vychází z konkrétní situace, případu, který se vyhodnocuje, konkrétního dítě, kterému je výchovné opatření udělováno, a to nejen kázeňské, ale i pochvalné.

- Bod 9 – *O udělení opatření uvědomí ředitel školy prokazatelným způsobem zástupce žáka, opatření se zaznamenává do třídního výkazu.* K tomuto bodu můžeme dodat jedině, že formulace pravidla zdůrazňuje přímou povinnost ředitele školy, dnes dohledáme formulaci obecnější *škola má povinnost*, v praxi tuto povinnost zastává třídní učitel, i když plná zodpovědnost zůstává na straně ředitele školy.

V závěrečných ustanoveních vyhlášky se jsou zrušeny předchozí vyhlášky z roku 1978, směrnice z roku 1974 a jiné. Vyhláška nabývá účinnosti 1. ledna 1985.

Závěrem pohledu do historie školního řádu se zmíníme o současném platném školském zákonu Předpis č. 561/2004 Sb. Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání. § 30 plně upravuje problematiku školního řádu.

3.4 Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) a jeho doplnění o aktuální změny (2020)

§ 28 Dokumentace škol a školských zařízení ukládá v písmenu g) povinnost vést dokumentaci: školní řád nebo vnitřní řád.

§22 Povinnosti žáků, studentů a zákonných zástupců dětí a nezletilých žáků tento paragraf je výchozí pro stanovení pravidel školního řádu. Obsahuje 3 body, které se týkají:

1. Povinnosti řádně docházet do školy a vzdělávat se, dodržovat školní řád a pokyny k bezpečnosti, se kterými byli seznámeni, plnit pokyny pedagogických pracovníků.
2. Týká se zletilých žáků (pro potřeby školního řádu základní školy není důležité).
3. Týká se zákonných zástupců nezletilých žáků a jejich povinností: zajistit docházku do školy, zúčastnit se projednání závažných otázek týkajících se vzdělávání žáka, informovat o zdravotní způsobilosti žáka, dokládat důvody nepřítomnosti žáka,

oznamovat škole údaje, které jsou podstatné pro vzdělávání a bezpečnost žáka (dle dalších paragrafů).

§ 30 ukládá řediteli školy vydat školní řád, který upravuje

- Bod 1:
 - a) Podmínky k výkonu práv a povinností žáků, podrobnosti o pravidlech vzájemných vztahů se zaměstnanci ve škole. (V tomto bodě dochází ke změnám častěji, upravuje vztahy k pedagogickým pracovníkům, nebo pouze vzájemné vztahy a v poslední verzi zákona je užíváno společného: zaměstnanci školy.)
 - b) Provoz a vnitřní režim školy.
 - c) Podmínky zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví, ochrany před sociálně patologickými jevy a před projevy diskriminace, nepřátelství nebo násilí.
 - d) Podmínky zacházení s majetkem školy.
- Bod 2 - Školní řád dále obsahuje pravidla hodnocení žáků.
- Bod 3 – Tento bod se objevuje až v novele zákona, změna nabývá účinnosti od 1. 10. 2020. Zcela nově může *omezovat nebo zakazovat používání mobilních telefonů, nebo jiných elektronických zařízení, s výjimkou jejich používání v nezbytném rozsahu ze zdravotních důvodů.*
- Bod 4 - Povinnost zveřejnit školní řád na přístupném místě a informovat všechny zúčastněné.
- Bod 5 - Stipendijní řád pro střední školy.
- Bod 6 - Opět týkající se středních škol.

§ 31 Výchovní opatření

Tento článek obsahuje 6 bodů, zajímavostí je zcela jiné rozložení jejich dvou částí (pochval a jiných ocenění a kázeňských opatření).

- V bodě 1 je zmíněno, že mezi výchovní opatření patří *pochvaly a jiná ocenění* a v nové terminologii *kázeňská opatření* (nikoliv dříve užívaná *opatření k posílení kázně*). Tímto ovšem zmínka o pozitivních opatřeních končí, kromě dodatku, že oba druhy výchovných opatření může udělit jak ředitel školy, tak třídní učitel, což si můžeme vykládat i tak, že důtku ředitele školy může uložit i třídní učitel a obráceně.

Pochvaly a jiná ocenění a další kázeňská opatření může udělit či uložit ředitel školy nebo třídní učitel. (Pro potřebu doplnění vychází Vyhláška č. 48/2005.) Dále, nejen v tomto, ale i v zbylých bodech jsou řešena pouze opatření kázeňská. Pokud jsme u předchozího analyzovaného školního řádu mluvili o vyváženosti, zde jednoznačně převažují informace o řešení nekázně a porušování pravidel školního řádu. Školský zákon řeší především ta kázeňská opatření, která mají právní důsledky pro žáka – podmíněčné vyloučení a vyloučení ze školy.

- V bodě 2 jsou informace týkající se výchovných opatření podmíněčné vyloučení a vyloučení ze školy. V závěru ovšem nalezneme doplnění, že: *Žáka lze podmíněčně vyloučit nebo vyloučit ze školy pouze v případě, že splnil povinnou školní docházku.*
- V bodě 3 je specifikováno závažné porušení povinností: *Zvláště hrubé opakované slovní a úmyslné fyzické útoky žáka vůči zaměstnancům školy nebo vůči ostatním žákům se považují za zvláště zaviněné porušení povinností stanovené tímto zákonem.*
- Bod 4 jsou opět řešeny podrobnosti vyloučení žáka.
- Bod 5 doplňuje bod 3 o ohlašovací povinnost: *Dopustí-li se žák jednání podle odstavce 3, oznámí ředitel školy tuto skutečnost orgánu sociálně-právní ochrany dětí, jde-li o nezletilého, a státnímu zastupitelství do následujícího pracovního dne poté, co se o tom dozvěděl.* Zde můžeme vnímat tlak na kontrolu žáků (povinnosti zákonných zástupců) společností pravděpodobně výrazněji.

Celý § 31 je v porovnání s předchozími formulacemi v analyzovaných dokumentech v poměrně negativním duchu.

Vyhláška č. 48/2005 Sb.

§ 17 Výchovná opatření

- Bod 1 – Pro ředitele školy: podmínky udělení pochvaly nebo jiného ocenění *za mimořádný projev lidskosti, záslužný čin, statečný čin nebo za mimořádně úspěšnou práci.*
- Bod 2 – Pro třídního učitele: podmínky pro udělení pochvaly nebo jiného ocenění *za výrazný projev školní iniciativy nebo za déletrvající úspěšnou práci.*
- Bod 3 – vymezení kázeňských opatření ukládaných při porušení povinností:

- a) Napomenutí třídního učitele
- b) Důtka třídního učitele
- c) Důtka ředitele školy
- Bod 4 – povinnost uvést pravidla pro udělování výchovných opatření ve školním řádu.
- Bod 5 – Důležité procesní pravidlo, které ujasňuje pravomoci: *Třídní učitel neprodleně oznámí řediteli školy uložení důtky třídního učitele. Důtku ředitele školy lze žákovi uložit pouze po projednání v pedagogické radě.*
- Bod 6 – Povinnost ředitele školy oznámit udělení výchovného opatření prokazatelným způsobem žákovi a jeho zákonnému zástupci.
- Bod 7 – Povinnost zaznamenat výchovná opatření do dokumentace školy. (*Udělení pochvaly ředitele školy se zaznamená na vysvědčení za pololetí, v němž bylo uděleno.*)

Shrnutí

V kapitole, která nastínila historii školního řádu na našem území, odkrýváme jisté nesrovnalosti. Školství bylo do poloviny 18.století ve správě téměř výlučně církve. Tereziánská reforma zavedla povinnou školní docházku pro děti od 6 do 12 let a Všeobecný školní řád 1774 (Allgemeine Schulordnung). V době osvícenského absolutismu byl pojem školní řád spojován s předpisy zákonného charakteru a tato skutečnost pokračovala po celou existenci Habsburské monarchie (Rakouského císařství a následně Rakouska-Uherska). Hledali jsme tedy v historii pojem školní řád, ale také můžeme dokladovat již v úvodu naznačený nesoulad v užívaných termínech. Neznačená to, že v této době školy neupravovaly vnitřní záležitosti, ale s odlišnými názvy: řády sankčními, kázními atd. Protože se zákonodárce prvorepublikový rozhodl převzít většinu rakousko-uherských předpisů recepční normou, byly i nadále školními řády nazývány primárně školské zákony. Právní předpisy vydané v období komunistické totality nesly zpravidla název školský zákon. Zákon č. 95/1948 Sb. o základní úpravě jednotného školství (školský zákon) zavedl v ustanovení § 70 pojem „školní řád“. Školní řády byly vydávány jako podzákonné předpisy Ministerstvem školství a osvěty a byly platné pro všechny školy, nesly tedy znak univerzálnosti. Je také třeba dodat, že školy podrobněji upravovaly vnitřní záležitosti

konkrétními „provozními“ řády. Zákon č. 31/1953 Sb., o školské soustavě a vzdělávání učitelů (školský zákon), který nahradil zmiňovaný z roku 1948, již pojem „školní řád“ neobsahoval. Ministerstvu školství a osvěty příslušelo vydat organizační řád. Ani zákon č. 186/1960 Sb., o soustavě výchovy a vzdělávání, ani zákon č. 76/1978 Sb., o školských zařízeních tuto výslovnou úpravu neobsahoval. Zákon č. 29/1984 Sb. (školský zákon) pouze uvádí, že školy jsou povinny vést školní řád v dokumentaci školy a stanovuje povinnost pedagogických pracovníků vést žáky ke svědomitému plnění povinností stanovených školním řádem. Konkrétním náležitostí nebyla věnována pozornost.

V minulosti byl pojem „školní řád“ chápán v kontextu zákonné specifikace různě. Pro naše pochopení a potřeby práce je však důležité, že školy k úpravám vnitřních záležitostí již od dob osvětleného absolutismu vydávaly specifická nařízení, které také nazývaly „školními“ či kázními řády (později organizačními či vnitřními).

4 Školní řád v kontextu pedagogicko-psychologických souvislostí

4.1 Společenská norma, pravidla

Společnost nemůže fungovat bez pravidel, která regulují chování jedinců. Společnost vyjadřuje v normách to, co je vyžadováno majoritou. Normy jsou tedy jisté kulturně hodnotové vzorce chování. Vznikají různě, na základě uvědomělých rozhodnutí, živelně, nápodobou norem jiné společnosti. Dodržování či nedodržování norem je spojeno se sankcemi, tresty a odměnami (pozitivní sankce) za konformní, nebo deviantní chování. Institucionální normy působí na uvědomělé dodržování norem a předpisů daného řádu, můžeme říci, že zajišťují všechny zásadní vztahy mezi lidmi.

Na normu se můžeme dívat a vnímat ji z několika úhlů. Vyberme ty, které jsou pro naši práci zajímavé. Pohled sociálního determinismu, sociokulturního regulativu, *který v určité situaci působí na lidi jako členy skupiny a ovlivňuje jednotným způsobem jejich chování*. Pohled obecně verbalizovaného pravidla, *jež mají jednající ve svém chování respektovat a které se pro ně pokládá za závazné*.¹⁶ V tomto pohledu je norma regulativ společenských činností, pro které je charakteristická obecnost, uvědomělost, znalost obecných pravidel.

Společenská norma není pevně daná, mění se v čase i místě, mění se i přístup k těmto pravidlům každého z nás, naším tolerančním limitem k chování druhých i chování našemu. Mnohdy si uvědomujeme právě na postojích našich rodičů a prarodičů, jak se posouvá a mění. Uvědomujeme si zvyšující se míru tolerance k lidské svobodě. Ale právě svoboda je námi posuzována velmi odlišně. Dítě ji vnímá jako možnost konat bez omezení dle svých potřeb a zájmů. Učíme se respektu k pravidlům, zákonům, jako i přijetí vlastní zodpovědnosti za jednání, které není v souladu s nimi, ale také se zbavujeme pocitu nesvobody, který nám přináší právě jejich pochopení.

Rodiče se snaží vlastní děti učit pravidlům, rozvíjet postoje k nim. Vyrovnaná výchova, není zde záměrně použito slovo správná, protože nemáme těch správných návodů a receptů, je tou ideální cestou. Do procesu výchovy vstupuje řada proměnných, které nás vedou k „odvaze vychovávat, či nevychovávat“. Vyrovnaná výchova je tedy výchova rovnováhy

¹⁶ Sociologická encyklopedie. <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Norma>.

„ano a ne“. Děti, kterým je v raném věku často umožněno „ano“, mohou být vedeny ke svobodě rozhodování, ale také v tomto věku více k sobeckosti, netoleranci k pravidlům a omezením. Na rozdíl od dětí, kterým je často říkáno „ne“, ty se mohou stát nesamostatnými v rozhodování a přesouvat zodpovědnost na jiné autority. V budoucnu je také možné, že takové dítě autority více vyhledává a také jim podléhá. Může být vystaveno i nebezpečí manipulace, šikanování či jiného zneužití. Pokud jsme zmiňovali vyrovnanou výchovu, měli jsme na mysli rovnováhu mezi „ano a ne“, která poskytuje dítěti nejen možnost vlastního rozhodování, ale také učení se zodpovědnosti v důsledcích vlastního chování. Takové dítě si do dospělého věku přináší důležité postoje k pravidlům, se kterými se bude celý svůj život potkávat. Pouze člověk, který vnímá, ctí a chápe potřeby ostatních, ale také si uvědomuje potřeby vlastní, může nalézt ideální rovnováhu ve vnímání a respektování pravidel a norem. Mluvíme o svobodě pochopení nutnosti a následném zbavení se pocitu nesvobody, tedy k uvědomělé (svobodné) kázní.

Kázeň

Použitím slova kázeň se mnohým z nás dosazuje rovnítko s nesvobodou a poslušností. Často se tomuto slovu snažíme vyhnout, abychom nevyvolávali negativní reakce. Důvodem se může stát původ v minulosti, kdy slovo kázeň pravděpodobně vycházelo ze slova káznice. Ve školním prostředí (ve školních řádech) je ještě hojněji používáno slovo nekázeň, tedy vědomé porušení žádaných norem (Bendl, 2001).

Pokud bychom přistupovali k řádu ve smyslu udržování **pořádku**, **uspořádanosti** je s tímto spojena kázeň jako něco, co vede ke kladnému, správnému, neporušování uspořádanosti. Mluvíme o uspořádanosti lidské, humánní, nikoliv o řádu zvráceném, nehumánním. V tomto případě je kázeň slepá, extrémní, nekritická poslušnost vůči autoritě spojená s manipulací.

Vybereme některé funkce kázně, které jsou z našeho pohledu pro podobu školního řádu zajímavé, či důležité.

Funkce orientační: víme, jak se máme k ostatním chovat, ale také můžeme předpokládat, jak se ostatní budou chovat k nám.

Funkce ochranná: bezpečí a jistota, je v úzkém spojení s funkcí orientační. Dodržování norem, ukáznění naše i ostatních chrání před bezprávím, nejistotou a konflikty.

Funkce existenční: umožňuje, abychom jako společenství přežili (Bendl, 2001).

Proč vychovávat ke kázni, poslušnosti, proč nastavovat hranice a pravidla?

Svoboda a poslušnost se nevylučují, hledáme pouze hranice. Učíme se svobodě volby a s ní je též spojena zodpovědnost. Zodpovědnost, kterou nastavujeme dítěti od okamžiku, kdy ho učíme respektu k hranicím (Vágnerová, 2011). Zodpovědnost v tomto případě znamená omezení. Jsou to okolnosti a zkušenosti, které ovlivňují naše rozhodování, ale také uvědomění si důsledků našeho chování pro nás i ostatní. V raném věku dítě pracuje především s důsledkem, který ovlivňuje právě a jen jeho, později si začíná uvědomovat odpovědnost za důsledky, které svým jednáním způsobí ostatním, nejprve těm nejbližším, později i to, jak se jeho rozhodnutí může projevit na širším okolí, či celé společnosti. Rozhodovat se snažíme se znalostí věci, okolností i zkušeností. Často žádáme o radu, snažíme se zodpovědnost dělit, nebo se dokonce zodpovědnosti vzdát (morální vyvazování), protože jsme si vědomi následků. Následkem porušení žádaných pravidel může být trest. Tresty mají svou důležitou úlohu. Dle Matějčka napravit škodu, zabránit opakování nesprávného chování (posilovat chování žádoucí a vhodné), a zbavit viníka pocitu viny (trest a jeho léčebná úloha vina a usmíření) (Matějček, 2015).

Morálka

Morálka je pojem přesahujícím přes mnohé obory, etiku, filozofii, psychologii, právo i pedagogiku. Původem slovo je část „mos“ tedy zvyklost, zvyk, obyčej, moralitas jako správné chování ve společnosti. *Soubor principů posuzovaných z hlediska dobra a zla a řídící chování a jednání lidí dané společnosti. Mravní kodex lze chápat jako a) vnitřní víru, přesvědčení nebo b) vnější principy vyžadované společností* (Hartl, Hartlová, 2015, s. 329). Zaměříme-li se na pedagogiku je častěji užíváno slovo etický, mravný. Téma mravnosti, etiky je ve školním prostředí zapracováno do sociálně osobnostní výchovy, jako průřezového tématu, ale také má jistý potenciál právě v práci se školním řádem.

V rámci psychologie bychom zde mohli připomenout teorie sociálního učení¹⁷ založené na osvojení si morálních norem v rámci setkávání se s prostředím a společnostmi, ale také postupným zvnitřňováním těchto norem. S přesahem do pedagogiky můžeme mluvit o napodobování autorit. Dítě tedy morální normy pozoruje a učí se nápodobou, v raném věku především od rodičů, později i od učitelů (Vacek, 2012). S rozvojem morálních aspektů osobnosti je také utvářeno svědomí, charakter i utváření si postojů k pravidlům a normám. U učitele je předpokládáno uvědomění si zodpovědnosti vycházející z jeho práce, ale také motivace mravně vzdělávat dítě. V rozporu s tímto předpokladem se setkáváme v realitě také s nejistotou, či přesouváním zodpovědnosti pouze na rodinu, což je ve skutečnosti nemožné.

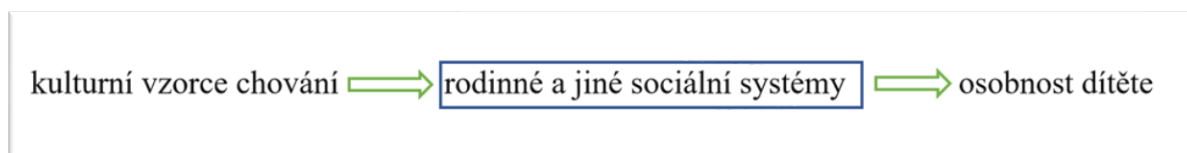
Socializace

Proces socializace vnímáme v tradičním pohledu jako postupné začleňování, vrůstání člověka do společnosti. Podle Nakonečného (1999, s. 317, 318) *Člověk přichází na svět jako biologická bytost, společenskou bytostí se teprve stává...to se děje v procesu socializace postupným osvojováním lidských psychických vlastností.* Představuje sedm základních aspektů socializace pro naše téma jsou zajímavé dva poslední: *Orientace v základních společenských normách a hodnotách (co je správné nebo nesprávné, tj. co se smí nebo nesmí, co je hezké a co ošklivé, pravdivé a nepravdivé, spravedlivé a nespravedlivé atd. a postupný vývoj sebekontroly a volní regulace chování, přechod od přirozeného dětského egoismu k základům prosociálního jednání.* Tento proces nazýváme procesem primární socializace a odehrává se převážně v rodině. Pokud uvažujeme v tomto období vývoje dítě o utváření postojů k normám, mohli bychom se zaměřit především na odklon od externích sankcí, tedy trestů, k vnitřní kontrole. Bandura mluví o autoregulačním systému, tzn. že se jedinec ve svém jednání řídí společenskými normami, aniž by se přitom uplatňoval vnější tlak. Také se

¹⁷ Odkazujeme k některým autorům: J. Piaget – první ucelená teorie morálního vývoje, L. Kohlberg – stadiální teorie, Bull – pedagogicky zaměřená teorie.

přiklání k možnosti, že změny chování způsobují změny postojů, nikoliv, že postoje kontrolují chování.

Obecně můžeme model socializace vyjádřit i takto (Nakonečný, 1999 s. 318):



Obrázek 3 Model socializace (Nakonečný, 1999, s. 318)

Jak učit dítě utvářet a rozvíjet postoje k pravidlům?

Učit malé dítě rozpoznat smysl pojmů svoboda a povinnost, kázeň a volnost, poslušnost a neposlušnost není jednoduché. Prvním předpokladem je to, že i my sami je chápeme správně, že jim sami rozumíme. Jsme ovlivněni nejen tím, jací jsme, ale také, jak jsme byli vychovávaní, v jaké společnosti se nacházíme, jak je nastavena společenská norma, jaké jsou naše toleranční limity a postoj celé společnosti k pravidlům. Možným způsobem výchovy respektu k pravidlům je cesta přijetí pravidel a zákonů přírody. Ty jsou dle Uhra (1924) pevné, neměnné, sám je nazývá železné, na rozdíl od pravidel společnosti, které je nám umožněno snadněji porušovat. Přijmout zákony přírody je pro dítě snazší a pochopitelnější a toto přijetí se může stát ve výchově odrazovým můstkem právě pro utváření si postojů ke zmiňovaným zákonům společnosti. Ale i jednoduchá pravidla nastavená společností, se mohou stát pro dítě cestou k porozumění. Jak prostá se může zdát situace, kdy malé dítě při cestě autem položí při čekání, než padne na semaforu zelená, otázku, proč když spěcháme, nejedeme na červenou. Jak snadno můžeme vysvětlit dítěti pravidlo semaforu a poslušnost k němu, ale také neposlušnost, tedy porušení tohoto pravidla, které s sebou může nést následky nejen pro nás samé, ale také pro ostatní, kteří toto pravidlo dodržují a také očekávají dodržování tohoto pravidla od ostatních. Nám všem se v této situaci dostává jistoty. Pokud by se toto pravidlo porušovalo často, nebyli bychom si na křižovatce nikdy jisti, že se nám nic nestane. Posunem ve výchově je také to, že učíme dítě přijímat důsledky porušení pravidla nejen v podobě zodpovědnosti, která je samozřejmě cennější, ale také trestům.

Zmiňujeme-li tresty, nelze nezmínit také odměny. Trestem ve výše popsané situaci může být nejen pokuta, odepření možnosti dále užívat motorové vozidlo a jiné, ale také pocit viny, pokud bychom někomu vědomě ublížili, či ho dokonce připravili o život. Odměnou se nám může stát hladký průběh cesty, neohrožení sebe i jiných, ale také to, že jsme odolali, ukáznili se a pravidlo dodrželi.

Co je norma, pravidlo?

Pojem **pravidlo** nalezneme ve Slovníku spisovného jazyka českého pod pojmem *norma-závazné pravidlo (vynucované předpisy, zvykem apod.), jejich soubor, př. společenská norma, právní, mravní n.*¹⁸ Slovník cizích slov vykládá význam slova **norma** jako *všeobecně závazné pravidlo, předpis, zvyk, úzus*.¹⁹ Slovo *norma* původně pocházející z latiny znamenalo měřidlo, pravítko, ale také pravidlo. Často užívaná Wikipedie²⁰ se na slovo *norma* dívá takto: *normy jsou psané i nepsané a liší se různou závazností a různým rozsahem platnosti*. Normy používáme pro běžné posuzování toho, co je dobré a co dobré není, mluvíme tedy o etických nebo mravních normách, které určují společenský život člověka, jsou obecně známé a jsou nám od narození vštěpovány, rodiči, prarodiči, školou, společnostmi. Obecně můžeme říci, že norma může být verbalizované pravidlo, které máme ve svém chování respektovat a které také máme považovat za závazné. Je to očekávané chování, pro které je charakteristická obecnost, uvědomělost, znalost.

Pravidlo tedy chápeme jako normu, závazné ustanovení, kterým se musíme řídit ve všech případech, na rozdíl od zásady. Můžeme také říci, že normy, které jsou celé společnosti prospěšné, se mohou stát zákonem.

Normy jsou pro společnost základními kameny řádu a můžeme je chápat dle Bendla *ve trojím smyslu: co je ve společnosti obvyklé, tradované, osvědčené, co je dovolené, přípustné, co je potřebné, nutné a správné* (Bendl, 2001, s. 92).

¹⁸ Běžně užívaný slovník ve školním prostředí: Havránek B. a kol. *Slovník spisovného jazyka českého*. 1989

¹⁹ Běžně užívaný slovník ve školním prostředí: Kraus, J. *Akademický slovník cizích slov*. 1995

²⁰ Jsme si vědomi limitů tohoto zdroje, ale zajímalo nás definování pojmu v jednom z nejužívanějších zdrojů.

Tvorba pravidel

Pozastavíme-li se na rozsahem pravidel obecně, můžeme hledat inspiraci u Cangelosiho (1994) a jeho potřebě minimalizace a obecnosti. Jeho důvody jsou:

1. *Málo pravidel si člověk lépe zapamatuje než mnoho.*
2. *Jednotlivé pravidlo se mezi malým počtem nařízení jeví jako důležitější, než když je součástí velkého počtu dalších pravidel.*
3. *Funkční pravidla se dovolávají zdravého rozumu žáků a vedou k přemýšlení o svém chování.*
4. *Funkční pravidla soustřeďují pozornost spíše na účelné chování než na nefunkční formality* (Cangelosi, 1994, s. 122).

Jaká by měla být podoba pravidla, jaké pravidlo je nezbytné? To, které slouží k následujícím cílům.

1. *Maximalizovat spolupracující chování a minimalizovat chování nespolupracující, obzvláště rušivé.*
2. *Zajistit bezpečnost a pohodlnost učebního prostředí.*
3. *Zamezit rušení ostatních tříd a lidí mimo učebnu činnostmi probíhajícími ve třídě.*
4. *Udržet přijatelnou úroveň slušnosti mezi žáky, zaměstnanci školy a návštěvníky školy* (Cangelosi, 1994, s. 123).

Pravidla, která nevycházejí z těchto cílů, se mohou stát pravidly nadbytečnými, která se nestanou pomocníkem při výchově, ba naopak způsobují učitelům problémy s jejich obhajitelností, či vymáháním. Snižují zároveň vážnost a důležitost pravidel, která jsou nezbytná. Trest za porušení pravidla, které postrádá smysl, nemusí být žákem přijat a tím je narušena rovnováha utváření zdravého postoje a respektu k pravidlům.

Cíle, které uvádí Cangelosi, jsou obecné, je logické, že každá škola se potýká se specifickými problémy, a proto do svého školního řádu vkládá taková ustanovení, která ošetřit potřebuje. Pro jinou školu by mohla být stejná pravidla nadbytečná. Je proto dobře, že podoba školních řádů je ponechána k pravomoci jednotlivých škol.

Přirozenost překračování pravidel

Vycházíme-li z předpokladu, že určitá míra porušování pravidel, můžeme také říci nekázně, je přirozená, přistupujeme k tomuto faktu s jistou mírou tolerance. Lidský jedinec mnohdy

vědomě překračuje žádané normy chování, v lidském životě existují vývojová období, která se vyznačují vzdorem k požadavkům či odporem k předkládaným normám. Jde o snahu být samostatnější a potřebou, nebo možná touhou, nenechat se omezovat. Vše zmiňované patří ke zrání člověka (Bendl, 2004, s. 206). Ale i mnohé životní situace jako by nás vyzývaly k porušení pravidla, protože situaci vyhodnotíme jako malé riziko dopadu a zanedbatelnou zodpovědnost.

Pravidla a školní řád

Ve školní prostředí nastavujeme taková pravidla a kázeňská opatření, která nechtějí tolerovat nekázeň, ale taková, která v sobě nesou vědomí přirozené potřeby drobných přestupků, zkoušení posunutí hranic. Můžeme mluvit o jakési zdravé kázni. Dodejme ještě slovy Solfronka (2006, s. 10): *Je-li školní řád akceptován uživateli jako norma svobody vlastního rozhodnutí, je účinnost jeho působení vyšší. K podpoře svobodné volby dodržování pravidel napomáhají „rozhodovací uzly chování“, které posilují volbu uváděním pozitivních i negativních důsledků chování.*



Obrázek 4 Školní řády a řízení (Solfronk, 2006, s.10)

4.2 Vývojová podmíněnost žádoucího a nežádoucího chování

Také mezi psychologickými termíny najdeme nemálo pojmů, které úzce souvisí s naším tématem. Svědomí, morální usuzování, morální citění, morální vývoj, sociální učení aj. Prozkoumat a popsat všechny spojitosti s přijímáním pravidel, přizpůsobováním se řádu by bylo na nemálo stran. Jsme si vědomi důležitosti propojení psychologie, pedagogiky, ale také filozofie pro téma školních řádů, ale stejně tak jako pro kapitulu historie jsme vybrali omezený základ, zaměříme se v této kapitole na přímé propojení školního řádu a věku dítěte.

Morálka se rozvíjí s emočním a kognitivním vývojem. Děti se učí, osvojují si morální pravidla a společenské normy, které začínají rozeznávat kolem 3 let. S morálním jednáním souvisí sebekontrola a regulace emocí. Teorií morálního vývoje bychom mohli popsat několik, od Freudovy psychoanalytické teorie, behaviorální teorie Skinnera, periodizaci morálního vývoje Piageta a později Kohlberga či teorii péče Gilliganové aj. Všechny teorie mají spojitost ve zrání a morálce, sebekontrolě.

Dítě se během svého vývoje učí přizpůsobovat pravidlům, požadavkům a také rozlišovat, které chování je žádoucí a které nežádoucí. Výchozím bodem je právě znalost pravidel, která jsou vyžadována. V raném věku dítěte je to malý počet dobře srozumitelných pravidel, v pozdějším věku pravidel a norem přibývá. Během vývoje dítěte také dochází k přizpůsobování se pravidlům, normám, jednání v souladu s nimi. Dítě se posunuje od momentální možnosti uspokojení k popření této možnosti a jednání ve shodě s pravidlem, tedy tím, co je vhodné. Je to tedy dosažení jistého stadia socializace, které se projevuje pocitem viny při vědomém nedodržení normy. Dítě je schopno chovat se vědomě žádoucím způsobem i bez kontroly zvenčí, pokud tedy jedná zcela samo a samo se rozhoduje se znalostí žádaného pravidla. Právě znalost základních norem chování ve společnosti, společenské normy, respekt a přizpůsobení se je jednou z podmínek školní zralosti.

Období školní docházky a postoj k pravidlu

V každém období školní docházky jsou přítomny charakteristické rysy k postoji k pravidlu a s nimi spojené problémy s jejich neakceptací. Dítě takto dosahuje určité vývojové fáze.

Vágnerová (1997) se vyjadřuje k jednotlivým obdobím školní docházky:

Období raného (mladšího) školního věku (období přibližně dva roky po nástupu do školy)

Základní problémy jsou v tomto období spojeny s nezralostí nebo nepřipraveností dítěte. Problém je především v nepřijetí omezení pravidly, která jsou dítěti předkládána a vyžadována. Takto nezralé děti nejsou schopny kontrolovat své impulzivní chování, momentální uspokojení potřeb, často si neuvědomují, že svým chováním něco porušují. Nesmíme ovšem zapomenout, že jejich chování může být ovlivněno rodinou, ve které mohou být nastaveny odlišné normy, než jsou vyžadovány ve škole, ale také absencí pravidel

vůbec, můžeme zmínit i děti výchovně zanedbané. Většina dětí se ale ve školním prostředí nastaveným normám přizpůsobí, adaptují se na školní prostředí. Mluvíme především o problémech nezralého, či nedostatečně socializovaného chování. Můžeme vnímat jisté nepřesnosti v hodnocení reality spojené s úrovní myšlení a úrovní vnímání konkrétních logických operací. *Jde zatím spíše o nezralost autoregulace než o plánované a vědomé překročení sociálních norem* (Vágnerová, 1995, s. 41).

Období středního školního věku

V tomto věku jde teprve o první preemancipační pokusy, takže děti ještě respektují primární normy chování vštípené v rodině (které jsou obvykle v souladu s normami školy) (Vágnerová, 1995, s. 41). S prvními preemancipační pokusy je spojen sílcí význam vrstevnické skupiny, ve škole je to třída, která se stává poměrně silnou autoritou. Skupina žáků může mít v tomto období vlastní normy, které jsou specifické a rozhodují o dobrém či horším sociálním statusu dítěte ve skupině. Může se stát, že žák, který nesplňuje žádané normy skupiny, není přijímán, může být i vyčleňován.

Období staršího školního věku (puberty)

Významnou vývojovou charakteristikou pro toto období je změna myšlení, která je propojena s rozvojem formálních logických operací (schopnost uvažovat i o nereálně existujících možnostech). Jak zmiňuje Vágnerová (1995, s. 42) *takový přístup vede ke zvýšené kritičnosti k existujícím požadavkům a normám*. Toto může být vlastně vnímáno jako jisté hrdinství spojené s potřebou projevit svůj vlastní názor. Základem tohoto chování je osamostatňování od autorit, kterými jsou rodiče a učitelé. Dospívající se v pubertě snaží nejen odloučit o rodiny, ale především usiluje o přijetí ve vrstevnické skupině, ve které získává novou sociální identitu. Normy vrstevnické skupiny jsou nadřazovány nad normami, které dospívající přijímal doposud. *Zde už nejde jen o porušení norem, ale komplexní změnu respektovaných norem chování směrem k nežádoucí variantě* (Vágnerová, 1995, s. 42).

Zmínili jsme sociální připravenost dítěte, která je nezbytností pro dobré přijetí role žáka a učení se žít s druhými. *Dítě se ocitá v nové roli, očekává se od něho jiný způsob chování, než tomu bylo doposud. Jeho role je dána předpokládaným způsobem chování v nové*

sociální situaci, pro kterou je určena konkrétní společenská norma (Bendl, 2001, s. 55). Připojme i to, že nedodržování norem je sankcionováno. U mladšího žáka je hodnocení jeho chování citlivé. Z rodiny je zvyklé na méně objektivním hodnocení chování, hraje zde větší roli emoční vazba, jistá výlučná pozice dítěte. *Školní a dětská skupina představuje nový faktor, který je sice objektivnější, ale najednou i tvrdší* (Vágnerová, 1995, s. 13). Mnohdy je očekávání dítěte při hodnocení jeho chování naivní a změna je pro dítě náročnou životní situací, budování přiměřené hodnotové orientace, osvojování si základních norem chování platných ve společnosti. V období středního školního věku je charakteristické přijetí určité role žáka, která ovlivňuje i reálné chování a postoje k normám, očekávané sociální kompetence. V pubertě se stává kritičtější k normám, ale je také důraznější ke spravedlnosti a vyžaduje větší rovnoprávnost.

Shrnutí:

Snahy objasnit příčiny ukázněného chování a přijímání, či naopak nepřijímání norem a utváření si postojů k nim nám psychologie pomáhá. Příčiny hledáme v souvislostech s temperamentem jedince, citovým vývojem, uspokojováním potřeb, ale také například vůlí. Vše úzce souvisí s vývojem celé osobnosti člověka.

5 Školní řád v kontextu sociologického poznání

Sociologie zkoumá vztah mezi řádem (normami) a cíli společnosti, projevy odchylek od společenských norem, nejen v negativním, ale i pozitivním významu. V sociologii také najdeme teorie, které objasňují nutnost, či potřebu řádu, ale také dopady v případě jeho porušení. Hledá propojení společnosti, rodiny a školy při utváření si postojů k pravidlům, čím je možno charakterizovat stav společnosti. *Takže vyspělost společnosti možno měřit výší a dokonalostí kázně. Ideál kázně nám udává zároveň i cíl společenského vývoje* (Uher, 1924, s. 152).

Dodržování norem je nezbytné pro fungování společnosti. *Dokud budou ve světě normy, bude i jednání je narušující* (Kábele, 1994, s. 87). Zmiňujeme sociální kontrolu, soubor prostředků, které zajišťují konformitu, přizpůsobení se přijatým normám, hodnotám a potřebám. Ze sociologického pohledu je to posuzování sociální přijatelnosti chování a případné sankce. Nesmíme zapomenout na poskytování jistoty, co je a co není žádoucí. Sociální kontrola se vztahuje k dodržování pravidel, udržování řádu. V každé společnosti jsou jedinci, kteří vědomě porušují normy. Nezřídká porušují společenský řád a vytváří řád nový, s novými pravidly, která jsou vyhovující především pro ně samé. Ač je toto vnímáno jako negativní, připomínáme také fakt, že vše, co nabízí jistý řád společnosti nemusí být vždy dobré (s odkazem na příklad praktik a pravidel komunistického režimu a chování disidentů, pro mnohé vnímáno jako pozitivní deviace). Příklad dokladuje porušování normy jako ze sociologického hlediska pozitivní jev. Není to obhajoba porušování pravidel, s tím, právě v negativní odchylce, se společnost nesmiřuje. U sociální deviace je podstatou odchýlení se od sociální normy, nikoliv normy právní.

Škola jako společenská instituce specifikuje svá očekávání „normality“ chování žáka právě ve školním řádu, ale také vytváří síť sociální kontroly, což společně tvoří možnost vzniku deviantního chování. Sociální kontrolou máme na mysli mechanismy a procesy, kterými jsou jedinci směřováni (či nuceni) k chování, které je považováno v majoritní společnosti za žádoucí. Můžeme říci, že existují dva typy sociální kontroly: formální, spojená s jasně formulovanými formálními normami, je uplatňována z pozice moci a vynucování, neformální, spojená se zvyky, ideály. *Prosazování norem je podporován systémem pozitivních, formálních a neformálních sankcí* (Komenda, Keller, 1993, s. 171). Formální

sociální kontrola je také uskutečňovaná prostřednictvím normy školního řádu, která má jasnou roli v procesu normalizace chování žáků ve školním prostředí. Otázkou je, do jaké míry je nástrojem pozitivní normalizace a jakou měrou negativní represí.

5.1 Škola a společnost v tradiční pojetí (Durkheim)

Zdravá společnost – společnost, která je schopna podřizovat jedince svým mravním normám, jinak se jedinec ničí sám přemírou svobody. Každý národ, každá sociální skupina má vždy, i když v čase proměnlivou, nějakou morálku, kterou kolektivně vyznává. Podle této „objektivní morálky“ fungují státní instituce, podle ní soudí i veřejné mínění (Prokop, 2005, s. 24). Připusťme také, že každý jedinec ovšem chápe tuto objektivní morálku svým subjektivním vnímáním. Můžeme mluvit o společenské normě a tolerančním (sociálním) limitu, který určuje u každého z nás míru variability snášenlivosti k dodržování norem druhými jedinci (Fischer, Škoda. 2014). Proto je třeba tuto bezbřehost ohraničit a posuzovat z pozice hranic, které sice nejsou pevné a neměnné, ale v určité době a místě se stávají normou, objektivní morálkou, společenskou normou, která určuje vzorce a způsoby chování jednotlivců a skupin jako přiměřené, chtěné a žádoucí.

Otázkou, která se na tomto místě nabízí, je, jak má být nápomocna škola. Škola, která by měla ve výchovně vzdělávacím procesu zastupovat společnost, vychovávat v souladu s danými společenskými normami, učit děti chápat nutnost přizpůsobovat se mravním normám, vychovávat k žádoucím postojům k pravidlům, ale zůstat autonomní. Role učitele ve vztahu k žákům je založena na jejich vzájemné interakci. Měl by učitel ovlivňovat své žáky tak, aby jejich vlastní potřeby, potřeby jednotlivce, byly podřazeny sociálním a společenským potřebám? Jak rozeznat míru poslušnosti a odpovědnosti? U Durkheima (1956, s. 35) *je dítě vnímáno jako prázdná nádoba, prázdný papír, která čeká na vyplnění. Do egoistické a sociální bytosti, která se právě narodila, musí společnost co nejrychleji „umístit“ další bytost, která povede mravný a společensky spořádaný život.* Dítě je jím vnímáno jako pasivní bytost, u které je třeba omezit svobodu, nastavit hranice, přinutit k tomu, aby se vzdala svých osobních potřeb a záměrů ve prospěch potřeb a norem společnosti. Durkheim mluví o nutnosti zbavení se svobody rozhodování a konání u dětí z důvodu jejich nedostatečných zkušeností a znalostí, protože jsou vedeni egoistickými

motivů a tužbami. Ale nepovažuje tento proces za podrobení, ale za zespolečnění přijetím všeobecných společenských hodnot, dítě tedy musí začít chtít to, co od něj potřebuje společnost. Školní socializace by se tak měla o tuto zásadu opírat, vychovat dítě, které se s ní ztotožní. Učitelé se v tomto pohledu stávají dominantními prostředníky mezi žákem a státem, systémem hodnot. Jsou jim nadřazeni právě pro své zkušenosti a znalosti, kterým se žákům nedostává. Nejsou individui, nejsou jedineční(...) *učitel se nemůže chovat tak, jako by šlo o obyčejné nahromadění na sobě nezávislých objektů (Meighan, 1992, s. 235)*. Třída se stává miniaturní společností, kde je třeba vytvářet prostředí spolupráce, interakce, homogenitu. Durkheimův ideál: *Člověk, jehož edukace by se měla uskutečňovat, není tím, jak ho utvořila příroda, ale tím, jak ho chce vidět společnost (Durkheim, cit. Dle Prokop, 2005, s. 36)*.

5.2 Škola a společnost v netradičním pojetí (Neill)

Pokud jsme se v předchozích odstavcích zmiňovali o pohledu na postoje k pravidlům a jejich přijetí, na svobodu a nesvobodu rozhodování pohledem Durkheimovým, nabízí se jisté porovnání či jiný pohled na přísnost a svobodu pohledem Neilla. 20. století přináší změnu v postoji ke svobodě ve výchově. Zaznamenáváme změny od přísných systémů výchovy k většímu liberalismu. Jsou prosazovány hodnoty svobodné výchovy, ale také uváděny do praxe. K propagátorům patřil také A. S. Neill. Jeho škola je založená na principu důvěry a partnerství mezi dětmi a dospělými, v zachování svobody rozhodování, vytvoření podmínek pro sebevýchovu v rámci samosprávného řízení školy. Neillova škola Summerhill je nápadně propojena s představami J. J. Rousseaua, jehož myšlenky můžeme označit za zlom v oblasti výchovy a vzdělávání, ač on sám je na poli pedagogickém pln rozporů. Nelze nezmínit Tolstého, který Rousseovské myšlenky svobodné výchovy uplatnil jako hlavní princip pedagogické práce ve škole v Jasné Poljaně. V jeho škole, kde sám i vyučoval, byla zrušena tradiční školní kázeň, především tresty. *V dějinách výchovy zůstal tento pokus zaznamenán jako příklad víry v přirozené možnosti člověka, jako vzor školy zbavené nátlaku dospělých nad dětmi (Prokop, 2005, s. 77)*. Teprve první polovina 20. století nabízí možnost přijetí a rozšíření ideje svobodné výchovy v širším měřítku a s větším porozuměním. Právě Neill byl přesvědčen o tom, že dítě je dobré, má předpoklady k tomu, aby se zajímalo o život.

Výchovu je třeba přizpůsobit psychickým potřebám a schopnostem dítěte (Neill, cit. dle Prokop, 2005, s. 86). Neill mluví o vynucené disciplíně, a to jako o něčem, co vyvolává strach, který s sebou přináší nenávist a nepřátelství, může být i skryté a nevědomé. Stálé a opakované trestání nepřispívá ke zdravému psychickému rozvoji (Neill, 1962). Svobodu nepovažuje za nevázanost, předpokládá, že jedinec musí projevovat úctu druhému. *Dítě nemá právo zlobit a trápit dospělého nebo jej utiskovat, jenom proto, že je dítětem. Učitel neužívá vůči dítěti násilí, žák ho ale nemůže užívat vůči učiteli* (Neill, cit. dle Prokop, 2005, s. 86). S tímto souvisí jeho zodpovědnost a samostatnost, kterou Neill chápe nikoliv jako přizpůsobení, ale jako hledání vlastní schopnosti rozpoznávání vlastní shody se světem a hledání jistoty. Velmi zajímavě nabízí chápání poslušnosti a vlastního svědomí. Neill je přesvědčen o tom, že pokud překračujeme pravidla, nebo volíme chování, které není ve shodě s normou uznávanou ve společnosti, nepocítujeme v takové míře vinu a tíživé svědomí, jako více strach, který pramení z pocitu protivení se autoritám a také strachem z trestu, aniž by bylo důležité, o jaký druh trestu půjde. Znovu je třeba připomenout Neillovu myšlenku, že takové pocity vedou k nepřátelství a přetvářce. Trest je bludný kruh. Nemálo kritiků těchto myšlenek nesdílí názor, že svoboda v tomto pojetí zaručuje štěstí. Pro mnohé je svoboda vyjádřena dodržováním řádu a disciplíny, ale pokud je k tomuto nutné užít donucení, jde o ztrátu svobody. Svoboda v Neillově škole se opírá o *svobodu děláni všeho s výjimkou toho, co jiným život znesnadňovalo* (Neill, cit. dle Prokop, 2005, s. 95). Dítě se tedy chová tak, aby nenarušovalo klid a zdraví ostatních. Nesmí bez dovolení použít majetku jiného jedince, nesmí ho ničit, ale je mu dovoleno neúčastnit se vzdělávání, protože to jiným nepřekáží. V důsledku je to ale i zde jinak. Je to o stálém hledání již zmiňované shody s ostatními. A za porušení pravidel přicházejí sankce, často v podobě peněžitých pokut.

Neill mluví o nemožnosti vychovat svobodného jedince v současné společnosti plného střetů zájmů a neupřímnosti. Dítě se rodí upřímné a za svou upřímnost je často trestáno. Postupně se přizpůsobuje tlaku a osvojuje si praktiky pro úspěšný život. Neill zmiňuje konformitu, jež může vést i k válečným konfliktům, k rasismu, strachu z odlišného.

Pravidla, samospráva a Summerhill

Summerhil je pro mnohé zajímavý právě principem samosprávy. Pravidelně se hlasovalo o právech a povinnostech. Hlasy všech měly stejnou váhu. I zde docházelo ke střetu zájmu

individua a zájmů komunity. Pravidla vzájemného soužití se průběžně obměňovala. Pravidla byla schválena a za několik týdnů opět rušena. Důležité na tom ovšem byla diskuse, která přinášela rozvoj sociálních dovedností, schopností předkládat argumenty, hájit své názory. Naučit se dívat na věci z jiné perspektivy. Mohli bychom hledat souvislost s utvářením si postojů k pravidlům, respekt k druhým, upevňování si zodpovědnosti za své jednání. I tato shromáždění byla dobrovolná, schválená pravidla ale závazná. Při ukládání trestů za porušení pravidla se opět hlasovalo, často byla jako trest uložena pokuta ve výši týdenního kapesného, či zákazu návštěvy kina.

Pro představu uvádíme pravidla, která byla samosprávou schválena v říjnu 1966:

1. *Kdo chce odřezávat velké větve stromů, potřebuje k tomu Neillův souhlas.*
2. *Hrát si s vodou ve vnitřních prostorách je zakázáno. Venku je dovoleno stříkat a cákat dle libosti, neboť hry s vodou patří k základním právům dítěte.*
3. *V knihovně je zakázáno kouřit, hrát si, jíst či pít.*
4. *Žáci mladší 16 let nesmí kouřit cigarety.*
5. *Požívání alkoholu je zakázáno. (Alkohol a drogy Neill odsuzoval jakožto náhražky, které potřebují pouze lidé nesvobodní, omezování ve svém sebeurčení, k navození dočasného pocitu svobody. Tento názor lze považovat za poněkud problematický, neboť sám Neill byl vášnivým kuřákem a kouřil i před dětmi.*
6. *Kdo opustí areál školy na delší dobu, musí oznámit některému z vyučujících, kam jde.*
7. *Je zakázáno jezdit autostopem.*
8. *Žádné dítě nemůže jít samo plavat. U každého koupání v bazénu musí být přítomen záchranář.*
9. *Hra s ohněm uvnitř budov je zakázána.*
10. *Děti mladší 12 let nesmí vlastnit ani sirky, ani zapalovač.*
11. *Je zakázáno házet kameny.*
12. *Obyvatelé mladší 14 let nesmí vlastnit nůž (Štrýnclová, 2003, s. 61).*

V roce 1998 zůstává samosprávný systém zachován, v podstatě nezměněn, jen je více propracován. Všimněme si podobnosti schvalovaných pravidel:

1. *Každý musí mít na kole funkční přední i zadní brzdu.*
2. *Stříkání graffiti na jiných než k tomuto účelu vymezených zdech, se pokutuje.*

3. *Porušení večerky se trestá půlhodinou veřejné práce.*
4. *Nové děti a noví zaměstnanci nemohou po dobu 1 semestru hlasovat na schůzích! (Toto pravidlo v době působení Neilla neexistovalo, bylo snad dokonce nepředstavitelné, ale velmi pragmatické.)*
5. *Pouze žáci 12letí a starší mohou vlastnit nože v pochvě.*
6. *Není dovoleno sledovat televizi v době výuky a v době stravování.*

Můžeme tedy považovat školu Summerhill za školu anarchistickou? Dle Slovníku spisovného jazyka českého: anarchie – stav bez řádu, bez pořádku, neuspořádanost, zmatek Zlehčování nebo odmítání jakéhokoliv řádu, pořádku, autority nebo disciplíny vůbec. Svoboda, kterou děti v Summerhill užívaly, nebyla zdaleka bezbřehá nebo snad neohraňovaná, ale hranice určovaly děti samy. Pouze pravidla nebyla vždy ve shodě se společenskou normou. Příkladem může být užívání plné svobody v oblasti sexuální. Společnost vyžadovala zavedení více bezpečnostních opatření pro sexuální život žáků, sporný byl také chybějící náboženský život, který se stával cílem kritiky. *Pravdou je, že Summerhill nepřinesl žádnou radikální změnu výchovně-vzdělávacího systému – školy zůstaly i nadále institucemi, jimž se žák musí přizpůsobovat namísto toho, aby se ony přizpůsobily jemu* (Štrunclová, 2003, s. 78). Ale přeci jen je jeho přínos zřejmý, pro mnohé se stal inspirací ve změně postoje k dětem, vztahu žáka a učitele. Summerhill se tak stal kritikou tehdejšího školství. Vlastně dokládá to, že potřeba prosazení práv dítěte byla velmi silná, stejně tak ukázal možnost změny ve výchově k pravidlům, možné právo žáků zasahovat do jejich tvorby, dodržování i sankcionování.

Shrnutí

Z mnoha možností, které se nabízely k tématu škola, společnost, tradice a kritické teorie 20. století, byla vybrána Durkheimovská tradice a jeho pohled na společenský řád a na druhé straně svobodná škola A. S. Neilla, který představuje odlišný pohled na dítě a jeho výchovu k řádu, pravidlům a svobodě. Na obou se dá zajímavě dokladovat myšlení doby konce 19. století a 20. století, ale také nahlížení na dítě a jeho práva a svobody. Právě druhá polovina 20. století přináší mnohé, i když v některých oblastech, stále pomalé, změny, či lpění na tradicích.

6 Pravidla chování ve školách v zahraničí.

Tato práce si neklade za cíl porovnání možností využití a podoby pravidel chování ve školách v zahraničí. Záběr a možnosti v této oblasti jsou velmi široké, ale pro cíl naší práce jsou spíše inspirací. Připouštíme, že z vlastního zájmu jsme prostudovali některé školní řady (školské poriadky) ze slovenských základních škol. Nehledali jsme ovšem shody a rozdíly, museli bychom se pustit do hlubší a rozsáhlejší studie. Zajímavá jsou také školní pravidla chování v jiných zemích, které nám nejsou v historické tradici blízké. Příkladem mohou být pravidla chování, školní pravidla, nepoužíváme název školní řád, který není v zahraniční terminologii užíván, ve školách v USA. Měli jsme možnost nahlédnout do zajímavého výzkumu, který vedla Rebecca Raby²¹. Týká se vymezení pravidel chování na vybraných středních školách. Ač se nám na mnohých místech mohou zdát pravidla velmi striktně formulována a také ovlivňující chování v pro nás méně obvyklých oblastech (odívání, stravování, doprava), vnímáme často převládající tendence spolupracovat se studenty, ale také jejich rodiči. V mnohých formulacích pravidel vnímáme žádost a jistou nabídku k dodržování než striktní příkaz či nařízení. Právě tato oblast se stala inspirací pro hlubší analýzu konkrétních pravidel v naší práci.

²¹ School rules: Obedience, discipline and elusive democracy by Rebecca Raby Toronto: University of Toronto Press. 2012. 332 pp. ISBN: 978-1-4426-1041-5

7 Projekt výzkumu

Výzkumné téma disertační práce není spojeno pouze se zaznamenáním aktuální podoby školních řádů na základních školách v České republice, ale především s nahlédnutím na školní řád jako na pravidla určující chování žáka a možnost utváření si postojů k pravidlům a normám obecně. *Školní řád tak – ať chceme či nikoliv – představuje jednu z prvních norem obsahujících „závazná“ pravidla chování, s nimiž se dítě a mladý člověk setkává a konfrontuje* (Michalík, 2003, s. 41).

V kontextu výzkumu aktuálních změn v českém školství zůstává školní řád na okraji odborného zájmu, ač musíme připomenout, že potřeby změn v reálném prostředí školy jsou poměrně slyšitelné. Zmíňme situaci školního roku 2020/2021, která změnila nejen podobu výchovně-vzdělávacího procesu, ale celé společnosti, změnu v distanční, hybridní výuku, nepřítomnost žáků v reálné výuce školy, přesun celého procesu do online prostředí na dobu, kterou nebylo možné předem určit. S nově nastalou situací bylo spojeno aktuální doplnění školního řádu o povinnost žáka vzdělávat se distančním způsobem a povinnosti zákonného zástupce k jeho podpoře. Ve školském zákoně byla novelou vyhlášenou pod č. 349/2020 stanovena pravidla pro vzdělávání distančním způsobem. Zákonem je nyní nově stanovena:

- a) *povinnost školy ve vymezených mimořádných situacích zajistit vzdělávání distančním způsobem pro děti, pro které je předškolní vzdělávání povinné, žáky a studenty a zároveň*
- b) *je stanovena povinnost dětí, žáků nebo studentů se tímto způsobem vzdělávat* (s. 3).

Metodika distančního vzdělávání také předkládá návrh, jak upravit školní řád. Ponechává možnost vlastního rozhodnutí školy reflektovat odlišnosti a specifika vzdělávání distančním způsobem, přihlížet ke konkrétním podmínkám školy, vycházet vždy z platného znění školního řádu. Tato zmínka opět dokládá důležitost školního řádu jako dokumentu, který by měl mít jasnou a pevnou „kostru“, ke které je možné přidávat, či naopak ubírat pravidla, která vycházejí z nejaktuálnější situace a nenajdou oporu v již stávající podobě. Na základě vyhodnocení skutečnosti doporučovala metodika distančního vzdělávání především upravit tyto oblasti:

- *Způsob komunikace se žáky, zákonnými zástupci (...) zejména vymezení konkrétní jednotné platformy a způsobu komunikace.*

- *Způsobu stanování pravidel a organizace vzdělávání distančním způsobem v konkrétních podmínkách školy.*
- *Omlouvání neúčasti na distančním způsobu vzdělávání, pokud znění pravidel pro omlouvání není vhodné pro situace, které mohou vznikat při distančním způsobu vzdělávání.*
- *Hodnocení výsledků vzdělávání, aby byly uvedeny školou preferované a využívané způsoby hodnocení – slovní hodnocení s formativní zpětnou vazbou, sebehodnocení žáků, zapojení zákonných zástupců v procesu hodnocení, jejich základní pravidla a zásady (Metodické doporučení pro vzdělávání distančním způsobem, 2020, s. 5).*

Jako zajímavou poznámku předkládáme, že doporučení neřeší, ani se nezmiňuje o kázeňských problémech, či porušování pravidel školního řádu v distanční výuce. Toto téma se ale často diskutovalo mezi školami, hledaly a hledají se možnosti, jak s nekázní pracovat v novém, nezvyklém online prostředí. Některé situace, kterým se museli učitelé postavit, jsou pro ně bezprecedentní, bez opory ve školním řádu. Situace, se kterými si učitelé nevěděli rady, často vycházely z neznalosti online prostředí a mnohdy i menší mírou dovedností učitele při práci s počítačem atd., než mají jeho žáci. Uvedeme příklad hodiny, ve které si učitel nedokázal zabezpečit prostředí, ve kterém byla uskutečňována online výuka, nebo možná o takové možnosti nevěděl, a žák mu během ní opakovaně vypínal zvuk, či ho dokonce odpojoval. Na tuto podobu nekázně učitel neuměl reagovat, ani nedokázal argumentovat. Uvedený příklad není jedinou nekázní, na kterou nebyl učitel připraven. Argumentem může být, že kvalitně zpracovaný školní řád, pravidla, která nejsou jen výčtem konkrétních zákazů a příkazů, ale obecně nastavené vzorce dobrého a špatného chování, umožňují situaci alespoň v této rovině řešit. Citujeme z analyzovaných školních řádů:

Povinností žáka je nenarušovat výuku a svým chováním přispívat k jejímu hladkému průběhu.

Svým chováním nenarušuj výuku sobě ani ostatním.

Žáci jsou povinni chovat se tak, aby přispívali ke kvalitní výuce své i ostatních.

Tato pravidla můžeme v některých školních řádech dohledat, a právě ona se mohou stát podporou pro situace, které ve školním řádu zachyceny nejsou, ani ve své rozmanitosti být nemohou.

Na neočekávanou změnu ve výchovně – vzdělávacím procesu nebyly školy připraveny, ani být nemohly. Ale právě tato situace možná přinese nový pohled na školní řád. Na jeho podobu, na potřebu aktuálnosti, evaluace, nikoliv v mnohých případech statického, strnulého dokumentu stojícího na okraji zájmu.

7.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky

Cílem výzkumného projektu bylo zjistit a popsat, jaká je současná podoba školních řádů na základních školách v České republice. Tato část výzkumu se stala základem pro další hlubší vhled do obsahové roviny školních řádů. K výzkumu byla stanovena kritéria pro možnost srovnání a následného zhodnocení zjištěných skutečností.

K obsahové analýze širšího vzorku školních řádů bylo doplněno výzkumné setření, založené na hloubkových rozhovorech přímo zapojených participantů.

Výzkum probíhal ve třech fázích. První fází byl předvýzkum, ve kterém byla provedena časová analýza podob školního řádu na vybrané základní škole. Tato část (spolu s analyzováním zásadních dokumentů historických v teoretické části práce) vedla k ujasnění kritérií potřebných k hodnocení zvoleného vzorku školních řádů. Druhou fází se stala samotná obsahová analýza dokumentů (školních řádů), na kterou navázala třetí fáze hloubkových rozhovorů s řediteli škol, učiteli s delší praxí a studenty pedagogické fakulty.

Výzkumné otázky:

- Jaká je současná podoba školních řádů na základních školách v ČR?
- Splňují školní řády základní kritéria stanovená v souladu s požadavky na jejich tvorbu dle školského zákona a s požadavky MŠMT?
- Jaká role je školnímu řádu přisuzována vybranými řediteli škol, učiteli a studenty pedagogické fakulty?

7.2 Metodologie výzkumu a charakteristika výzkumného vzorku

Výzkumný projekt v této podobě umožňuje poznat, popsat a kategorizovat dle vybraných kritérií rozsáhlejší vzorek dokumentů – školních řádů, naproti tomu užší vzorek školních řádů umožnil hlubší vhled do zkoumané reality. *Předem výzkumu nejsou stanoveny hypotézy*

a výzkumný projekt není závislý na teorii, kterou již předtím někdo vybudoval (Švaříček, Šedřová, 2007, s. 24).

Základním nastavením je hloubková analýza podoby a obsahu dokumentů dle stanovených kritérií. Další použitou metodou je hloubkový polostrukturovaný rozhovor s vybranými participanty.

V první fázi výzkumu byla stanovena kritéria, podle kterých byly analyzovány konkrétní školní řády. Při stanovení kritérií bylo přihlíženo ke školskému zákonu, který vymezuje podmínky pro podobu školního řádu v § 30, ale také k Pomůcce pro ředitele škol při tvorbě školního řádu (2015), ve které jsou doporučeny zásady pro tvorbu školního řádu. Tato kritéria budou konkretizována v další kapitole, stejně tak jako smysl a důvod jejich výběru.

Výzkumný vzorek-výběr školních řádů

Rozhodli jsme se zabývat školními řády na základních školách v ČR. Dle Českého statistického úřadu to bylo v roce 2019/2020 (započat výzkum) 4192 základních škol, dle MŠMT 4214 ZŠ. Pracovali jsme tedy se vzorkem 4200 škol a výběrovým souborem 300 škol (každá 14. škola).

Dále jsem se zaměřili na jednotlivé kraje, kterých je 14. Nejvíce základních škol je ve Středočeském kraji, na druhém místě je kraj Jihomoravský. Nejméně škol je v kraji Karlovarském. Vybírali jsme základní školy z jednotlivých krajů tak, aby byly zastoupeny nejen školy veřejné, ale také soukromé a církevní.

	Sloupec1	Sloupec2
	Základní soubor počet škol	Výběrový soubor počet škol
Hl. m. Praha	280	20
Středočeský k.	570	40
Jihočeský	270	20
Plzeňský	220	10
Karlovarský	110	10
Ústecký	280	20
Liberecký	200	10
Královehradecký	270	20
Pardubický	250	20
Vysočina	270	20
Jihomoravský	490	40
Olomoucký	300	20
Zlínský	260	20
Moravskoslezský	450	30

Obrázek 5: Tabulka – základní a výběrový soubor

Dohledatelnost školního řádu

Dohledatelností jsme měli na mysli cestu, která nás dovede ke školnímu řádu v online prostředí. Pracovali jsme pouze se školními řády, které byly dohledány na webových stránkách školy, tudíž byly považovány za jistým způsobem veřejné.

Mohli bychom se také zamýšlet na tím, zdali škola považuje školní řád také za svou prezentaci stejně jako jiné dokumenty, příkladem je školní vzdělávací program, školní preventivní program rizikového chování, stejně tak výroční zprávy a zprávy ČŠI a jiné, které jsou běžně na stránkách školy k prostudování a další prezentaci aktivit, akcí. Pokud škola bohatě zveřejňuje uvedené dokumenty, popisuje aktivity konané školou, pak je pro nás překvapující, proč na školní řád není některými školami nahlíženo stejně, není mezi dokumenty školy na internetových stránkách zařazen, anebo zde nalezneme odkaz, že jeho tištěná podoba je k nahlédnutí v budově školy, u ředitele školy, ve sborovně školy a že žáci jsou s ním seznamováni na začátku školního roku. Toto sdělení v mnohých může vyvolávat nejistotu, že je ve školním řádě něco, co není veřejné. I toto zjištění může být pro mnohé zajímavým tématem a motivovat je k oslovení ředitelů škol, které nemají školní řád

uveřejněn na internetových stránkách, a zjistit, proč tomu tak je, jaký mají důvod, či zdali je možné do dokumentu nahlédnout i jinak než přímou návštěvou školy.

Při vyhledávání školního řádu na stránkách školy jsme posuzovali jeho dostupnost na škále snadná, méně snadná, nedohledán. Tato omezená škála se ukázala jako zcela dostačující, i když připouštíme, že hledisko můžeme být vnímáno jako více subjektivní.

Výběr participantů

Pro další fázi výzkumu bylo osloveno 6 participantů k hloubkovým polostrukturovaným rozhovorům. Jednalo se o 2 ředitele škol (jeden byl vybrán z kategorie školních řádů vykazujících výraznou shodu s ostatními zkoumanými školními řády a druhý z málo početné kategorie školních řádů s vysokou odlišností), dále 2 učitelé s delší praxí a 2 studenti magisterského studia pedagogické fakulty (budoucí učitelé).

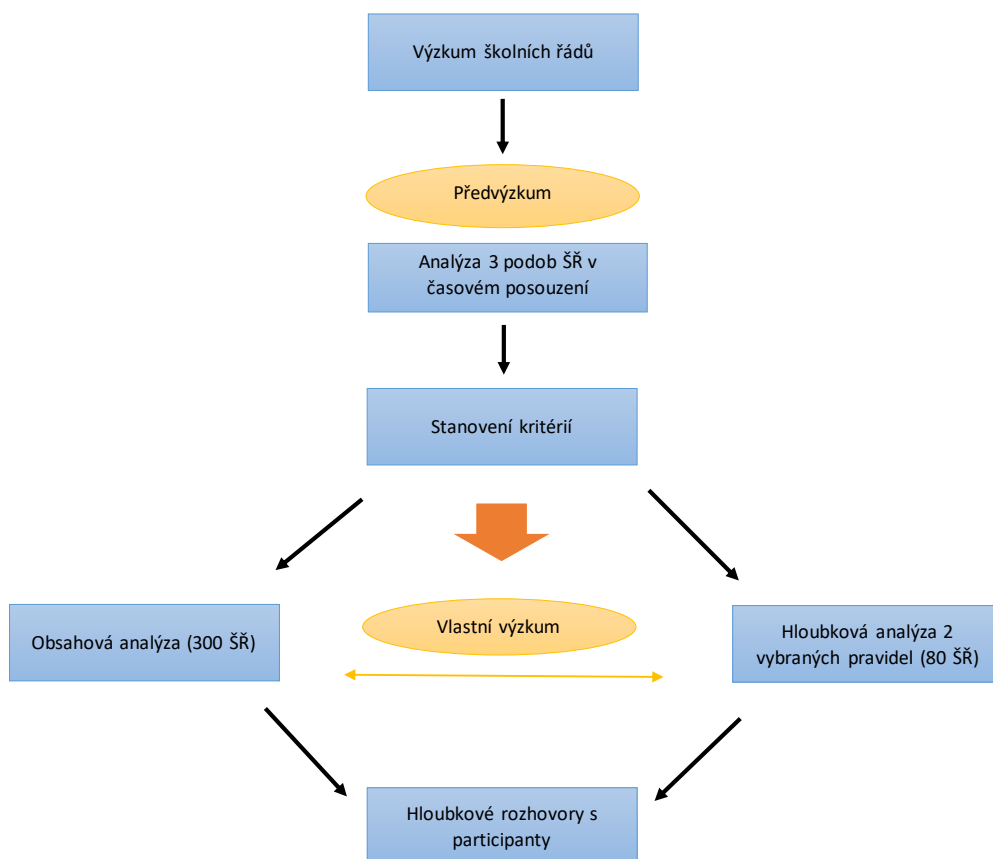
Průběh výzkumu a etické otázky

Metoda obsahové analýzy je často spojena s jistou důvěryhodností (kredibilitou), jak se můžeme dočíst u Gavory (2015, s. 362). Jde především o texty získané nebo utvořené přímo pro výzkum. V našem případě je školní řád povinným dokumentem školy, který je určen pro všechny účastníky vzdělávání v konkrétní instituci, můžeme ho tedy považovat za veřejný. Požadavek objektivity získávání dat je v tomto případě dodržen a doložen transparentností postupů při získávání dokumentů.

Etickou otázkou by mohla být práce s dokumentem bez souhlasu ředitele školy, jako osobou právně zodpovědnou za tvorbu a podobu tohoto dokumentu. Ač školský zákon předepisuje, že *školní řád zveřejní ředitel na přístupném místě ve škole nebo školském zařízení* (§30) a Pomůcka pro ředitele škol pro tvorbu školních řádů²² doporučuje podobu nejen tištěnou, ale také elektronickou: *konkrétní řešení může mít podobu umístění výtisku školního řádu nebo technického zařízení pro čtení textu v elektronické době v budově školy v místě, které je přístupné veřejnosti. Není povinností ředitele školy zveřejnit školní řád na internetových stránkách školy, tento způsob lze však doporučit, protože bude kdykoliv přístupný* (2015, s. 2). Z daného můžeme usuzovat, že školní řád je jistým způsobem veřejný. Ale právě etická

²² Pomůcka pro ředitele škol při tvorbě školního řádu, čerpáme z dokumentu uveřejněného na stránkách MŠMT.

otázka nás vedla k transparentnosti postupu získání dokumentu z veřejně dostupných internetových stránek škol. Pokud na nich nebyl dokument umístěn, nebyl dohledáván způsobem jiným.



Obrázek 6: Průběh výzkumného projektu

7.3 Předvýzkum: porovnání tří podob školního řádu konkrétní základní školy.

Pro potřeby výzkumu byly vybrány podoby školního řádu z let 2005, 2009, 2015, doplněny jsou poznámky z aktuální podoby školního řádu platné od roku 2020.

Jak jsme se již zmínili, výzkumu samotnému předcházela etapa předvýzkumného šetření, která nabízí pohled na změny v časově návazných podobách školního řádu vybrané základní školy. Součástí byla práce s poznámkami autorky, která pracovala na této škole 10 let nejen v pozici učitelky, ale také výchovné poradkyně. Školní řády, které autorka práce využívala v praxi, byly v minulosti archivovány, ale také doplněny poznámkami o prováděných, či navrhovaných změnách. Pro tuto fázi výzkumu byl analyzován a popsán školní řád konkrétní základní školy v Praze. Doplníme, že se jedná o školu s průměrným počtem 200 žáků (menší škola), zřizovatel je obec, spadá do typu školy státní. Školní řád, který byly podroben zkoumání je z let: 2005, 2009, 2014, 2015. Jedná se o roky, kdy autorka aktivně na této škole působila a může využít nejen osobní zkušenosti, ale i poznámek, které měli k jednotlivým verzím školního řádu kolegové, žáci, rodiče i vedení školy. K analýze byla ještě připojena aktuální podoba školního řádu z roku 2021. Pro upřesnění je nutné dodat, že první analyzovaná verze byla vytvořena jiným ředitelem školy než další, které jsou v podobě přepracování ředitelky školy, která působila na škole do roku 2017. Poslední podoba řádu je sestavena novou, stávající ředitelkou školy (v době výzkumného šetření).

Pro úvodní srovnání jsme vybrali podoby školního řádu z roku 2005 a 2009. Autory těchto dvou verzí jsou dva různí ředitelé školy. Dosluhující ředitel důchodového věku a ředitelka, která byla v pozici ředitele školy poprvé.

Kritéria, která jsme zvolili pro porovnání jsou:

- **Rozsah:** 21 a 20 stran (rozsah je v reálu stejný, pro starší školní řád bylo použito jiné, větší písmo, proto, ač neobsahuje některé kapitoly naplňuje 21 stran).
- **Počet příloh:** 4 a 0 (součástí staršího školního řádu jsou přílohy o bezpečnosti a ochraně zdraví, o ochraně před sociálně patologickými jevy a projevy diskriminace, nepřátelství a násilí, dva vnitřní řády školní jídelny a tělocvičny).

- **Přehlednost, grafická úprava:** obě verze školního řádu jsou si velmi podobné, součástí není obsah, který by dokument zpřehlednil, rozdíl je v pojmenování první části: Všeobecná ustanovení/Preambule. Starší verze ŠŘ má jednotnější úpravu, pozdější je nejednotná, jsou zde zřejmé překopírované kapitoly.
- **Použitý jazyk:** v obou verzích je stejný – 3. osoba j./m. č. (žáci jsou, žák je...). Jazyk je zvolen neosobní, úřední, v mnohých formulacích obecný. Častým začátkem pravidla jsou formulace: žák je povinen, žáci dodržují, žákům je přísně zakázáno, žák zodpovídá.
- **Struktura:** je ve značné shodě. Novější verze je doplněna o kapitolu Slovní hodnocení, Sebehodnocení žáků, Zásady a pravidla pro sebehodnocení žáků, Komisionální a opravné zkoušky, Žákovský parlament, Žákovská samospráva. Z uvedeného výčtu je zřejmé, že školní řád byl rozšířen o nová aktuální témata, která byla ve školním řádu podrobně rozepsána, ale která nejsou požadována školským zákonem pro tvorbu školního řádu. Struktura je ve výrazné shodě se školským zákonem.

Konkrétní odlišnosti obou verzí školního řádu, v novější verzi (2009) byly dohledány tyto změny, nové formulace či doplnění:

- Zmínku o pravidlech uvedených v řádu a shodě s Úmluvou o právech dítěte.
- Formulaci: *Pravidla vzájemných vztahů a chování jsou rozvíjena v rámci jednotlivých tříd, žáci je společně s učiteli aktivně vytvářejí, diskutují o nich, hodnotí je a upravují.* (Odkaz k třídním pravidlům.)
- *Na přípravě a naplňování školního řádu se účastní žákovský parlament.* (Odkaz k vytvoření žákovského parlamentu, který do této doby na škole nebyl. Poznámkou autorky je, že myšlenka jistého demokratického přístupu k tvorbě pravidel nebyla naplněna, k návrhům žákovského parlamentu nebylo přihlíženo, důvodem byly nereálné požadavky, které vycházely především z nepochopení procesu nastavování a potřeby pravidel a pozdější rezignace jak ze strany zvolených zástupců žáků, tak i vedení školy.)
- *Informace jsou poskytovány zákonným zástupcům žáků prostřednictvím žákovské knížky, nebo notýsku nejpozději dva dny předem, ve výjimečných případech ze dne*

na den, čímž je sdělení považováno za doručené. (Tento dodatek vznikl na základě stížnosti rodiče, který kritizoval skutečnost, že neměl informace o zrušení odpolední výuky, a tudíž jeho syn zůstal několik hodin bez dozoru dospělé osoby. Musíme připustit, že uvedená formulace nevyznívá pozitivně a už vůbec není dobře zvoleno umístění do kapitoly Práva žáků a zákonných zástupců, která jsou pouhým výčtem práv žáků, s výjimkou posledního (výše citovaného) bodu, který je jako jediný určen zákonným zástupcům.)

- *Před školní budovou je nutno se chovat klidně a slušně, zvláště o velkých přestávkách. Tento prostor není určen k hraní, či ke sportování.* (V této škole byla dlouhá tradice tzv. venkovních rekreačních přestávek, které žáci trávili právě i před školou v parku. V původní formulaci pravidla, ve starším školního řádu, je nabádání ke slušnosti. V novější verzi je dodatek o nemožnosti hraní a sportování, pro žáky přestala mít tato podoba rekreační přestávky smysl. I toto pravidlo je nadbytečné, protože pro nevhodné chování můžeme najít ve školním řádu několik dalších opor.)
- *Vyučovací hodina začíná a končí pozdravem-povstáním žáků. Učitelé neprotahují zbytečně vyučovací hodinu do přestávky.* První část pravidla najdeme i ve straší verzi. Zajímavostí je, že v další analyzované verzi z roku 2014 již toto pravidlo není. Dodatek zmiňující se o neprotahování hodin byl do řádu opět přidán po stížnosti rodiče, který upozorňoval na nemožnost odpočinku a konání hygieny jeho dcery, pokud z přestávky zbude pouhých několik minut. Znovu je nešťastně umístěno mezi povinnosti žáků a zákonných zástupců, ač je ve školním řádu kapitola Povinnosti pracovníků školy.
- Z této kapitoly můžeme vybrat jednu ze zásad, která bylo dodána později: *Před svou předem známou absencí je učitel povinen připravit přípravu na hodinu suplujícího učitele.* Můžeme dokladovat, že toto pravidlo bylo doplněno do školního řádu po opakovaném upozornění některých členů učitelského sboru, že nejsou schopni kvalitně vyučovat některé předměty. Toto pravidlo vedlo k mnohým sporům mezi učiteli a později bylo ze školního řádu vyňato.
- Ve stejné kapitole je uvedeno právo učitele: *Používat školní připojení k internetu a elektronickou poštu (s dodatkem) školního připojení nelze bezplatně využívat k vlastnímu podnikání.* Ale také *1x za rok odmítnout vedení školy hospitaci bez udání*

důvodu. Obě pravidla byla doplněna za základě konkrétních situací, které se v této škole řešily. Dokladují to, že školní řády obvykle reagují na nastalé situace přidáním dalších pravidel, která se stávají nadbytečnými, protože mají oporu v jiných normách. V pozdějším řádu z roku 2014 již kapitolu Práva a povinnosti pracovníků vůbec nenajdeme. Školní řád neobsahuje pravidla regulující vztahy mezi pedagogickými pracovníky navzájem, to je záležitost pracovněprávní.

- Změnou je také užívání aktuálních názvů. Příkladem je nikoliv *dozor*, ale *dohled*. Tuto změnu iniciovalo MŠMT.
- Nejvýraznější změnu při porovnání obou podob školního řádu zaznamenáme v kapitole Pravidla hodnocení chování žáků ve škole. Starší školní řád dobře pracuje s rozdílem pojmů výchovná opatření a hodnocení chování. V prvním řádu je bezchybně užit výčet možných výchovných opatření (konkrétněji by mělo být napsáno kázeňských opatření, anebo v této době ještě hojně užívaný název opatření k posílení kázně). *Výchovná opatření mají 3 stupně, které jsou udělovány podle závažnosti přestupků a míry jejich opakování: napomenutí třídního učitel, důtka třídního učitel, důtka ředitele školy. Mohou být udělena i vícekrát během pololetí.* Následuje obecnější výčet přestupků, za které mohou být kázeňská opatření udělena. Ve shodě se školským zákonem je formulace: *Na konci 1. a 2. pololetí je žák hodnocen z chování klasifikačním stupněm. (...) Kritériem pro klasifikaci je dodržování pravidel během celého pololetí.* V novější verzi školního řádu je nešťastně zvolena formulace: *Při opakovaném nebo závažném provinění je žákovo chování hodnoceno sníženou známkou.* Chybou je „závažné provinění“. Žák nemůže být za jednorázové provinění trestán hodnocením z chování. Hodnocení je odrazem jeho chování po určitý časový úsek, konkrétně jedno pololetí. Za takové, i když závažné, provinění je možné udělit ředitelskou důtku, jako nejvyšší stupeň kázeňského opatření. V kapitole dále pokračuje výčet závažných porušení, které jsou skutečně pouhým jednorázovým aktem. Školní řád jasně odděluje jeho posouzení. *Svévolné opuštění budovy bez vědomí učitele* je zajisté závažné, ale pouze jednorázové. Pokud žák v dalším období školní řád neporuší, nemůžeme ho hodnotit sníženou známkou z chování. Tu nelze udělovat během pololetí „předčasné, či podmíněně“.

- Konečnými změnami mezi dvěma analyzovanými podobami školního řádu jedné základní školy je přidání posledních kapitol: Slovní hodnocení, Sebehodnocení žáků, Zásady a pravidla pro sebehodnocení žáků, Žákovský parlament, Žákovská samospráva. Všechny nové kapitoly reagují na různá doporučení a nové směry ve změnách vnímání žáka ve školním vzdělávacím procesu.

Pro další srovnání byla vybrána podoba školního řádu z roku 2015. Srovnáváme jej s verzí 2009, rozdíl je 6 let. Obecně se podoba školního řádu příliš nemění, struktura je v zásadě zachována, na titulní stranu přibyla barevná fotografie školy, rozsah řádu zachovává 20 stran. Větší změny jsme zaznamenali v kapitole Hodnocení, především hodnocení chování a s nimi propojenou kapitolou Povinnosti žáka. Ze zkušenosti autorky může odpovědět na to, proč najdeme změny právě zde.

- *Žák se musí zdržet zejména takového jednání, které by: ohrožovalo a poškozovalo zdraví jeho či jeho spolužáků, a to zejména prokázané úmyslné ublížení a šikana, snižovalo důstojnost či porušovalo práva kteréhokoliv žáka či učitele, a to zejména šikana a kyberšikana.* V předchozích verzích bylo zmíněno dodržování obvyklých pravidel slušného chování, aby se *žáci k sobě chovali ohleduplně, chránili zdraví své i spolužáků, nebyli lhostejní k projevům násilí a vandalismu ve škole ani mimo školu* (řád jistým způsobem přesahuje své pravomoci dodatkem *mimo školu*). Ze zkušenosti autorky, která pracovala v této době ve škole jako výchovná poradkyně, může být dokladováno, že v období roku 2013/14 bylo na škole řešeno několik případů netolerance, úmyslného ublížení, ale také kyberšikany. Tento případ byl projednáván i s policií. Musíme dodat, že řešení prokázané kyberšikany bylo úspěšné, podařilo se tento projev znevažování důstojnosti druhého nejen zastavit, ale také pokračovat v práci s oběma aktéry a s celou třídou. Na návrh vedení školy byly do školního řádu přidány výše jmenované podtržené formulace o šikaně a kyberšikaně. Dle našeho názoru to nebylo zcela podstatné, protože původní formulace zcela obsáhla i tuto oblast. Přiznejme však, že ve stejné době nemálo škol do svých školních řádů podobné zmínky o šikaně přidávalo, což bylo s jistým nepsaným doporučením ČŠI, což autorka práce může potvrdit z pravidelných setkání výchovných poradců. Posledním dodatkem týkajícím se uvedeného bodu je také

věta, která je nově uvedena v kapitole Pravidla hodnocení chování: *Při hrubém porušení školního řádu (...) škola informuje sociální odbor příslušné městské části, případně další orgány.*

- *Žáku porušujícímu pravidla určená školním řádem může být udělena poznámka do žákovské knížky či třídní knihy.* Na tomto nově přidaném pravidla shledáváme několik nesrovnalostí. „Poznámka“ v žákovské knížce je informací pro rodiče, že dítě, za které nesou zodpovědnost dle zákona, se dopouští chování, které je na hraně společenské normy, pravidel školy atd. Pokud by žák tuto hranici překročil, bylo by mu z logiky školního řádu uděleno některé z kázeňských opatření. V tomto případě pouze informujeme rodiče, aby mohli situaci spolu se školou řešit. Není tedy možné považovat „poznámku“ v žákovské knížce za kázeňské opatření, stejně tak postrádá smysl psát poznámku do třídní knihy, protože touto cestou není předávána zákonnému zástupci. Usuzujeme také, že sčítání „poznámek“ a následné udělování kázeňských opatření ve čtvrtletí, či pololetí není správné. Původní přestupek byl již v řadě případů řešen a vyhodnocen. Mnohdy je vedeno jednání s rodiči o nápravě chování. Dle našeho zhodnocení je při sčítání poznámek vlastně žák „trestán“ dvakrát za stejný přestupek. V této zkoumané verzi školního řádu najdeme výčet počtu „poznámek“ v žákovské knížce, či třídní knize a navržené kázeňské opatření: *3 zápisy – napomenutí třídního učitele (...), 15 zápisů snížený stupeň z chování.* Z citovaného můžeme vyvodit, že žák nemusí během celého pololetí obdržet jakékoliv kázeňské opatření, a i tak může být hodnocen sníženým stupněm při klasifikaci jeho chování. Pokud bychom byly v uvažování krajně důslední, stačily by zápisy v třídní knize, o kterých by nemusel rodič, jako zákonný zástupce, vůbec vědět. Víme ovšem, že tento postup není ve školních řádech ojedinělý. Pozitivním dodatkem, který byl později do školního řádu připsán je: *Třídní učitel pravidelně kontroluje zápisy v žákovských knížkách a v třídní knize, analyzuje případné prospěchové nebo výchovné problémy a na základě vlastního zodpovědného uvážení informuje o těchto problémech vedení školy a zákonné zástupce.* Ke zvážení také předkládáme formulaci: *Udělení pochvaly může kompenzovat přestupek zaznamenaný v žákovské knížce.* O jisté matematice sčítání a odečítání se zmiňujeme v další kapitole.

- Analyzovaná verze také obsahuje ne zcela přesný výčet kázeňských opatření, mezi která zahrnuje snížený stupeň z chování, který je dle školského zákona hodnocením chování žáka za dané období jednoho pololetí.
- Kapitola obsahuje výčet porušení pravidel a závažných porušení pravidel, které jsou dle nás velmi konkrétní. Vyjmenujme pouze ta, která se v předchozích verzích neobjevila a která reagují na konkrétní situace ve škole: *plagiátorství, odemykání cizích skříněk, kyberšikana ve škole*. Všechny tři konkrétní výčty mají oporu v obecnějších pravidlech o chování a soužití ve škole. Argumentem pro přidání konkrétních výčtů bylo jasné porozumění (nerozpornost) ze strany žáků a jejich zákonných zástupců.

Zajímavým pravidlem, které se v zásadě upravovalo v každé podobě školního řádu, je pravidlo týkající se užívání mobilního telefonu. (Toto pravidlo nás vedlo k jeho posouzení v další části výzkumu.)

- 2005: *mobilní telefon není považován za pomůcku nebo potřebu, kterou žák potřebuje nezbytně k vyučování, škola respektuje právo žáků na používání mobilních telefonů k osobní potřebě, pokud dodržují pravidla stanovená školou. Je přísně zakázáno používat mobilní telefon v době, kdy by mohlo dojít k narušení činnosti učitele a ostatních dětí, tj. při vyučování a akcích pořádaných školou. V této době má žák telefon vypnutý a současně uložený tak, aby nerozptyloval jeho pozornost. Je využíván výhradně v době přestávek. Žák má svůj telefon v osobním opatrování, (...) škola neručí za ztrátu, odcizení, poškození.*
- 2009: Formulace je shodná, pouze k mobilnímu telefonu jsou přidruženy *MP3, PSP apod.*, ale také poznámka, že *ani učitel nesmí při hodině používat mobilní telefon*. Tuto formulaci v pozdějších podobách školního řádu již nenajdeme.
- 2014: *Mobilní telefon, PSP ani další zařízení umožňující pořizování audiovizuálních záznamů nebo připojení k internetu (dále zařízení) nejsou považována za pomůcky nebo potřeby, které žák potřebuje nezbytně k vyučování. V době vyučování (od příchodu do školy do opuštění šatny po poslední vyučovací hodině) je žákům přísně zakázáno zařízení používat. V této době má žák zařízení vypnutá a současně uložená*

tak, aby nerozptylovala jeho pozornost ani pozornost okolí, sluchátka má uložena v aktovce.

- 2015: *Mobilní telefon (...) uložen v aktovce. Doplnění: Na přímý pokyn učitele může žák tato zařízení použít při výuce k vyhledání informací týkajících se probírané látky, k vyhledávání může použít školní wifi, heslo mu sdělí učitel.*

Změny v pravidle jsou zajímavé z hlediska vývoje postojů k mobilním telefonům ve společnosti a také společenské normě. Z citovaného vidíme, že se za 10 let svým způsobem posouváme od jisté tolerance k nižší toleranci až zákazu k opětovnému zmírnění. Vše je aktuální reakcí na problémy, které škola s užíváním mobilních telefonů a jiných zařízení řešila a s vývojem možností těchto zařízení obecně. Je zde zřejmá zmínka o pořizování audiovizuálních záznamů, které se nejen pro tuto školu stalo opakovaně řešeným problémem. Odkaz k porušení pravidla: *Závažným porušením pravidel je manipulace s mobilním telefonem, PSP nebo jinými zařízeními umožňujícími pořizování audiovizuálních záznamů nebo připojení k internetu a kyberšikana ve škole.* Dle nastavení školního řádu tak, že za závažná porušení je možné udělit i 2., nebo dokonce 3. stupeň z chování, je i porušení tohoto pravidla „potrestáno“ nepřiměřeně.

Pro celistvost pohledu na toto pravidlo uvedeme jeho současnou formulaci z aktuální podoby školního řádu (2021): *Žák je povinen v době vyučovací hodiny zcela vypnout mobilní telefon nebo jiná komunikační zařízení a uložit je do tašky. Žák může použít mobilní telefon nebo jiné komunikační zařízení s výslovným souhlasem vyučujícího, a to zejména jako učební pomůcku.* Konkrétní formulaci k porušení tohoto pravidla a udělení některého z kázeňských opatření nenalezneme. Porušení pravidla je zahrnuto mezi obecná poučení řádu.

Celkově se aktuální školní řád nerozšířil, počet stran je 22, jazyk školního řádu je zachován ve 3. osobě, struktura školního řádu je ve výrazné shodě s předchozími podobami. Zásadnější změnou je v úvodu školního řádu vyjmenování právních předpisů a metodických předpisů, které měly vliv na tvorbu školního řádu. Dle našeho názoru je výčet čítající bezmála jednu stranu zbytečně podrobný a školní řád rozsahově zatěžující. Další změnou je přidání kapitoly týkající se elektronické žákovské knížky a elektronického informačního systému školy, ale také nejaktuálnější dodatek vycházející z opatření krizového zákona, či mimořádných pandemických opatření.

8 Analýza školních řádů na základních školách v ČR

Stěžejní částí výzkumu se stala obsahová analýza samotných školních řádů. Vybrali jsme 300 základních škol v České republice, na jejichž internetových stránkách jsme hledali školní řád. Analýze jsme následně podrobili všech dohledaných 291 školních řádů (9 školních řádů nebylo na stránkách škol nalezeno). Pro kritérium normativnost a jeho konkrétní části jsme zúžili vzorek na 80 řádů se záměrem hlubšího vhledu do problematiky.

Zde jsou představena kritéria – v konkrétní podobě, která jsme zvolili pro posouzení jednotlivých školních řádů tak, abychom je mohli třídit do základních skupin.

Při stanovení kritérií jsme vycházeli z analyzovaných dokumentů v teoretické části kapitoly o historii školního řádu: ze školského zákona, z Pomůcky pro ředitele škol při tvorbě školních řádů, ale také z dalších dokumentů či publikací, které se školním řádem zabývají a dotýkají se kvality tohoto dokumentu.

Kritéria pro obsahovou analýzu školních řádů:

1. Rozsah školního řádu (počet stran, počet příloh).
2. Platnost školního řádu, datum schválení (aktuálnost).
3. Přehlednost – struktura (grafická úprava, obsah).
4. Výchovná opatření, procesní pravidla jejich ukládání.
5. Normativnost:
 - Srozumitelnost – jazyk školního řádu.
 - Pozitivní/negativní formulace.
 - Vnitřní provázanost a bezrozpornost – propojení s výchovnými opatřeními.

Rozsah

- **Počet stran školního řádu**

Jak jsme se v přechozích kapitolách opakovaně zmiňovali, je na školní řád nahlíženo dvěma pohledy, jako na dokument, který vychází ze školského zákona, snaží se vyhovět jeho požadavkům tak, že opakuje a kopíruje různá znění závazných právních předpisů a

proklamativních ustanovení. Nepopíráme, že by měl respektovat obecně závazné právní předpisy a být s nimi v souladu, nikoliv v rozporu, a pohybovat se v jejich mezích. Je ale důležitější vyjmout konkrétní normy, považuje-li je škola za účelné a pomocí školního řádu s nimi žáky seznámit. Rozsah školního řádu by měl být omezen na formulaci jasných pravidel, ale se zvážením, kdy je potřeba stanovit přesná (konkrétní) pravidla a kdy obecnější ustanovení, která by dovolovala přihlídnutí k specifickým okolnostem a ponechávala řediteli školy možnost k posouzení konkrétního případu.

Nesnažíme se předjímat to, že velmi krátký školní řád je řádem té nejvyšší kvality, ale ani to, že velmi rozsáhlý řád, který se snaží postihnout všechny možné situace a oblasti, se této kvality musí nutně dotýkat. Držíme se ale druhého pohledu na školní řád, jako na soubor jasných a uskutečnitelných pravidel, která jsou určena především pro žáka. Zjistit, jaký je rozsah školních řádů užívaných na základních školách v současnosti, je dozajista skutečnost, s kterou je možné dále pracovat.

S předchozím kritériem je úzce spjat počet příloh, jejich obsah, proto jsme vše propojili.

- **Počet příloh**

Některé školní řády jsou doplněny přílohami, které (jak je v nich uváděno) jsou jejich součástí a jsou ve stejné platnosti. Vznikají pravděpodobně z výše uvedeného důvodu snížení rozsahu hlavní části školního řádu, ale také pro jejich vyšší přehlednost. Je pro nás zajímavé, kolik příloh školní řád obsahuje, ale také, které oblasti (témata) nejčastěji doplňují. Můžeme předpokládat, že oblasti zájmu budou především bezpečnost, prevence, hodnocení aj. Toto kritérium neuvádíme samostatně, může být posuzováno spolu s kritériem rozsahu a doplňovat důležité okolnosti. O jeho společném uvedení rozhodlo, že hlavní část školního řádu by měla obsahovat všechna důležitá pravidla tak, aby nemusela být dohledávána v jiných částech, které by je měly pouze upřesňovat, či doplňovat.

Platnost školního řádu, datum schválení

Kritérium nás vedlo k aktuálnosti dokumentu, jeho evaluaci. Školní řád by měl být stále živým dokumentem, který je posuzován v okolnostech změn, nově nastalých situací. Což dokázala i nečekaná situace pandemie a potřeby distanční výuky. Každá změna školního

řádu musí být projednána radou školy, která řád schvaluje. Pokud tato úprava nebude schválena, nemůže se stát jeho součástí. V hlavičce školního řádu, či v jeho závěru je uvedeno datum projednání řádu na pedagogické radě, schválení školskou radou, ale také datum, kdy směrnice nabývá platnost a účinnost. Nabízí se, aby nová podoba školního řádu nabývala platnost se začátkem nového školního roku, protože školský zákon jednoznačně předepisuje povinnost prokazatelně seznámit s jeho obsahem žáky, zákonné zástupce a zaměstnance školy, což je obvykle naplňováno právě v úvodu školního roku. Zde je důležité připomenout to, že by se mělo se školním řádem aktivně pracovat během celého období, což není vždy uskutečňováno, ale také to není dokladováno.

Jak již bylo zmíněno, toto kritérium bylo ovlivněno nenadálou situací během výzkumného období, kdy došlo ke změně prezenční výuky na výuku distanční a školy na tuto změnu musely reagovat doplněním, či změnou školního řádu. Předpokládali jsme, že školní řády analyzované v období školního roku 2020/2021 budou mít tento rok uveden při schvalování a platnosti, tudíž budou zcela aktuální, což nás vedlo k tomu, abychom kritérium znovu posoudili u školních řádů, které byly analyzovány v předešlém období a znovu u nich aktuálnost zhodnotili.

Poslední dodatek ke kritériu aktuálnost je také uvážení, zda školní řád, který nebyl aktualizován v posledních měsících, je řád nefunkční, či zastaralý. Některé směrnice jsou napsány v tak obecném znění, že na něm může být uplatňována i aktuální situace či požadavek, aniž by prošly změnou.

Přehlednost – struktura

(grafická úprava, obsah, shoda se strukturou Pomůcky pro tvorbu 2015).

Pro orientaci v jakémkoliv dokumentu je kritérium přehlednosti velmi důležité. Pokud přesahuje řád desítku stran, je neodmyslitelné, aby měl také přehledný obsah pro snadnou orientaci. S tím také souvisí dobře a logicky vystavěná struktura s jasnými názvy kapitol. Právě zmiňovaná logická struktura může být narušována opakováním stejného pravidla v různých tématech, což může vést nejen k jistému zmatení, ale také ke zbytečnému nabobtnávání obsahu. I grafická úprava je nesporně důležitá. Pokud je dokument určen nejen

dospělým, ale především dětem, mělo by se využít oné vizuální podpory. Nemáme na mysli přemíru barevnosti, obrázků, které by mohly vést k možnému znevážení i odvádění pozornosti. Ale nenechme se zmást, i zdánlivé maličkosti jako je barva, mohou, jak dokumentu uškodit, tak ho ladit pozitivně.

Znovu připomínáme, že kritérium přehlednosti s sebou nese znak individuálního vnímání a posouzení. Tak abychom nabyli větší objektivity, zvolili jsme postup shody a výrazného rozdílu od předlohy. Předlohou se stala Pomůcka pro ředitele škol při tvorbě školního řádu (2015), která vychází ze školského zákona § 30. Použili jsme doporučenou strukturu pro školní řád a srovnali, zdali jsou obsaženy všechny její části, či zdali se od této struktury zcela odchyluje. Je důležité zmínit fakt, že Pomůcka (2015) zdůrazňuje, že má být brána *jako obecné doporučení, které má usnadnit proces tvorby školního řádu, jenž by splňoval nároky na funkčnost, úplnost a vnitřní konzistentní a byl konformní s obecně závaznými právními předpisy. Nejedná se o závazný předpis nebo nařízení* (Pomůcka, 2015, s. 1). Doporučuje se, aby při tvorbě školního řádu školy přihlížely nejen k obecným požadavkům, ale také ke zvláštnostem a potřebám dané školy. Pro nás se stala tato struktura pouze vodítkem při srovnání, nevyplývá z uvedeného, že řád, který je v největší shodě vykazuje nejlepší parametry.

Využijeme 9 oblastí, které Pomůcka (2015) doporučuje (v oblasti našeho zájmu jsou pouze žáci, proto záměrně vynecháváme v popisu, citaci další cílové skupiny: děti a studenty).

- Podrobnosti k výkonu práv a povinností žáků a jejich zákonných zástupců. Tato část je pro školní řád velmi důležitá a je zde podrobněji uvedeno dalších 10 konkrétnějších bodů.
- Podrobnosti o pravidlech vzájemných vztahů se zaměstnanci ve škole.
- Provoz a vnitřní režim školy.
- Podmínky pro zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví žáků a ochrany před sociálně patologickými jevy²³ a projevy diskriminace, nepřátelství nebo násilí.
- Podmínky zacházení s majetkem školy ze strany žáků.
- Pravidla pro hodnocení výsledků vzdělávání žáků.

²³ V aktuální terminologii: rizikové chování.

- Podmínky ukládání výchovných opatření.
- Podmínky pro omlouvání a uvolňování žáků.
- Poučení o povinnosti dodržovat školní řád.

Zaznamenána bude míra shody s touto strukturou, ale také přítomnost či nepřítomnost obsahu.

Posouzení grafické úpravy bude zatíženo do jisté míry pohledem posuzovatele. Znaky, které budou vyhledávány: text je členěn na kratší celky, které jsou označeny názvem a také zaznamenány do obsahu, přítomnost barev, obrázků, rychlá orientace v textu.

Výchovná opatření, procesní pravidla jejich ukládání

Toto kritérium, které jsme vybrali k analýze, je zajímavé právě s přihlédnutím k pedagogicko-psychologickým souvislostem a utváření si postoje k pravidlům. Jak bylo zmíněno v teoretické části, ve které jsme analyzovali dokumenty, jež výrazně ovlivnily podobu současných školních řádů, ty výchovná opatření a procesní pravidla jejich ukládání obsahují. Můžeme srovnávat jejich vývoj, ale také jejich možnosti ve výchovně vzdělávacím procesu.

Zajímalo nás, zdali jsou výchovná opatření ve školních řádech předkládána ve shodě se školským zákonem. Zdali jsou rozlišena na pozitivní a negativní, ale také, zdali jsou připojena procesní pravidla ukládání, což je také ve shodě se školským zákonem. Zmiňovali jsme, že laická veřejnost, ale také sami žáci často spojují školní řád především s pravidly chování, s jistými normami, kterými se mají řídit. Právě z tohoto důvodu je v naší práci ponechán pro výchovná (kázeňská) opatření větší prostor a budeme se jim věnovat nejen při obsahové analýze širokého vzorku 291 školních řádů, ale také v části, která se věnuje užšímu vzorku 80 školních řádů, na kterém byl předkládán více konkrétní a hlubší vhled do „nitra“ těchto dokumentů.

Normativnost

Pro poslední kritérium, které členíme na čtyři zajímavé části, jsme zvolili užší vzorek 80 školních řádů. Aby mohlo dojít k jasnějšímu porovnání, určili jsme dvě pravidla, které běžně

školní řády obsahují a na kterých je možné srovnání provést. Prvním pravidlem je pravidlo zákazu či regulace užívání mobilního telefonu a druhým je pravidlo netolerance k šikanování.

Školní řád, vyjma preambule či úvodních ustanovení, by měl obsahovat konkrétní pravidla, jimiž se žáci, zákonní zástupci a zaměstnanci mají řídit, nikoliv proklamativní ustanovení. Takto přistupuje k normativnosti Pomůcka (2015, s. 1), když vyjmenovává obecné požadavky na školní řád. Ač je zjevné, na co tento požadavek cílí, není snadné ho posuzovat. Pokusili jsme se zformulovat taková kritéria, která jsou s normativností ve shodě, ale jsou dle nás natolik konkrétní, že se dle nich dají školní řády (konkrétní dvě pravidla) hodnotit:

- **Srozumitelnost, jazyk školního řádu.**

Jazyk, kterým je norma napsána, formulace, které jsou voleny, jsou velmi důležité pro to, jak je k normě přistupováno. Jedná-li se o právní normy, je vyžadována jasnost, přesnost, nemožnost dvojího výkladu. Právě tento právní jazyk je často hůře chápán, stává se jistým způsobem odtažitý. Školní řád není právní normou, není potřeba se zmíněným požadavkům přizpůsobovat. Právě naopak, pokud je požadováno, aby se jeho pravidly řídili žáci (děti), měl by být jazyk přizpůsoben právě jim. Alespoň v tématech, která jsou určena právě jim. Mluvíme o právech a povinnostech žáků, pravidlech bezpečnosti, hodnocení, výchovných opatření atd. Právě u prvního zmiňovaného oddílu může užitý jazyk ovlivnit postoj k povinnosti, k tomu, že něco musím dodržovat, něčemu se přizpůsobit, něco nesmím. Jsou-li hojně užívána příkazová a zákazová slovesa mohou být vnímána jako jasná hrozba trestu, mají podporovat poslušnost a kázeň, ale také mohou vyvolávat nevoli, potřebu vymezení se, úmyslnému porušení pravidla.

Také mluvnická kategorie slovesa – osoba, pomocí které pravidlo někoho oslovuje, je nezanedbatelná. V právním jazyce je záměrně používána 3. osoba sg/pl (občan, občané). Při čtení je toto oslovení neosobní, vyvolává pocit, že je cíleno na někoho jiného. *Žák/žáci jsou povinni*. Na rozdíl od 2. osoby, která jednoznačně oslovuje mě. *Jsi zodpovědný za to, aby (...)*. Ve vnímání dětí je toto zacílení důležité, vede k větší míře zodpovědnosti, ale také možnosti se pravidlu snáze přizpůsobit. Opačným argumentem by mohlo být, že tento osobnější jazyk nevyvolává dostatečný důraz, váhu, důstojnost. Jisté odosobnění můžeme

posoudit i na obecnějším pravidle určeném dospělým: *Ve výtahu je zakázáno kouřit. Ve výtahu nekuř!*

Kritérium užitého jazyka si neklade za cíl posuzovat předchozí hodnocení, ale popsat, jaký jazyk školní řády nejčastěji používají, jaké formulace, délky a složitost vět. V zúžení jsme se zaměřili na užitou osobu, která je nejsnáze zjištěitelná a nenese žádnou míru osobního posouzení. Zdali je školní řád přizpůsoben žákovi, či je brán jako dokument více právního charakteru, mající povahu proklamace, formálně se k něčemu přihlašující, nemůžeme bez této míry osobního zatížení zhodnotit.

- **Pozitivní/negativní formulace**

I toto kritérium jsme stanovili právě pro jeho možnost více objektivního posouzení. Pozitivní formulace je brána jako *Půjdeme obědvat?* nikoliv *Nepůjdeme obědvat?* Je dobré, když si dítě může představit to, co má dělat, nikoliv to, co dělat nemá. Negace se stává prvotním vjemem: *Nechceš napít?* položí otázku matka, která uvažuje o tom, že dítě již dlouhou dobu nepilo. Odpověď od dítěte se nabízí: *nechceš? nechci.* V kapitole o tvorbě pravidel jsme se zmiňovali o potřebě dávat dětem pokyny ke správnému jednání. Pokyn typu *ať z toho kola nespadneš* nedává dítěti jasný návod na to, co by mělo udělat. *Drž se pevně řídítek* je pokyn pro dítě daleko jasnější. Můžeme také samozřejmě doplnit to, proč je dobré tento pokyn plnit. Nenechme se zmást tím, že pozitivní formulace potřebují především děti. I dospělí často podvědomě vnímají ve větě negaci, ač sdělení je vlastně pozitivní: *Nevypadáš vůbec špatně.*

K pozitivní formulaci přistupujeme tak, že nám neklade žádné zákazy, ale vede nás k žádoucímu cíli. Uvedeme příklad ze školního řádu a části věnující se pravidlům vzájemných vztahů mezi žáky a pedagogy – pravidla společného soužití ve škole. Vzhledem k tomu, že pravidla jsou tvořena pro nemalé množství jedinců nejrozličnějšího věku, povah a pro poměrně malý prostor, je lepší stanovit několik základních pravidel, která jsou obecnějšího rázu a v pozitivních formulacích. Obecně může říci, že ochota se pravidly řídit, je přímo úměrná možnosti se na jejich tvorbě podílet, ale také se s nimi ztotožnit. Což je u pozitivní formulace přirozenější. Pravidla obecného charakteru by měla být závazná pro celé školní společenství, které by dle základního postavení lidí, které společenství tvoří, mělo být rovné. Nemůžeme tato pravidla zaměňovat s povinnostmi žáků, pedagogů atd.

Pokud argumentem pro přezouvání ve škole je čistota a kvalitní prostředí pro všechny členy společenství, není možné některé členy nadřazovat, ale je také důležité použít současně pozitivní formulaci: *Ve škole se přezouváme/žáci jsou povinni se přezouvat. Při setkání se zdravíme/žáci jsou povinni pozdravit.*

- **Vnitřní provázanost a bezrozpornost, propojení s výchovnými opatřeními**

Kritérium provázanosti a bezrozpornosti, jehož podstatu jsme naznačili v přechozím odstavci, není jednoduché zevšeobecnit pro potřebu výzkumu. Z tohoto důvodu jsme vybrali pouze dvě konkrétní situace, témata, a dohledávali pravidla s nimi spojená. Prvním zvoleným tématem pro tvorbu pravidla je mobilní telefon a jeho užívání/omezení. Toto pravidlo se stává velmi častým místem sporu mezi školou, žáky a rodiči. Na něm je ale velmi dobře prokazatelná vnitřní provázanost a bezrozpornost. Druhým vybraným tématem je šikanování/šikana, která je naopak zajímavá svou podstatou nepřijatelnosti, nulovou tolerancí ve společnosti.

Jako výhodné měřítko srovnání je propojení s výchovnými opatřeními. Dle školského zákona je povinné mít výchovná opatření uvedena ve školním řádu § 17 odst. 4 vyhlášky č. 48/2005 Sb.: *Pravidla pro udělování pochval a jiných ocenění a ukládání napomenutí jsou součástí školního řádu.* Zmiňovaná vyhláška také jasně formuluje, co jsou kázeňská opatření, a že mezi kázeňská opatření nepatří hodnocení chování. Toto je často uváděný omyl ve školních řádech, který bylo zajímavé zmapovat, ale také zjistit znalost či neznalost zmiňovaného problému u oslovených ředitelů. Právě provázanost pravidla s dopady při jeho porušení, či naopak jeho dodržování vidíme jako pedagogicko-psychologické souvislosti, které dávají možnost s dítětem pracovat, ukazují mu cestu či možnosti výběru, jak se chovat, ale také se opírají o jeho vlastní zodpovědnost.

8.1 Obsahová analýza školních řádů

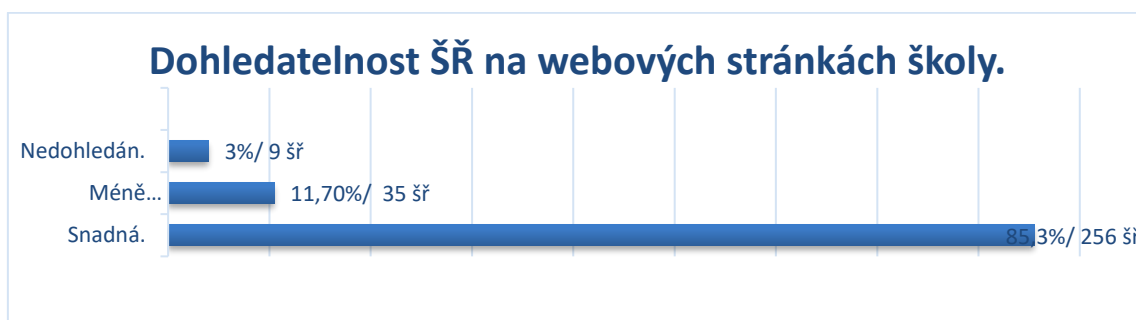
Prvním krokem bylo vyhledání školních řádů na webových stránkách 300 základních škol v České republice. Při vyhledávání řádů jsme zaznamenávali také jejich dostupnost a snadnost vyhledávání.

Dohledatelnost školního řádu

Byla nastavena jednoduchá škála dostupnosti:

- Snadná – školní řád byl jednoduše nalezen ve složce Dokumenty školy.
- Méně snadná – školní řád byl nalezen ve složce Pro rodiče (Dokumenty ke stažení), což nás vedlo k myšlence, že pokud by chtěl tento dokument vyhledat na webových stránkách žák (mějme na mysli i žáka prvního stupně), nemusela by pro něj být tato cesta vyhledávání intuitivní. Nebo byl školní řád součástí jiné složky, či se musí uživatel „proklikat“ více možnostmi.
- Nedohledán – školní řád nebyl umístěn na webových stránkách školy.

Nejčastěji byla dohledatelnost snadná. 9 školních řádů z 300 nebylo na webových stránkách škol nalezeno. Z tohoto zjištění nemůžeme vyvodit žádný závěr, škola nemá povinnost zveřejnit školní řád tímto způsobem, ale bylo by zajímavé pokračovat v konkrétním zjišťování, proč tomu tak je a jaká je podoba těchto školních řádů.



Graf 1: Dohledatelnost ŠŘ na webových stránkách školy (300 ŠŘ)

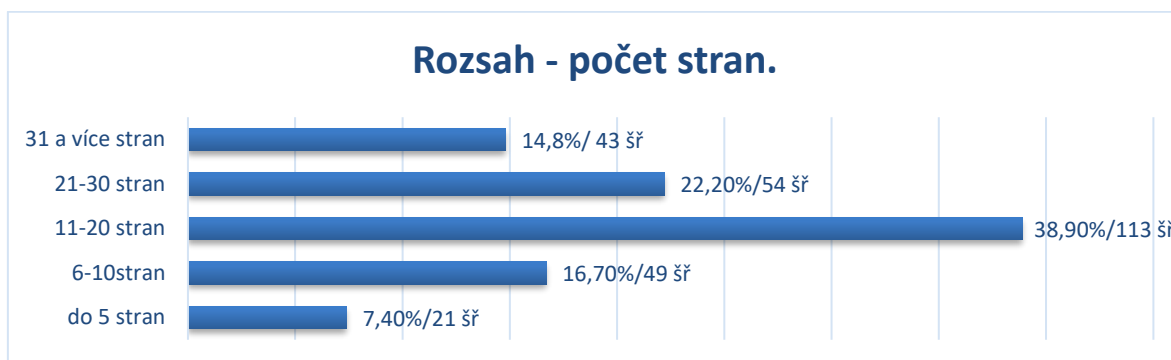
Kritéria pro obsahovou analýzu školních řádů

V této části jsme pracovali se vzorkem 291 školních řádů, které byly dohledány na webových stránkách základních škol v České republice.

Rozsah školního řádu

Hledali jsme cestu, jak přistoupit k hodnocení rozsahu školního řádu. Naplnění kritéria bylo snadné, pouze jsme u dohledaných školních řádů, tedy vzorku sníženého o 9 řádů, které nebyly na webových stránkách školy nalezeny, zaznamenali počet stran bez příloh. Tyto jsme do základního rozsahu nezahrnuli. Přílohy, jak jsme vyrozuměli, jsou odděleny právě z důvodu zkrácení základní podoby. Nejčastější přílohou jsou pravidla hodnocení žáků, která pokud zůstávají v základní verzi, ji velmi počtem stran navyšují.

Obtížnější bylo zaujmout jistý postoj právě k rozsahu. Naším záměrem nebylo kritizovat řády velmi obsažné a vyzdvihnout řády krátké. Ale jsme si vědomi toho, že školní řád je určen uživatelům, kteří jsou různého věku, různých rozumových úrovní. V kapitole, která se věnovala tvorbě pravidel bylo představeno několik názorů, které dokladují, že počet pravidel je úměrný jejich funkčnosti. I z tohoto důvodu se přikláníme k tomu, aby rozsah školního řádu nepřekračoval úměrnou mez, kterou ale neumíme specifikovat. Při šetření jsme zjistili, že některé školy jsou cestou „dvojího“ dokumentu. Oficiální verze školního řádu, který obsahuje všechny oblasti doporučené školským zákonem, ale také Pomůckou pro tvorbu školního řádu vytvořenou ministerstvem školství, která byla již představena, bývá rozsáhlá a pro orientaci a dohledání všech pravidel nutných k funkčnímu chodu školy nepřehledná, ale také neoficiální verzi, tzv. zkrácené, ve které jsou jasně a stručně formulována pravidla, kterými se mají řídit především žáci. Připouštíme však, že tuto zkrácenou verzi jsme dohledali pouze v několika málo případech. Z rozhovoru s řediteli škol ale víme, že tyto zkrácené verze školního řádu mají běžně školy vyvěšeny ve třídách jako pravidla pro žáky, či třídní pravidla. O tomto tématu se budeme znovu zmiňovat v kapitole, která vychází z rozhovorů s konkrétními řediteli škol.



Graf 2: Rozsah ŠŘ (5kategorií, 291 ŠŘ)

Pro zhodnocení rozsahu školního řádu jsme se nakonec rozhodli pro kategorie:

1–5 stran: toto jsou dle našeho pohledu velmi krátké školní řády, které ne vždy mohou zcela naplnit požadavky školského zákona, nebo jsou doplněny mnohými přílohami, což v důsledku považujeme za výhodné při orientaci. Nejkratší školní řády měly 3 strany.

6–10 stran: poměrně početná skupina, kterou v rozsahu považujeme za velmi přijatelnou, při analýze vykazovala ve větší míře přehlednost a provázanost. Nemůžeme ovšem prokazatelně vyhodnotit, že tento počet stran je nejvhodnější.

11–20 stran: nejpočetnější skupina, jsou to řády, které z velké části obsahují již zmiňované hodnocení žáků, které je v rozsahu 5 a více stran. U některých těchto řádů byla nalezena pravidla, která konkretizovala nějakou oblast, či obsahovaly pravidla do řádu dodávána dodatečně, ač mohlo být využito pravidlo již existující. Avšak i v této skupině nalezneme řády smysluplné, ale pouze naplňující všechny doporučené oblasti v dobré víře zachovat soulad se zákonem.

21–30: školní řády, které jsou z našeho pohledu v rozsahu, který je pro cílovou skupinu, uživatele – žáky, na hranici přijatelnosti. Orientace není snadná, vyžaduje delší čas, výjimkou byly ty řády, které měly kvalitní obsah. Nevýhodou tohoto rozsahu je, že pravidla, kterými by se měli žáci řídit, jsou rozložena ve větším prostoru a vyžadují znalost a vhled do tématu.

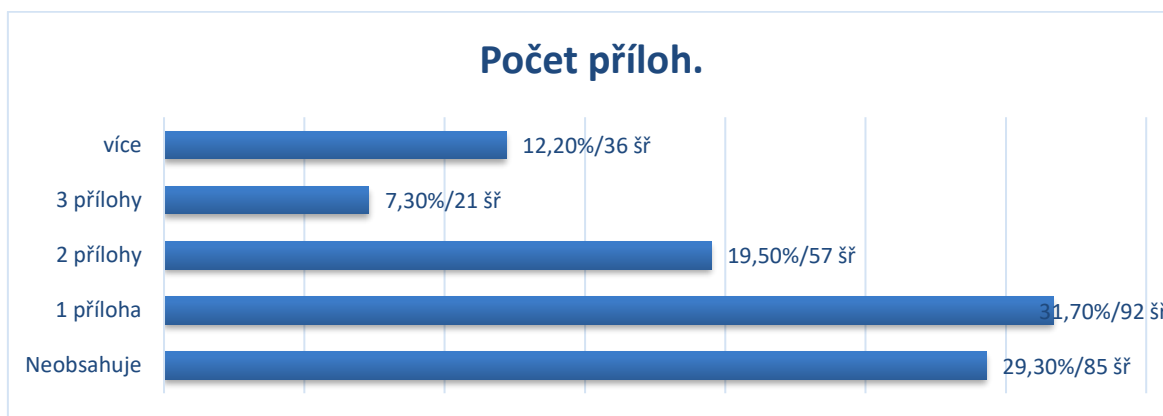
31 a více stran: tato skupina obsahuje větší počet školních řádů, než byl námi očekáván. Pokud vycházíme stále z předpokladu zacílení na uživatele, je pro nás tento počet

nepřijatelný. Jednou z možností je také využít oddělení některých témat do příloh, ale také analyzovat všechny části a pokusit se opakovat se nařízení, doporučení sjednotit, ale také některá pravidla vyjmout, pokud již ve školním řádu existuje pravidlo obecnější, které by mohlo zaštitit i velmi konkrétní požadavek. Dalším doporučením by mohlo být odstranění některých rozsáhlých přímých citací zákonů.

Přílohy školního řádu

Ke kritériu rozsah školního řádu jsme také připojili dodatek o přílohách. Zajímalo nás, zda školy využívají možnost zkrácení základní podoby školního řádu tak, že některá témata, která jsou specifická, ne pro všechny žáky a rodiče důležitá, oddělují. Často se tak dostává do přílohy řád školní družiny, či školní jídelny atd. Posuzovat, zdali je tato možnost správná, nebo nikoliv, není naším záměrem. Z právního hlediska veškeré dodatky, přílohy aj. musí projít stejným schvalovacím řízením v radě školy. Teprve potom nabývají platnost. Pokud je příloha součástí školního řádu, je ve stejné platnosti jako školní řád sám.

Během analyzování dokumentů bylo zjištěno, že nejčastější zastoupení je jedna až dvě přílohy, ale také školní řád bez příloh. Jak bylo zmíněno výše, v tomto případě se většinou jedná o rozsáhlejší dokument. Nejčastějším tématem, který se v příloze objevuje, jsou pravidla hodnocení výsledků vzdělávání (někde pod názvem klasifikační řád). Tato část bývá rozsáhlá (ve srovnání s jinými tématy) 6 a více stran. Navýšení je také v souvislosti s rozpracováním tématu pro žáky se specifickými vzdělávacími potřebami, ale také rozlišení hodnocení předmětů výchovy (výtvarná, tělesná, hudební aj.). Dalším často přidávaným tématem je postup pro řešení rizikového chování, aktuálně také příloha o distančním vzdělávání. Můžeme ale také dohledat témata lokální, někdy až úsměvná: Postup při pedikulóze. 12 příloh, to je nejvyšší zaznamenaný počet příloh u jednoho školního řádu.



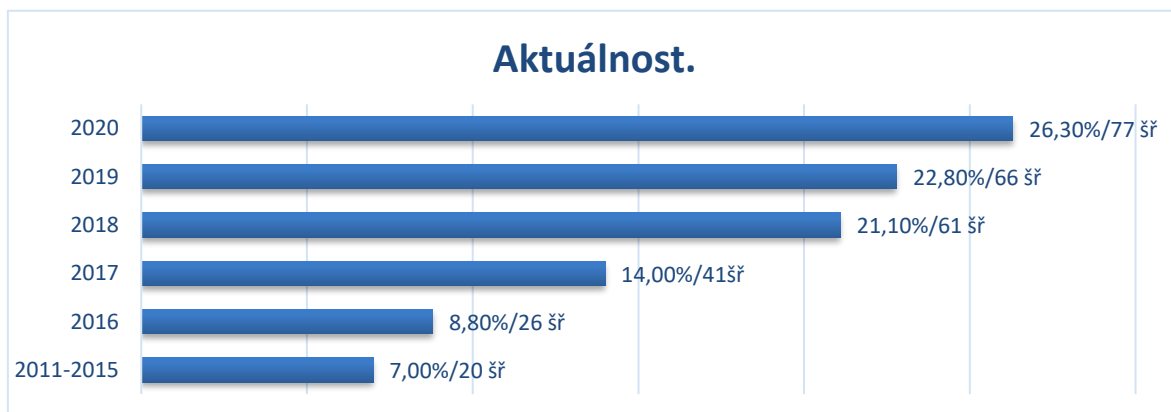
Graf 3: Počet příloh ŠŘ (291 ŠŘ)

Platnost školního řádu – aktuálnost

V úvodu jsme zmínili, že je dobré při tvorbě pravidla volit jeho větší obecnost. Následně nemusíme školní řád aktualizovat často, s každým novým problémem, který bychom potřebovali ukotvit. Příkladem nám může být škola, která s velkou pravděpodobností začala řešit problém se žvýkačkami: *Je přísný zákaz žvýkání, nalepování žvýkaček na lavice nebo házení na podlahu ve třídě i v prostorách školy. Toto bude kontrolováno a trestáno.* Samotné pravidlo není bezrozporně nastaveno. Kdo a jakým způsobem bude kontrolovat žvýkání, jak bude dokazováno, že žák skutečně žvýkačku v ústech měl atd. Tato situace může vést k nedůstojnosti učitele, který se při kontrole dostane do nelehké situace, nebo vše povede k přehlížení daného pravidla. *Ustanovení o chování žáka na veřejnosti je nutno formulovat s velkou mírou preciznosti a citlivosti. Platí pravidlo, že norma chování, která postrádá vynutitelnost (byť jistě omezenou), přestává být „normativním“ pravidlem aplikace práva, zůstává „pouhým“ mravním postulátem, který má jistě ve výchově své místo, otázkou však zůstává, zda právě ve školním řádu ...* (Michalík, 2003, s. 46). Víme, kde je asi pravděpodobný důvod vzniku pravidla, jsme si také vědomi obecného znečištění veřejných prostor žvýkačkami. Ale pokud bychom chtěli ošetřit všechny podobné prohřešky, jen pravidla v této části by čítala nemálo stran. Můžeme zodpovědně vyžadovat dodržování pravidla neznečišťování prostřední nikoliv novým, aktuálně přidaným pravidlem žvýkaček, ale vycházet z obecného: *žáci dodržují pořádek, svévolně neznečišťují a neničí pracovní (školní) prostředí.* Což možná neřeší zadání původního pravidla, žvýkání jako takové, ale i

to je součástí pravidel slušného společenského chování, které nemusí školní řád zcela suplovat.

Za aktuálnost školního řádu považujeme to, zdali je s ním stále pracováno, zdali jsou diskutovány jeho části, úpravy jednotlivých pravidel tak, aby obsáhla aktuální požadavky. Příkladem může být epidemiologická situace, která změnila podobu výuky. Ve školních řádech bylo třeba ukotvit pravidla distanční výuky, která se ale během pandemického roku několikrát měnila. Předpokládali jsme, že se datum platnosti školních řádu změní a že všechny řády budou mít aktuální datum schválení a platnosti od 1. 9. 2020. Většina úprav ve školním řáde a jejich následné schválení školskou radou je směřována právě k začátku nového školního roku. Pro posouzení kritéria aktuálnost jsme znovu dohledávali aktuální platnost, a to i řádů, které jsme analyzovali dříve. Překvapením pro nás bylo, že některé školní řády nemají námi předpokládaný aktuální rok 2020/2021, ale mnohem starší. Některé řády mají ukotvení distanční výuky v příloze školního řádu, ale i ta je považována za jeho součást, proto by měl být aktualizován a schválen školní řád jako celek. Musíme také připomenout, že změna způsobu výuky měla dopad na některá konkrétní pravidla, ale jejich změny pravděpodobně neproběhly, pokud není řád aktualizován, či byla jejich úprava opomenuta. Návrhem k zamyšlení by tedy mohlo být to, zdali neupravit školní řád tak, aby se celý přizpůsobil nejen výuce prezenční, ale také možnosti distanční, aniž by byly tyto možnosti oddělovány. Chápeme ale, že časové možnosti ředitelů škol nejsou neomezené, ale připomínáme i to, že školní řád by měl být aktuálním dokumentem, což jak vyplývá z analýzy, ve které se objevuje i rok 2011, nemůže.



Graf 4: Platnost ŠŘ, aktuálnost (291 ŠŘ)

Přehlednost a shoda se strukturou Pomůcky pro tvorbu školního řádu (2015), grafická úprava.

Jsme si vědomi toho, že posouzení přehlednosti s sebou nese vysokou míru osobního zatížení, nepouštěli jsme se do hodnocení grafické úpravy, barevnosti, obrázků aj., nakonec jsme zvolili porovnání se strukturou, kterou doporučuje Pomůcka pro ředitele škol při tvorbě školního řádu (2015), která vychází ze školského zákona § 30. Dohledávali jsme její jednotlivé části a zaznamenávali, v jakých procentech se téma objevuje, či neobjevuje v analyzovaných řádech.

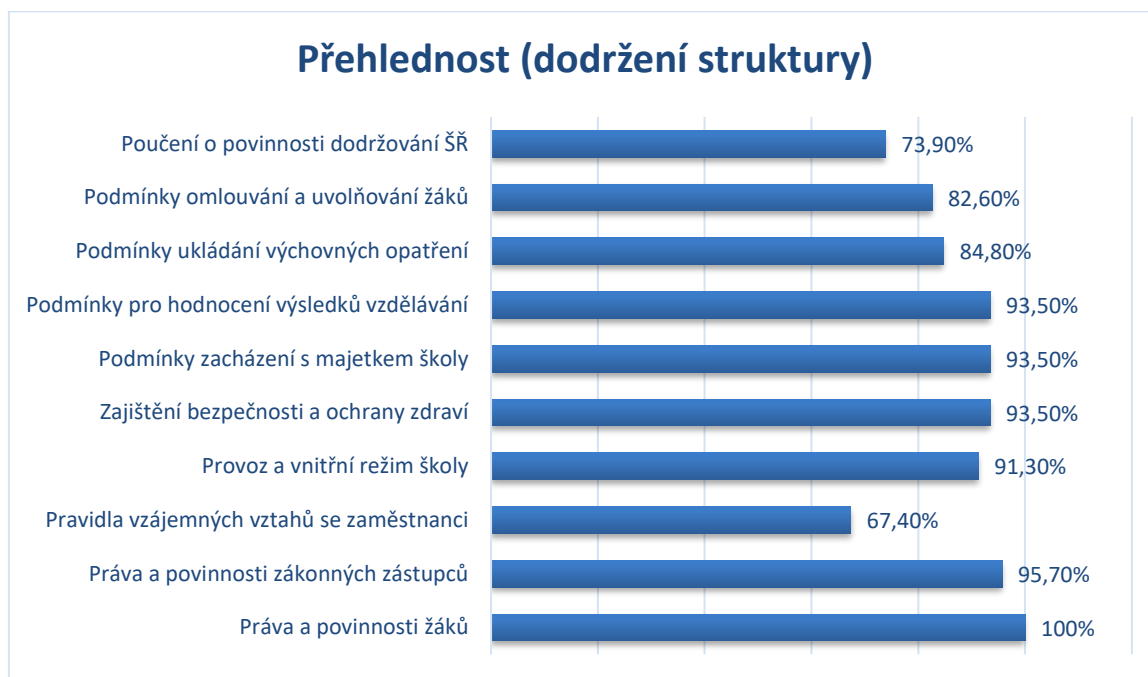
Stejně tak jsme si vědomi toho, že nejvyšší shoda nezaručuje nejvyšší kvalitu školního řádu. Vycházíme také z již výše citovaného, že Pomůcka (2015) se staví pouze do pozice doporučení, nejedná se o závazný předpis. Ředitelé jsou také nabádáni, aby přihlíželi k obecným požadavkům, ale i zvláštnostem své školy.

Struktura se stala pouze záchytným vodítkem pro více objektivní porovnání, ke kterému připojíme i více subjektivní obecný pohled na analyzovaný vzorek.

Využijeme 9 oblastí, které Pomůcka (2015) doporučuje (v oblasti našeho zájmu jsou pouze žáci, proto v textu záměrně vynecháváme oslovení dalších cílových skupin: děti a studenty).

- Podrobnosti k výkonu práv a povinností žáků a jejich zákonných zástupců. Tato část je pro školní řád velmi důležitá a je zde podrobněji uvedeno dalších 10 konkrétnějších bodů.
- Podrobnosti o pravidlech vzájemných vztahů se zaměstnanci ve škole.
- Provoz a vnitřní režim školy.
- Podmínky pro zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví žáků a ochrany před sociálně patologickými jevy a projevy diskriminace, nepřátelství nebo násilí.
- Podmínky zacházení s majetkem školy ze strany žáků.
- Pravidla pro hodnocení výsledků vzdělávání žáků.
- Podmínky ukládání výchovných opatření.
- Podmínky pro omlouvání a uvolňování žáků.
- Poučení o povinnosti dodržovat školní řád.

Zaznamenána bude míra shody s touto strukturou, ale také přítomnost, či nepřítomnost obsahu. Vycházíme ze vzorku 291 dohledaných školních řádů na webových stránkách škol.



Graf 5: Přehlednost dle dodržení struktury a shody s předlohou (291 ŠŘ)

V nejvýraznější shodě (100 %) je část týkající se práv a povinností žáků, v nejnižší shodě jsou pravidla vzájemných vztahů se zaměstnanci (67,40 %). Nemůžeme doložit proč tomu tak je, ale vycházíme z předpokladu, že práva a povinnosti žáků jsou jednou ze stěžejních částí, která vychází z Charty práv dítěte a jiných dokumentů, které jsou Českou republikou přijaty a podporovány, ale také proto, že povinnosti jsou často v rádech spojovány s pravidly, která mají žáci dodržovat, ale také jsou spojeny se sankcemi. Vyjdeme-li z Vackovy práce (2000) stále můžeme konstatovat, že existuje nevyváženost mezi rozsahem práv a povinností žáků, i když v menším rozsahu. Proč je nejnižší zastoupenou částí právě část upravující pravidla vzájemných vztahů se zaměstnanci také nevíme, ale možností může být oddělení těchto pravidel od školního řádu a upravených pracovně-právními vztahy. Doplňme, že pokud byla některá z částí obsahem přílohy (podmínky pro ukládání výchovných opatření,

podmínky pro hodnocení výsledků vzdělávání atd.), započítávali jsme je jako součást školního řádu.

Zhodnocení grafické úpravy je výrazně zatíženo pohledem posuzovatele. Nestavíme se do pozice profesionála, který upozorňuje na nedostatky či kvalitu dokumentu, ale pohlížíme na text očima laika – uživatele, žáka šestiletého, ale také patnáctiletého, učitele i rodiče.

- Pro orientaci v textu je pro nás důležitý obsah, obzvláště v případech, že dokument má více než 5 stran, což v našem případě je značné procento řádů. Tato, pro mnohé dokumenty, samozřejmost, se u školních řádů ukázala jako ojedinělost. Ve skutečnosti jsme zaznamenali 32 z 291 posuzovaných školních řádů, které měly více či méně podrobný a přehledný obsah.
- Text je členěn na kratší celky, které jsou výrazně označeny vypovídajícím názvem. Můžeme říci, že větší část řádů toto naše specifikum obsahovala, nebudeme zde výsledek vyjadřovat počtem ani procenty, protože jak již bylo řečeno, museli bychom podrobněji a jasněji kritérium specifikovat, což nám nepřišlo pro naši analýzu zásadní.

Můžeme snad jen znovu doporučit, aby školní řády obsahovaly v úvodu přehledný obsah, nejlépe členěn i na podkapitoly, které jasně a přehledně označí části textu tak, aby i žák (či jiný uživatel) mohl najít požadovanou odpověď, aniž by ho zdlouhavé vyhledávání v nepřehledném textu odradilo. S obsahem a jasností je úzce spojeno členění textu do kratších celků se zjevným grafickým odlišením.

U některých řádů jsme se setkali s barevným grafickým provedením, fotografií školy, grafickými symboly aj., které mohou pomoci nejen ve snazší orientaci, ale také k jisté přívětivosti dokumentu. U žádného z posuzovaných řádů nemůžeme říci, že by nás barevnost, obrázky, fotografie odradily, či bychom je považovali za rozptylující, nebo snižující důstojnost dokumentu. Na rozdíl od opačného pohledu, kdy bychom mohli subjektivně označit ty řády, ve kterých bylo používáno různých typů písma, velikosti, typů nadpisů, barev tak, že bylo zřejmé, že některé části jsou doplňovány později a nikdo neřešil původní (nebo jednotnou) grafickou podobu.

Také se můžeme zmínit o jednom příkladu soukromé základní školy, která využila možnosti a nechala si základní pravidla školního řádu výtvarně zpracovat do podoby komiksu, především pro mladší žáky může být tato podoba přívětivější a lépe si mohou pravidla nejen zapamatovat, ale také pochopit jejich nutnost či potřebu.

U 6 případů jsme se setkali s výraznou neshodou s posuzovanou strukturou i průměrným rozsahem, jejich struktura byla doplněna o tabulku, či jinou podobu, shrnutí důležitých informací z celé kapitoly. I toto považujeme za velmi vstřícné k uživatelům.

Propojení s výchovnými opatřeními

Při analýze této části školního řádu jsme dospěli k zajímavému a pozitivnímu poznatku, že školní řády obsahují správné rozlišení výchovných opatření na část: pochvaly a jiná ocenění (ale také jejich věcné podmínky ukládání) a část: kázeňská opatření, ve kterých bylo nalezeno více nejasností. V další části bude cíleno především na kázeňská opatření.

Ač se kázeňským opatřením budeme věnovat i v další kapitole a využívat je při analýze dvou konkrétních pravidel, přeci jen jsou natolik důležitá, že uvedeme některé zajímavosti či rozpory. V úvodu zmíníme, že název výchovná opatření není v naší legislativě zakořeněn. Před rokem 2005 byl užíván název Opatření *(prostředky) k posílení kázně*. Tento název změnil nový školský zákon (2004), ale i po tomto dlouhém čase stále můžeme ve školních řádech najít původní název. Výchovná opatření, tak jak je popisuje školský zákon, se dělí na kázeňská opatření a pochvaly a jiná ocenění. Z uvedeného vyplývá, že výchovná a kázeňská opatření nejsou synonymním názvem, nýbrž ve vztahu nadřazenosti a podřazenosti. V § 30 školského zákona, který přímo popisuje výchovná opatření najdeme jejich jasné vymezení. Pod kázeňská opatření je zařazeno také *podmínečné vyloučení a vyloučení žáka nebo studenta ze školy nebo školského zařízení. V případě zvláště závažného zaviněného porušení povinností stanovených tímto zákonem*. Je nutné ale doplnit další znění stejného zákona a to: *žáka lze podmínečně vyloučit nebo vyloučit ze školy pouze v případě, že splnil povinnou školní docházku*. V případě základní školy je tento případ spíše výjimečný a vztahuje se pouze na žáky, kteří opakovali některý z ročníků a mají tedy splněnu školní docházku ještě

před ukončením 9. třídy. Není možné, aby podmíněčné vyloučení a vyloučení žáka bez tohoto dodatku bylo součástí kázeňských opatření ve školním řádu.

Vyhláška č. 48/2005 Sb., které jsme se již podrobně věnovali, vymezuje *při porušení povinností stanovených školním řádem podle závažnosti uložit: napomenutí třídního učitele, důtku třídního učitele* (obě v pravomoci třídního učitele) a *důtku ředitele školy* (v pravomoci ředitele školy). O udělení kázeňských opatření musí informovat třídní učitel ředitele školy, o důtce ředitele školy je spolurozhodováno pedagogickou radou (poradním orgánem ředitele školy). Pokud nebude s ředitelem ve shodě, o udělení či neudělení rozhoduje ředitel školy sám. Jak je z výčtu zřejmé, mezi kázeňská opatření nepatří snížené stupně z chování. Ty patří do části hodnocení výsledků vzdělávání žáka.

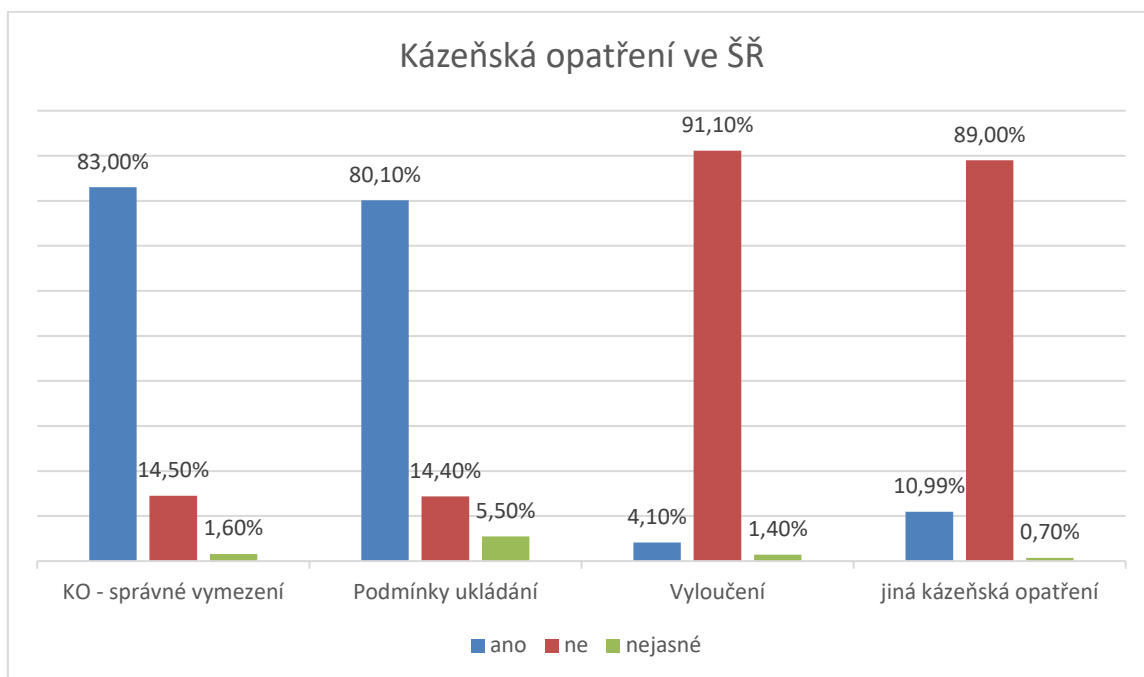
Posledním bodem, na který bychom se chtěli zaměřit, jsou nesprávně uváděné druhy kázeňských opatření, či alternativní opatření k posílení kázně. Nečastější chybou je uvádět poznámku v žákovské knížce jako druh kázeňského opatření, které předchází napomenutí třídního učitele. Poznámka v žákovské knížce je zvolená podoba informování zákonného zástupce o neprospěchu či problémech (úspěších) žáka. Pokud mluvíme o předávání informace, vycházíme z předpokladu, že škola navazuje na spolupráci s rodiči právě z důvodu vědomosti, ale také možnosti do problému zasahovat a hledat tak se školou efektivní řešení. Pokud rodiče informujeme například o tom, že žák nepřinesl domácí úkol, neměl obuv na přezutí, choval se jinak, než mu umožňují nastavená pravidla či společenská norma, pak nemůžeme tuto komunikaci považovat za kázeňské opatření – jinými slovy trest. Považujeme za nesprávné, pokud některé školy sčítají počet poznámek a ve stanoveném období vyhodnocují stav a přiřazují k počtu odpovídající opatření. Nepopíráme, že žák, který zanedbává domácí přípravu, či jinak porušuje pravidla školy, by měl pocítit výchovný dopad v podobě kázeňského opatření, ale v případě, že selhává i možnost tlaku na požadované chování z rodiny, mělo by být toto opatření dle závažnosti žáku neprodleně uděleno. „Nasčítávání“ prohřešků a jejich „ocenění“ až po uplynutí i několika měsíců popírá pravidla výchovy a užívání výchovných prostředků, jakými jsou pochvala a trest. O nefunkčnosti odloženého trestu jsme se zmiňovali v teoretické části týkající se tvorby a funkčnosti pravidel. Pokud má být trest účelný a účinný, musí následovat neprodleně po nežádoucím chování. A jsme u spojitosti s hodnocením chování. Pokud žák z různých důvodů (nebudeme

je zde vyjmenovávat, ale připomínáme jejich váhu a propojení s přitěžujícími, či polehčujícími okolnostmi) po udělení kázeňského opatření nezmění své chování, soustavně porušuje pravidla, úmyslně není v souladu s povinností se vzdělávat a nemařit tento proces ostatním, potom by jeho chování nemělo být hodnoceno v daném období na stupnici hodnocení chování jako vyhovující.

Chápeme, že škála kázeňských opatření dle školského zákona je omezená a mnohdy nepostačující, a to především z důvodu snížení vážnosti jejich udělování, ale také důvodů, pro které jsou udělovány. V jedné z následujících kapitol také připojíme vyjádření a postoj České školní inspekce.

Pro analýzu vzorku 80 školních řádů jsme zvolili tato kritéria posouzení:

- Nesprávný/správný výčet kázeňských opatření (připojení hodnocení chování ke kázeňským opatřením).
- ŠŘ obsahuje/neobsahuje podmínky ukládání kázeňských opatření (započítáváme i přílohu, která tento výčet obsahuje), ale také hodnocení chování.
- Mezi kázeňská opatření není zařazeno podmíněčné vyloučení a vyloučení/je zařazeno správně, nebo bez dodatku o ukončení povinné docházky.
- Uvádění jiných kázeňských opatření, než která uvádí školský zákon, která tak nemusí být za kázeňská opatření považována (nejčastěji poznámka v žákovské knížce).



Graf 6: Kázeňská opatření ve ŠŘ (291 ŠŘ)

- **Nesprávný/správný výčet kázeňských opatření (připojení hodnocení chování ke kázeňským opatřením).**

Častou formulací, kterou najdeme u 2. stupně hodnocení chování, je: *žák se dopustí závažného porušení školního řádu*, z citace můžeme vyvodit, že se jedná o jednorázový přestupek, klasifikace závisí na výsledcích dlouhodobějšího sledování projevů žáka. Zmíněná formulace doplňuje kázeňské opatření důtkou ředitele školy. *Takové rozhodnutí školy je v rozporu s právními předpisy, protože je ohodnocen pouze dílčí jednorázový skutek, aniž by byla žákovi poskytnuta možnost nápravy situace, nepředpokládá se žádoucí vývoj v této věci a klasifikace byla uzavřena předčasně v rozporu s ustanoveními školského zákona, z nich je zřejmé, že hodnocení výsledků vzdělávání žáka na vysvědčení se provádí na konci prvního nebo na konci druhého pololetí školního roku (ČŠI).*

- **Mezi kázeňská opatření je zařazeno podmíněčné vyloučení a vyloučení bez dodatku o ukončení povinné docházky.**

Uvedení kázeňského opatření podmíněné vyloučením, nebo vyloučením žáka ze školy ve školním řádu základních škol je spíše ojedinělé. Kromě dvou případů je správně doplněno také podmínkou splnění povinné školní docházky: *Žáka lze podmíněně vyloučit nebo vyloučit ze školy pouze v případě, že splnil povinnou školní docházku. Může se tedy jednat pouze o žáka základní školy, který opakoval ročník a je 10. rokem v základní škole. (V některých řádech je uvedeno 9. rokem.)*²⁴

Zajímavostí je, že v některých (nízký výskyt) školních řádech je vyloučení žáka spojováno s vyloučením žáka na přechodnou dobu z výuky. Jedná se o jeden z alternativních trestů, či prostředků k posílení kázně. Při nevhodném chování žáků při vyučování, které znemožňuje vzdělávání ostatních, musí škola přistoupit k opatřením, která tomuto chování zamezí. V dokumentu MŠMT Využití právních opatření při řešení problémového chování žáků na školách (2014)²⁵ můžeme nalézt tuto citaci: *Učitel tedy může nevhodně se chovajícího žáka vyloučit z vyučovací hodiny do doby, než se žák ukázní s tím, že bude pod dohledem a bude se dále vzdělávat (např. pod vedením jiného pedagoga nebo na základě zadané samostatné práce pod dohledem zaměstnance školy).* Zmíněné opatření není sankční, umožňuje žákovi dále se vzdělávat. Nemůžeme však vyloučit žáka „preventivně“ z výuky nebo například z výletu. Toto opatření musí mít omezenou dobu působnosti vyčlenění z kolektivu, ale také musí mít jasnou oporu ve školním řádu a o tomto musí být žáci a zákonní zástupci předem informováni (§ 30 odst. 3 školského zákona). Za těchto podmínek je „dočasné vyloučení“ přípustné, neodporuje právu na vzdělání. Souběžně s vyloučením, které můžeme považovat za možné vyřešení situace, může být žákovi uděleno odpovídající kázeňské opatření za konkrétní porušení pravidla. Příkládáme příklad školního řádu, ve kterém je tento kázeňský prostředek zakotven, uvádíme nezkrácenou citaci z důvodu ne příliš časté dohledatelnosti v řádech, ale také možnosti jejího posouzení.

*Žáka lze z vyučování vyloučit např. v případě, že v hodině neuposlechne **opakovaně** pokyn učitele, hlasitě mluví, vulgárně se vyjadřuje, fyzicky nebo slovně napadá spolužáky nebo vyučujícího, chodí nebo se jinak pohybuje po třídě bez dovolení, používá nedovolené předměty – např. přehrávač, mobilní telefon, hru atd., ničí majetek školy (např. v afektu*

²⁴ Poukazujeme na nejasnost v povinnosti posledního roku předškolního vzdělávání.

²⁵ Dohledatelné na stránkách MŠMT.

rozbije židli, lavici apod.), hází předměty po třídě atd. Poměrně podrobný výčet problémového chování žáka je pravděpodobně spojen s jistou shodou při různých případech vyloučení a návodem pro samotné učitele a v neposlední řadě také příklady pro žáky samotné. Rizikem je opět nemožnost vyjmenovat všechny možnosti.

Žák musí být nejprve napomenut, pokud neuposlechne, může být z hodiny vyloučen. O vyloučení žáka z hodiny musejí být prokazatelně informováni zákonní zástupci. Citaci uvádíme v přesném znění i použitém zvýraznění a to proto, abychom nezkreslili důležitost, kterou mají uvedené věty pro tvůrce i uživatele školního řádu.

Součástí tohoto pravidla je i organizační zajištění, které si myslíme, že je také zajímavé k doložení celého systému tohoto kázeňského pravidla: *U třídních dokumentů musí být založen list s pohotovostmi pracovníků, kteří mohou na žáka v případě vyloučení dohlédnout. Jestliže nejsou k dispozici ředitelka ani její zástupci, má pohotovost některý učitel. Ten je povinen být v době této pohotovosti v kabinetu, aby byl v případě potřeby dosažitelný. Pokud kabinet musí opustit, dá na dveře oznámení, kde se v budově školy nachází. Budovu školy nesmí opustit. Učitel, který vylučuje žáka, pošle předsedu třídy nebo jiného člena samosprávy pro pracovníka, který má pohotovost. Ten si převezme žáka ve třídě. Žák musí dostat samostatnou práci, dohlízející učitel pouze vykonává dohled na žákem. Splnění úkolu zkontroluje učitel, který žáka vyloučil. V den vyloučení žáka musí vyučující informovat ředitelku školy o vyloučení žáka z hodiny.* Věříme, že takto podrobný popis je nutný, zvláště pokud toto pravidlo nebylo historicky na škole používáno. Procesní pravidla jsou důležitá nejen pro učitele, ale také pro zákonného zástupce, který je tímto srozuměn s tím, že nebude porušeno právo jeho dítěte na vzdělání. Také je důležitost vázána na žáka samotného, kterému je jasně vymezeno, že jeho vzdělání vyloučením nekončí, ale bude přeneseno k jeho zodpovědnosti a samostatnosti.

K poslednímu je také důležité citovat dopad vyloučení z výuky, tak aby vyloučení nebylo zneužíváno. *Za vyloučení žáka z vyučování bude udělena důtka ředitele školy nebo snížená známka z chování. Provinění bude posuzováno individuálně s přihlédnutím k dalším prohřeškům proti školnímu řádu. Při opakovaném vyloučení žáka z hodiny bude svoláno jednání výchovné komise a případ bude řešen dle potřeby s pracovníky OSPOD.* Nejsme zcela ve shodě s rázným a automatickým udělením důtky ředitele školy, nebo dokonce

snížení známky z chování. Přikláníme se k tomuto jako k možnosti v závislosti s individuálním posouzením. Pokud by se žák choval ve vyloučení s jistou pokorou a nápravou, bylo by to jeho první vyloučení a podrobil by se jinému alternativnímu opatření př. v podobě týdenního pravidelného setkávání s výchovným poradcem, který by vyhodnotil jeho další chování jako nezávadné, mohlo by se od důtky ředitele školy upustit. S dalším uvedených postupem při opakovaném vyloučení zcela souhlasíme.

Pokud bychom měli posoudit možnost řešení problémového chování žáka vyloučením z výuky, přiklonili bychom se k jeho využívání. Je jisté, že s sebou přináší mnohá úskalí, při zavádění také chyby a nejistoty, ale v celkovém dopadu je to možnost, kdy uchráníme učitele od ztráty důstojnosti, autority při graduující nekázní žáka v jedné konkrétní hodině, ve které již docházejí učiteli možnosti k jeho ukáznění, žák získává převahu a stává se tak „možným neakceptovatelným vzorem“ pro ostatní žáky. Takto vyhocené situace nejsou na českých školách ojedinělé a tato cesta se může stát podporou pro učitele, žáky a celý proces vzdělávání.

- **ŠŘ obsahuje/neobsahuje podmínky ukládání kázeňských opatření (započítáváme i přílohu, která tento výčet obsahuje), ale také hodnocení chování.**

V převažujícím procentu můžeme dohledat velmi podrobně rozepsané podmínky (pravidla) hodnocení žáků ve vzdělávání. Jsou přesně specifikovány jednotlivé stupně hodnocení a podmínky, které je třeba naplnit pro jejich dosažení. Proto nás překvapilo, že hodnocení chování, ale také ukládání kázeňských opatření (KO) je věnováno málo prostoru, velmi často jsou procesní pravidla ukládání KO více než obecná. Ač jsme se na mnoha místech o obecnosti a její prospěšnosti ve školních řádech zmiňovali, uváděná „strohost“ se zdála na tomto místě spíše ke škodě.

Pro příklad můžeme uvést jednu z typických formulací pro 1. stupeň hodnocení chování: *Žák uvědoměle dodržuje pravidla chování a ustanovení vnitřního řádu školy. Méně závažných přestupků se dopouští ojediněle. Žák je však přístupný výchovnému působení a snaží se své chyby napravit.*

Pro 2. stupeň: Chování žáka je v rozporu s pravidly chování a s ustanoveními vnitřního řádu školy. *Žák se dopustí závažného přestupku proti pravidlům slušného chování nebo vnitřnímu řádu školy; nebo se opakovaně dopustí méně závažných přestupků. Zpravidla se přes důtku třídního učitele školy dopouští dalších přestupků, narušuje výchovně-vzdělávací činnost školy. Ohrožuje bezpečnost a zdraví svoje nebo jiných osob.*

Pro 3. stupeň: Chování žáka ve škole je v příkrém rozporu s pravidly slušného chování. *Dopustí se takových závažných přestupků proti školnímu řádu nebo provinění, že je jimi vážně ohrožena výchova nebo bezpečnost a zdraví jiných osob. Záměrně narušuje hrubým způsobem výchovně vzdělávací činnost školy. Zpravidla se přes důtku ředitelky školy dopouští dalších přestupků.*

V citovaném chybí nejen více konkrétnosti či odkazů k nim, ale můžeme pozorovat jisté neshody s legislativou.

Kritéria pro uložení jednotlivých druhů kázeňských opatření zůstávají buď v rovině velmi obecného *porušení pravidel školního řádu*, nebo jsou v úměrné míře konkretizovány *prohřešky žáků, jako jsou neomluvené hodiny, podvody v žákovské knížce, nepovolené opuštění školy, opakované nevhodné chování ke spolužákům, šikana nebo její projevy, krádež, závažné úmyslné poškození zařízení školy, vulgární vyjadřování k pracovníkům školy, násilné chování ke spolužákům nebo pracovníkům školy, jsou považovány za závažné porušení školního řádu a třídní učitel je povinen je okamžitě hlásit ředitelce školy a seznamovat ji s průběhem jejich vyšetřování a návrhem udělení výchovného opatření*, často se můžeme setkat s škálou: *porušení školního řádu a hrubé porušení školního řádu*. Také je v některých případech uváděna neodkladnost udělení, *žákovi se uděluje bez zbytečného odkladu co nejdříve po spáchání prohřešku a jeho důkladném prošetření*. Poslední dohledanou možností je zcela konkrétní výčet nevhodného chování, který nám ale nepřijde vhodný z hlediska nemožnosti konkrétního posouzení okolností *při opakovaném porušování povinností stanovených školním řádem (např. poznámky za rušení výuky, nepřezutí, použití záznamové techniky a reprodukční techniky s příslušenstvím, neplnění pracovních povinností, nevhodné chování ve škole a na akcích mimo školu) se na konci čtvrtletí ukládá: 5 poznámek – napomenutí třídního učitele, 8 poznámek – důtku třídního učitele, 12 poznámek – po projednání pedagogickou radou důtku ředitele školy.*

Uvedený výčet jsou typické příklady, ale mohli bychom uvést další velmi konkrétní (až striktní) vymezení, či rozsáhlé tabulky, které mohou popírat podstatu výchovy.

- **Uvádění jiných kázeňských opatření, než která uvádí školský zákon, která tak nemusí být za kázeňská opatření považována (nejčastěji poznámka v žákovské knížce).**

Mezi jiná (alternativní) kázeňská opatření bychom mohli zařadit vyloučení z vyučování, o kterém jsme se podrobně zmiňovali v předchozí části týkající se vyloučení ze školy.

Další možností alternativního kázeňského opatření při řešení problémového chování žáků je „poškoláctví“. Stále se můžeme setkat i s tímto řešením problémového chování. Ač jsme nikde v analyzovaných školních řádech tuto možnost nenalezli, z praxe víme, že některé školy uložení povinnosti zůstat ve škole po vyučování praktikují. Setkali jsme se s touto možností u malých škol v mimoměstském prostředí. Je tomu pravděpodobně tak proto, že je zde více otevřená komunikace s rodiči a je možné operativně dohodu uskutečnit. Právní východiska však tomuto řešení nejsou nakloněna, s vysokou pravděpodobností, pokud by zákonní zástupci s postupem nesouhlasili, byla by pravda na jejich straně.

Možnost opatření při řešení problémového chování žáků, kterou zde uvedeme, je z našeho pohledu zcela nepřijatelná, ale přikládáme ji do výčtu alternativních možností proto, že ač jsme ji ve školních řádech nezaznamenali, je stále užívána. Jedná se o potrestání celé třídy za problémové chování jednotlivce. Tedy jistý kolektivní trest a kolektivní vina. Jsme si vědomi vzorců chování, které tento trest provázejí a proč jej učitel použije. Nebudeme všechny procesy a jejich dopady konkrétně rozebírat, ale připomeňme jen jisté morální vyvazování.

Opatření k ukáznění žáka, které je často a mylně prezentováno jako kázeňské opatření, je poznámka v žákovské knížce. Hledali jsme tedy takové školní řády, ve kterých jsou formulace tomuto vymezení blízké. Počet těchto řádů není velký, ale často se setkáváme s načítáním poznámek a souvislostí s kázeňským opatřením.

Shrnutí:

Hlubková analýza podoby a obsahu poměrně zajímavého vzorku 291 školních řádů základních škol v České republice nemohla zdaleka obsáhnout celou šíři možností, která se nám nabízela. Popsali jsme aktuální podoby školních řádů, ale především nabídli možnosti k vytváření nových školního řádu, které by se mohly stát v praktické rovině ve škole využitelnější. Vybrali jsme velmi uváženě taková kritéria, která by mohla k tomuto cíli vést, ale stále si uvědomujeme, že neexistuje školní řád, který bychom nabídli jako vzorový a pro všechny školy, žáky, učitele, situace vyhovující. Takový školní řád by si měla škola vytvořit sama, ale také na jeho podobě stále pracovat.

Pro další cestu, která by mohla vést k tomuto cíli, a pro hlubší pochopení mechanismu tvorby pravidel, jsme zúžili počet ve zkoumaném vzorku a vybrali 2 konkrétní pravidla k posouzení.

8.2 Analýza školních řádů – 2 vybraná pravidla k posouzení části normativnost.

8.2.1 Pravidlo omezení (regulace) užívání mobilního telefonu ve škole

Pravidlo, které je vhodné pro pochopení a prezentování bezrozpornosti a vnitřní provázanosti, ale také posouzení stylu formulace pravidla atd.

Bezrozporností je porovnání s nadřazenými normami (právními). *Oporu v právních předpisech by naopak nemělo takové ustanovení školního řádu, které by žákům zakazovalo nosit do školy mobilní telefon nebo jinou věc, kterou z hlediska ochrany zdraví nelze považovat za nebezpečnou* (Mertin, 2013, s.116). Žákům může být uloženo nepoužívat mobilní telefon během výuky s odůvodněním jejich povinnosti se řádně vzdělávat (jak je stanoveno ve školském zákoně) a také nenarušovat svým chováním vzdělávací proces ostatním. Obecný zákaz jeho užívání po celou dobu pobytu ve vzdělávacím zařízení, a to i ve volném čase, tedy přestávkách, by oporu v zákoně nehledal snadno. Ač argumenty, které

podporují zákaz užívání telefonu po celou dobu pobytu ve škole, jeho úplné vypnutí, či dokonce odevzdání, jsou pochopitelné. Často jsou spojovány s ochranou žáků před rizikovým chováním jako je šikana, či kyberšikana, v jejichž mechanismech je často užíváno nevědomých nahrávek oběti, k ochraně učitelů, ale také vyšší míra přímé komunikace a interakce mezi žáky navzájem.

Na vyhrocenou situaci týkající se „zneužívání“ mobilních telefonů ve škole nakonec reagoval školský zákon ve své poslední změně, která nabyla účinnosti 11. 7. 2020 ve znění: *Školní řád nebo vnitřní řád může omezit nebo zakázat používání mobilních telefonů nebo jiných elektronických zařízení dětmi, žáky nebo studenty, s výjimkou jejich používání v nezbytném rozsahu ze zdravotních důvodů.* (Školský zákon, § 30). Tímto uzákoněním se pravidlo uváděné ve školních řádech, které jsme analyzovali dříve a bylo řazeno mezi rozporné, stalo bezrozporným. Na analýzu tohoto pravidla, která byla částečně prováděna před uvedením platnosti citované změny ŠkZ, pohlížíme „starou i novou“ optikou.

Kritérium provázanosti, u posuzovaného pravidla užívání mobilních telefonů, jsme z hlediska porovnání považovali doplnění „bezvýjimkového“ zákazu s kázeňskými opatřeními. Přesněji, zdali je jasně stanoveno, jaké kázeňské opatření bude uděleno za porušení tohoto pravidla, nebo jaký proces nápravy bude následovat (obecně, či konkrétně).

Připouštíme, že zkoumané pravidlo dle kritéria bezrozpornosti, se nabytím platnosti nového uzákonění užívání mobilních telefonů mohlo stát bezpředmětné, ale i tak jsme na něm mohli demonstrovat tento záměr.

Stanovení analyzovaných znaků:

- Přítomnost/nepřítomnost pravidla ve školním řádu.
- Jak je pravidlo formulováno (doporučení, zákaz, návod atd.) – pozitivní formulace.
- Vymezuje jasně čas a místo platnosti pravidla – srozumitelnost.
- Propojení pravidla s kázeňskými opatřeními (dopad na žáka při porušení pravidla) - provázanost, bezrozpornost.
- Obsahuje odůvodnění pravidla – pedagogicko-psychologické souvislosti.

Přítomnost/nepřítomnost pravidla.

U všech posuzovaných 80 školních řádů bylo pravidlo omezení užívání mobilního telefonu zaznamenáno. Kritériem bylo prosté užití pojmu mobilní telefon (MT). Přítomnost pravidla byla zaznamenána nejčastěji v části Práva a povinnosti žáka, ale také jinde. Velmi často bylo pravidlo graficky zvýrazněno.

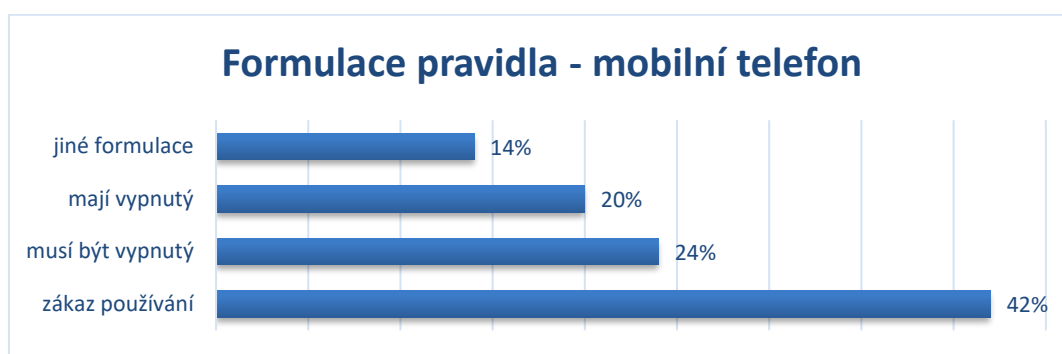
Jak je pravidlo formulováno.

V úvodu bychom měli připomenout, že pravidla školního řádu jsou určena uživatelům, kteří jsou na široké věkové škále, tedy i zralosti. Stejně znění pravidla by měl chápat žák ve věku šesti let, ale také by mělo mít váhu a vážnost pro žáka patnáctiletého, stejně tak i pro dospělé uživatele, kterými jsou učitelé a rodiče.

Hledali jsme shodné znaky, které jsou používány ve formulacích pravidla pro způsob zacházení, či omezení používání mobilního telefonu ve škole. Vyhledali jsme užitá slovesa, která vyjadřují zákaz, příkaz, návod na zacházení či úpravu používání MT.

V četnosti užívání jsou zastoupeny tyto tři tvary sloves:

- *Mají vypnuté*, tento slovesný tvar považujeme za pozitivní formulaci, předkládá žákům návod, co mají s telefonem udělat. Tato formulace je také doplněna osobou (žák, žáci), působí osobněji a cíleněji. U řádů, které používají 2. osobu je formulace: *máš vypnutý*.
- *Musí být vypnutý*, tento použitý slovesný tvar není sice v negaci, ale je považován na nutnost. Můžeme ho také vnímat v kontextu mírného nátlaku. V některých formulacích je ještě doplněn zesilujícími příslovci – *zcela, úplně*. Formulace je v užití podmětu *telefon* odosobněna (*telefon musí být zcela vypnutý*).
- *Zakázáno používat* jednoznačně negativní formulace s nátlakem. Slovo *zákaz* je přijímáno jako nemožnost jakékoliv volby s doplněním v podtextu, že porušení zákazu je doprovázeno trestem. Ve formulacích pravidla se často objevují také příslovce zesilující význam: *přísně, striktně, zcela*.



Graf 7: Formulace pravidla regulace používání mobilního telefonu ve škole (80 ŠŘ)

V porovnání procentuálního zastoupení má nejvyšší procento zákazové pravidlo. Důvodem je pravděpodobně přístup k vymezení jasnosti *ano/ne*. Zákaz je jednoznačné *ne* bez připouštění výjimek, o kterých se zmiňujeme v další části. Pokud bychom pohlíželi na zákaz i příkaz (musí být vypnutý) negativní a donucovací formulace je zastoupena dohromady v 66 %.

V kategorii Jiné formulace najdeme například: *MT je nastaven po celou dobu výuky na tichý režim. Škola nedoporučuje nosit MT do výuky. Žák do školy nenosí předměty přímo nesouvisející s výukou jako je MT aj.*

Ve formulacích pravidla se také vyskytuje doplnění o *zákaz pořizování nahrávek*. Předpokládali bychom, že o tento zákaz budou posílena pravidla, která jistým způsobem umožňují používání MT během přestávek, či jinak rozvolňují jeho používání. V několika případech je toto doplnění také u pravidla *zcela vypnutý*. Můžeme se pouze domnívat, že na školách řešili právě případ zneužití MT tímto způsobem, a proto posílili pravidlo svým způsobem nelogicky. V jednom případě školní řád odkazoval k občanskému zákoníku § 84²⁶ a § 85²⁷.

Další uvedené formulace, které byly buďto ojedinělé, nebo jejich výskyt nebyl častý, vykazují vyšší obecnost: *Nenosí předměty, které nesouvisejí s výukou*, do nichž je v poznámce zařazen také MT. Jiné dohledané formulace jsou: *nošení MT do budovy škola*

²⁶ § 84 (občanský zákoník) - Zachytit jakýmkoli způsobem podobu člověka tak, aby podle zobrazení bylo možné určit jeho totožnost, je možné jen s jeho svolením.

²⁷ § 85 (občanský zákoník) - Rozšiřovat podobu člověka je možné jen s jeho svolením.

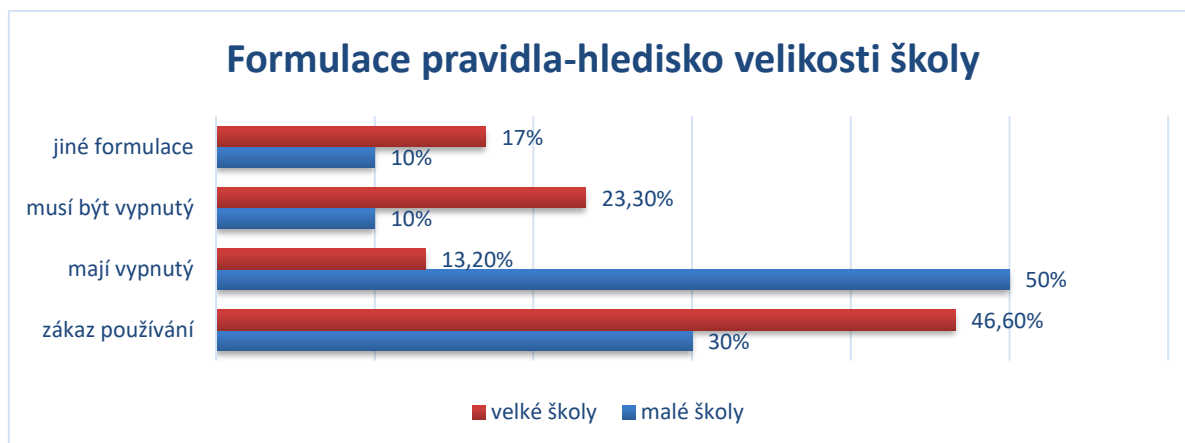
obecně nedoporučuje. Je zakázáno komunikovat prostřednictvím MT. Najdeme i jazykově úsměvné formulace: *jsou povinni nepoužívat MT*.

Ojedinele byla dohledána pravidla, která MT nezakazují, ale upravují jeho používání: *v době výuky je MT nastaven na tichý režim, nebo vypnutý*.

Uvádíme také formulaci pravidla, která se pokusila o velmi obecné vyjádření: *škola má ze zákona odpovědnost za vytváření a udržování bezpečného prostředí a za ochranu žáků. Z tohoto důvodu stanovuje žákům pravidla používání informačních technologií, internetu a MT ve škole*.

Pravidlo používání mobilních telefonů a velikost školy

Zajímalo nás, která z formulací pravidla úpravy používání MT převažuje u škol dle velikosti. Specifikovali jsme velikost pouze na dva typy škol: malé do 250 žáků a velké nad 250 žáků. Takto zúžené dělení nás vedlo k myšlence, že školy s nízkým počtem žáků budou mít přívětivější formulace, a to právě z důvodu osobnějšího soužití.

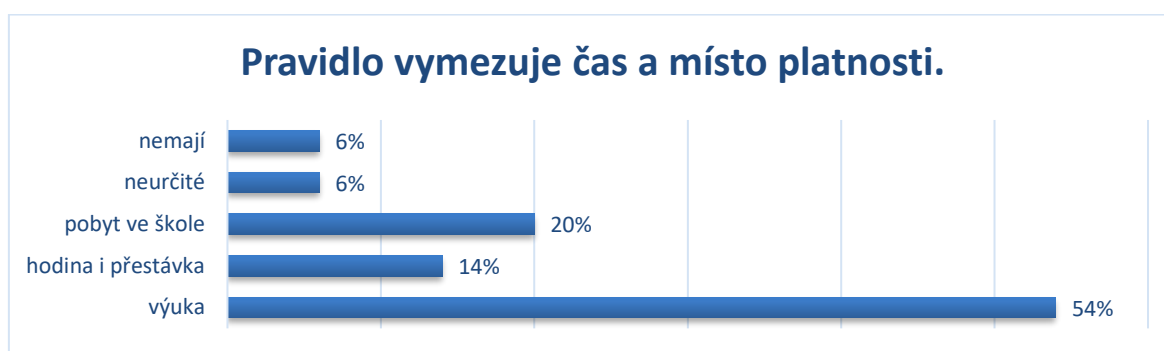


Graf 8: Formulace pravidla s přihlédnutím k velikosti školy (80 ŠŘ)

Z výsledků vyplývá, že malé školy více používají pozitivní formulaci *mají vypnutý*, ale také jasné vymezení, a to *zákaz používání MT*. Jsou to dva protipóly, ale procento pozitivní formulace je vyšší. Na rozdíl od škol velkých, kde je používáno ve vyšší míře negativních formulací v zastoupení zákazu a příkazu, *zákaz používání a musí být vypnutý*.

Pravidlo vymezuje, nebo nevymezuje čas a místo platnosti – srozumitelnost.

Nejvyšší zastoupení mělo vymezení působení pravidla MT ve: *vyučování, výuce, vyučovací hodině*, další formulace vymezují *nepoužívání MT ve výuce, ale také o přestávkách*. Nemalé procento škol rozšířilo platnost na *pobyt ve škole, vyučovací den, od vstupu do školy po odchod ze školy*. Tyto formulace jsme oddělili od předchozích, protože nám subjektivně připadají nejširší. 3 pravidla ve ŠŘ čas a platnost neobsahovala, 3 pravidla měla vymezení neurčité.



Graf 9: Pravidlo vymezuje čas a místo platnosti (80 ŠŘ)

Převážná část pravidel omezujících či zakazujících MT je doplněna, jak bylo výše uvedeno, časem a místem používání a nepoužívání, ale také návodem, kde je předpokládáno, že bude MT uložen: *vypnut a uložen v tašce, aktovce, šatní skřínce, ale také ve „školní brašně“*, poměrně archaický název.

Dopady porušení pravidla omezení, či zákazu MT– propojení s kázeňskými opatřeními – provázanost, bezrozpornost.

Při formulaci pravidla (zvláště zákazového, příkazového) je nutné předpokládat jeho porušení a následné řešení porušení. V případě školního řádu jsme hledali propojení s kázeňskými opatřeními, či jinou zmínkou o „trestu“, či absenci této souvislosti.

Než bude hodnoceno toto propojení porušení pravidla a kázeňských opatření, zamysleme se nad podstatou pravidla jako takového. Otázkou je, potřebuje-li škola ve školní řádu pravidlo ve formulaci zákazu používání mobilních telefonů a následného doplňování podrobností.

Stejně jako u porušení zákona je posuzován každý přečin zvlášť, mělo by tomu tak být i v případě konkrétních porušení pravidel školního řádu a posouzení vážnosti, rozsahu a dalších okolností. Příkladem může být zazvonění MT během vyučovací hodiny, který nebyl žákem vypnut, nebo ztlumen. Tato skutečnost se stala porušením pravidla zákazu používání MT, ale především narušením výuky, která je obecně vymezena v povinnostech žáka. Žák je povinen se vzdělávat, ale také svým chováním nenarušovat proces vzdělávání ostatním. Zazvonění MT je stejným prohřeškem jako svévolné mluvení, nepozornost či jiné činnosti žáka, které ruší jeho samotného i ostatní, ale školní řád k nim nemá samostatná pravidla. Pokud je pořizován bez svolení natáčené osoby audio nebo video záznam a je zneužíván za účelem zesměšnit, ponížit, zastrašit, obtěžovat ji, opět jde o porušení zákazu používání MT, ale najdeme oporu v pravidlech chování a soužití mezi žáky a zaměstnanci školy, která velmi jasně specifikují chování, které se neslučuje se společenskou normou, což je ve své podstatě hlavním cílem tohoto chování. Znovu se vraťme k původní otázce, je v době více než běžného používání MT v každodenním životě potřeba striktního zákazu, nebo spíše jasně formulovaného pravidla zacházení s ním tak, jak je tomu v běžném životě. Ale argumentem pro tento zákaz může být to, že děti mobilní telefon nadužívají a s tím jsou spojeny i zvýšené možnosti závislosti, ale také narušení reálných sociálních vztahů s vrstevníky. Tyto úvahy můžeme také dokladovat citováním z posuzovaných školních řádů:

(...) používat MT pouze za předpokladu, že jsou dodržována pravidla slušného chování a respektu.

Žáci budou mít po dobu vyučování a přestávek MT uložené ve školních aktovkách, a především přestávky budou trávit konverzací se spolužáky a jiným společensky přijatelným způsobem.

Tato úvaha měla pouze nastínit postup při tvorbě nových pravidel a ukázat, že mnohdy již existuje funkční pravidlo, nebo pravidla, která můžeme pro nechtěné chování žáka využít, aniž bychom vytvářeli pravidlo nové. Záměrem ale nemělo být znevážení pravidla.

V prvním kroku posuzování jsme zaznamenávali takové části pravidla, které se týkaly dopadu na žáka při porušení nařízení, zákazu.

Učitel, ředitel, rodič – aktéři v řešení, procesní pravidla

Při narušování výuky MT bude žák vyzván vyučujícím, aby tento telefon vydal vyučujícímu pedagogovi.

V případě porušení tohoto zákazu bude přístroj odevzdán řediteli školy, který jej předá pouze rodičům či zákonným zástupcům žáka.

V případě porušení bude přístroj zabaven, uložen v trezoru, vše oznámeno např. SMS zákonnému zástupci.

Při porušení zákazu je žák jednou napomenut, dále je MT uložen v trezoru školy v zapečetěné obálce a předán do rukou zákonných zástupců.

Předmětná věc (MT) bude žákovi zabavena a vydána zpět až po skončení vyučování. Následně bude zákonný zástupce žáka vyzván k návštěvě školy kvůli projednání přestupku.

Z citovaných formulací pravidel vyplývá, že při řešení porušení zákazu užívání MT je delegován učitel jako ten, který telefon zabaví, předá řediteli, který jej uloží. V těchto situacích není zcela jasné, kdo nese zodpovědnost za zabavenou věc, její možnou ztrátu, znehodnocení apod. Také bychom se mohli domnívat, že škola se tímto jednáním může dopouštět protiprávního jednání zabavení osobní věci, která ovšem není prokazatelně nebezpečná pro žáka a jeho okolí. Tyto úvahy však nejsou předmětem našeho zkoumání, pouze znovu dokladují citlivost formulace zkoumaného pravidla.

Vymezení porušení pravidla – výchovná opatření.

Hodnoceno jako závažný přestupek proti školnímu řádu.

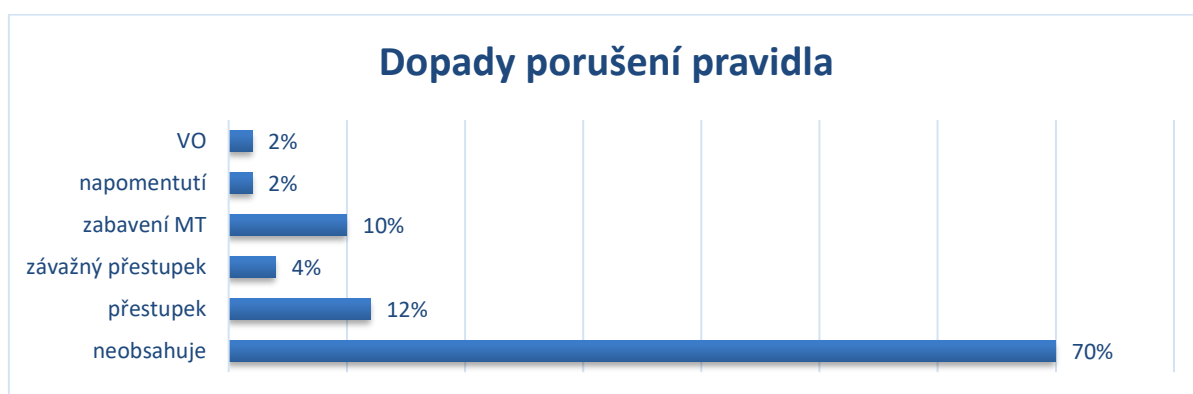
(...) kázeňský přestupek.

Zneužívání IT je považováno za vážný přestupek proti školnímu řádu.

V případě opakovaného porušování pravidla bude žákovi uděleno adekvátní výchovné opatření.

Při tomto posuzování jsme vycházeli z předpokladu, že v zákazovém pravidle bude specifikována závažnost jeho porušení. V uvedených citacích je uváděno vážné, či závažné porušení školního řádu, tato formulace však není častá. V dalších řádech bylo také uváděno adjektivum *hrubé*. Při dohledání v části výchovná opatření je běžně za závažné či hrubé porušení školního řádu udělováno nejvyšší kázeňské opatření Důtka třídního učitele. Pokud bychom byli důslední, za zazvonění MT ve výuce by mělo být uděleno stejné opatření jako při šikanování spolužáka.

Předpokládali jsme také, že pokud bude do školního řádu zařazeno pravidlo zakazující, či omezující užívání MT, bude jeho součástí vymezení závažnosti jeho porušení. Překvapilo nás, že pouze u 15 pravidel tomu tak skutečně bylo. Můžeme se pouze domnívat, zdali je to proto, že si škola nechává větší prostor při řešení jednotlivých případů, což by ovšem u striktního zákazu popíralo smysl, nebo pravidlo tuto část jednoduše postrádá.



Graf 10: Dopady při porušení pravidla – propojení s kázeňskými opatřeními (80 ŠŘ) VO – výchovné opatření/kázeňské opatření, přestupek a závažný přestupek neupřesňuje typ kázeňského opatření.

Odůvodnění existence pravidla – pedagogicko-psychologické souvislosti.

Zaměřili jsme se na pro nás zajímavý znak při tvorbě pravidla, kterým je odůvodnění úpravy zacházení s MT. Pouze malá část posuzovaných pravidel obsahovala tento účelný dodatek. Nejčastějším důvodem bylo logické a obecné narušování vyučovacího procesu. Některá pravidla uváděla možnosti, kdy lze MT použít, a to v případě souhlasu vyučujícího (konkrétně jako kalkulačka, či pro dohledávání informací), tedy jako pomůcka ve výuce.

Také omezovala jeho použití přihlédnutím k pravidlům slušného chování (společenské normě). Uvedená doplnění obsahovala častěji pravidla ve formulaci nezákazové.

Při vzniku pravidla zvažujeme odůvodnění, které je velmi důležité právě při utváření si postoje k pravidlu u dítěte. Některá pravidla užívání MT tato odůvodnění obsahovala. Nejčastějším argumentem bylo narušování výuky. Uvádíme několik příkladů:

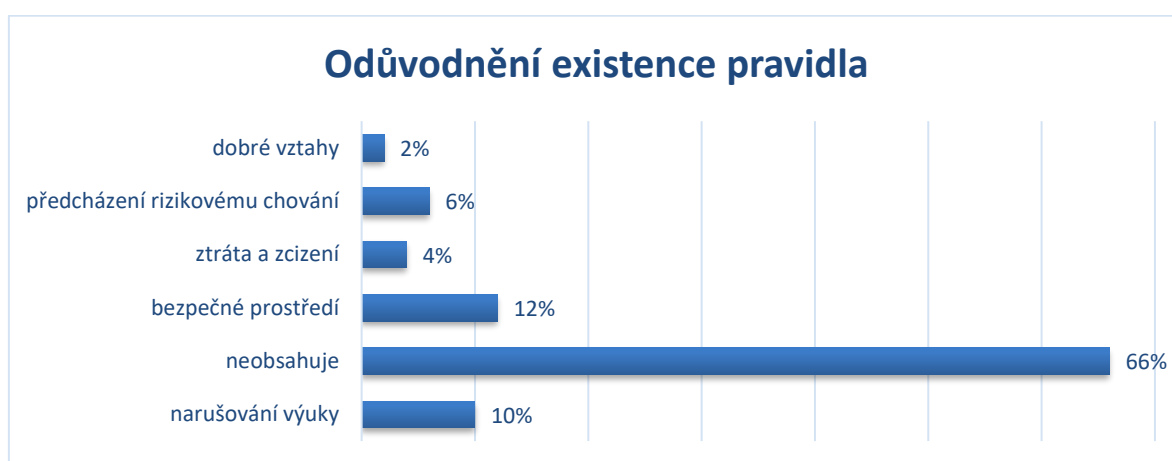
Škola má ze zákona odpovědnost za vytváření a udržování bezpečného prostředí, z tohoto důvodu stanovuje žákům pravidla používání MT.

(...) možné rušení výuky a případné zneužití MT při kontrole znalostí je rozsah užívání mobilů omezen.

Cílem je podporovat zdravý vývoj dítěte, dobré vztahy v třídním kolektivu, vzájemnou komunikaci a spolupráci s vrstevníky, svědomitou přípravu na vyučování a poskytnou dítěti dostatek času na odpočinek a osobní hygienu.

(...) snahou je předejít výskytu kyberšikany a ve škole, rizikovému chování na sociálních sítích a hraní her.

Právě odůvodnění pravidla, jasné argumenty pro jeho existenci, se stávají důležitou podporou jeho vážnosti a snazšího přijetí žáky. Argumenty, které jsou pro dítě srozumitelné pravidlo posilují.



Graf 11: Odůvodnění pravidla – pedagogicko-psychologické souvislosti (80 ŠŘ)

Neobvyklé formulace, jiné oblasti omezení užívání MT.

Pokud má žák od zákonného zástupce povoleno nosit MT či jinou elektroniku se zvyklostmi soukromého života do školy, tak používání MT či jiné elektroniky je žákovi zakázáno v budově celé školy, s výjimkou jejich používání rozsahu ze zdravotních důvodů.

Pokud zákonný zástupce žáka nutně potřebuje telefonicky hovořit se svým dítětem, telefonuje pouze do kanceláře školy.

Je zakázáno nabíjet MT v prostorách školy. Toto pravidlo spojené s MT bylo dohledáno v několika případech.

Zákaz používání MT včetně používání sluchátek v uších.

Žáci nevyužívají přenosných reproduktorů v rámci vyučování ani o přestávkách. Toto se vztahuje i na hlasité přehrávání hudby z MT.

Podobné formulace jsme zaznamenali i v dalších školních řádech, z čehož vyplývá, že školy se snaží přidat do svých školních řádů nová pravidla, které reflektují aktuální problémy, s kterými se potýkají.

Dle posuzování formulací můžeme pro zajímavost sestavit jistou univerzální, často se opakující formulaci pravidla používání MT. Je to formulace zákazového typu s doplněním.

Je zakázáno používat mobilní telefon po celou dobu pobytu ve škole, Telefon musí být vypnut a uložen v aktovce.

Pravidlo, které se nabízí jako přijatelnější pro utváření si kladného postoje k pravidlům pro žáka:

MT je vypnutý a uložený tak, aby nevyrušoval tebe ani ostatní. Použít ho můžeš v případě, že budou dodržena veškerá pravidla slušného chování a vzájemného respektu.

Shrnutí

V závěru zhodnocení pravidla zákazu, nebo omezení užívání MT můžeme konstatovat, že nejčastější formulací dohledanou ve školních řádech, je pravidlo zákazu, které se zmiňuje o

konkrétním místě a čase omezení, není prokazatelně propojeno s výchovnými opatřeními. Z daného vyplývá, že žák nemůže dopředu vědět, jaké důsledky porušení pravidla může očekávat, což je u zákazového pravidla předpokládáno, ale také to, že žák není dostatečně motivován k tomu, aby uznal dané pravidlo jako důležité, smysluplné.

8.2.2 Pravidlo týkající se šikany ve školním řádu

Dalším pravidlem, které jsme použili k analýze (dle kritérií provázanost, bezrozpornost, srozumitelnost, pozitivní formulace) je pravidlo týkající se šikany a šikanování. Vycházeli jsme z předpokladu, že toto téma je velmi často diskutováno nejen mezi účastníky výchovně-vzdělávacího procesu, ale v celé společnosti. V poslední době vznikla řada iniciativ, které se snaží s touto problematikou pracovat, při MŠMT byla vytvořena skupina odborníků, kteří připravili postupy k řešení šikanování ve školním prostředí, byly jasně vymezeny postoje společnosti k tomuto neakceptovatelnému chování. Školy samy zařazují specifické programy prevence šikanování, pracují aktivně i v oblasti nespecifické prevence, posilování zdravého klimatu ve škole i třídách samotných. Nejen školním prostředím rezonuje jasný postoj nulové tolerance k šikaně. Ze zmíněného vyplývá, že v pravidlech chování, která má škola zakotvena ve školním řádu, se objeví jasné pravidlo vymezující přijatelné a nepřijatelné chování, ale také odkaz k opatřením při jeho porušení. Tedy zřejmá provázanost školního řádu.

Pokud jsme u pravidla omezení užívání mobilních telefonů ve školním prostředí předpokládali, že bude v pozitivní formulaci, která bude spíše návodem určujícím podmínky užívání, či naopak omezení, v případě šikany byla očekávána pravidla zákazová, či jasně vymezující nulovou toleranci k tomuto svévolnému chování s definováním závažnosti porušení a odkazu ke kázeňským opatřením.

K analýze pravidla – netolerance k šikanování ve škole jsme použili stejná kritéria jako u předchozího pravidla omezení užívání mobilních telefonů. Analyzovali jsme 80 školních řádů základních škol. Dva školní řády pravidlo týkající se šikany ve škole neobsahovaly. Dále jsme pracovali se 78 školními řády.

Stanovení analyzovaných znaků:

- Přítomnost pravidla ve školním řádu.
- Jak je pravidlo formulováno (doporučení, zákaz, návod atd.) – pozitivní formulace.
- Vymezuje jasně pojem šikana, nepřijatelné chování aj. – srozumitelnost.
- Propojení pravidla s kázeňskými opatřeními (dopad na žáka při porušení pravidla) - provázanost, bezrozpornost.
- Obsahuje odůvodnění pravidla – pedagogicko-psychologické souvislosti.

Prvním kritériem byla **přítomnost** či nepřítomnost pravidla ve školním řádu. K tomuto bodu jsme přistupovali z pohledu jasného vymezení pojmenování – šikana a z pohledu obecného – chování přijatelné či nepřijatelné pro společnost, podrobněji dále u kritéria srozumitelnost.

Dalším kritériem je způsob, jakým je pravidlo **formulováno**, prezentováno. Znovu se přikláníme k pozitivní formulaci, ale s jasným vymezením netolerance k chování, které je neslučitelné se společenskou normou, jakým právě šikana je. Zajímá nás, jaké formulace školy volí, jaký typ sloves, zdali se jedná o zákaz či mírnější vymezení.

Srozumitelnost je přímo navázána na přechodí typ formulace. U pravidla netolerance šikany by měla formulace jednoznačně a srozumitelně popsat nepřijatelné chování, a to buď přímo pojmem šikana, či adekvátními pojmy jako příklad: úmyslné slovní a fyzické útoky. Tyto sice přímo nemusí specifikovat šikanu, muselo by být doplněno slovo samoučelné, záměrné, opakované, ale i zmíněný příklad můžeme považovat za blízkost jejího definování. Školský zákon užívá formulaci: *Zvláště hrubé opakované slovní a úmyslné fyzické útoky žáka nebo studenta vůči zaměstnancům školy nebo školského zařízení nebo vůči ostatním žákům nebo studentům se považují za zvláště závažné zaviněné porušení povinností stanovených tímto zákonem.* (§ 31 školského zákona). V tomto znění je definované šikanování. V reálném prostředí není vždy nutné přesně vymezit, zdali se o šikanu jedná či nejedná (důležité pro postupy řešení), ale je nutné jasné stanovisko k takovému jednání. U předchozího pravidla omezení užívání MT jsme pracovali se znaky čas a místo, jsou-li jasně vymezeny. U pravidla netolerance šikany s těmito znaky nepracujeme, protože vycházíme z předpokladu, že

šikanování je nepřijatelné k jakémukoliv čase i místě. Proto jsme pro srozumitelnost pravidla přistoupili k vymezení pojmu a postoji k šikaně.

Propojení pravidla s **kázeňskými opatřeními** je v tomto případě zásadní. Pokud jsme u pravidla předchozího velmi zvažovali okolnosti, dokonce jsme zmiňovali právě šikanu a stejný stupeň kázeňského opatření uděleného za pouhé zazvonění mobilního telefonu v hodině (porušení zákazu nemít přístroj zapnutý) a záměrného, úmyslného znevažování jiného člověka, otevíráme otázku, jaké možnosti opatření školy mají. Podrobnému rozboru jsme se věnovali v kapitole výchovná opatření, ale znovu můžeme zopakovat, že za velmi závažné jednorázové porušení pravidla je možné na základní škole udělit „pouze“ důtku ředitele školy, jako nejdůraznější opatření. Snížený stupeň z chování není kázeňským opatřením, a proto by nemělo být navrhováno ani v souvislosti se šikanováním. Stupeň z chování je hodnocení chování za určité jasně vymezené období, nikoliv za jednorázové pochybení. Jak bylo již zmíněno, je tato skutečnost často zaměňována, ale také obecně tolerována. K posouzení pravidla bude přistupováno v souvislostech provázanosti a bezrozpornosti.

Posledním sledovaným kritériem jsou **pedagogicko-psychologické souvislosti** s uvedením či neuvedením odůvodnění nutnosti pravidla. Právě v souvislosti se šikanou je zásadní argument pro existenci pravidla ochrana jedince i celého kolektivu. Pro šikanování je jedním z typických znaků nerovnováha sil, situace, kdy se slabší nemůže, či nedokáže sám bránit, a právě pro tento případ je důležitá ochrana, podpora slabší strany, ale i náprava agresora a celé skupiny.

Přítomnost/nepřítomnost pravidla.

Kritériem, jak již bylo zmíněno, bylo uvedení pojmu šikana (jasné vymezení), nebo použití pojmů jako je chování přijatelné či nepřijatelné pro společnost, úmyslné fyzické a slovní útoky aj.

Některé školní řády mají velmi podrobné části týkající se rizikového chování (často stále s názvem sociálně-patologické chování). Přepisují konkrétní znění postupu při výskytu či podezření na užití omamné látky, tabákových výrobků, alkoholu, krádeže atd. dle

doporučení MŠMT. Všechny zmiňované jevy jsou velmi podrobně rozpracovány i s následnými postupy. Překvapením je, že mezi ně nebývá přiřazena šikana. Ve dvou případech nebyla o šikaně zmínka v celém školním řádu. Je tedy skoro s podivem, že ač se rizikovému chování věnují velmi podrobně, šikanu nezahrnují, i když připouštíme, že je procento (2, 5 %) školních řádů neobsahujících žádnou zmínku přímo o šikaně, šikanování nízké. (V případě pravidla užívání MT jsme absenci pravidla nezaznamenali.) Pro nás bylo pochopitelné, že školní řád, který je sestaven tak, aby byl co nejkratší a obecný, specifikuje chování žáka *jako přijatelné pro společnost, slušné* atd., šikanu ani jiné jevy nekonkretizuje. Předpokládáme, že je žákům verbálně s návazností na společenskou normu specifikováno, co si mají představit pod zmiňovaným pojmem *slušné chování*.

Při posuzování přítomnosti pravidla ve školním řádu bylo zajímavé podívat se na místa, kde bylo pravidlo, či pravidla nalezena. Pravidla týkající se netolerance vůči šikaně ve školním prostředí byla typicky dohledávána ve třech částech školních řádů:

1. Podmínky zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví žáků a jejich ochrany před sociálně patologickými jevy²⁸ a před projevy diskriminace, nepřátelství nebo násilí (§ 30 odst. 1 písm. c) školského zákona).
2. Práva a povinnosti žáků.
3. Pravidla vzájemných vztahů.

Nejčastější výskyt pravidla byl v bodě 2 – Práva a povinnosti žáků. Citujeme častěji uváděné formulace (obecné, či konkrétní) pro příklad: *Žák má právo na ochranu před jakýmkoli tělesným a duševním násilím. Žák má právo na ochranu před sociálně patologickými jevy, na ochranu před fyzickým a psychickým násilím. Žák má právo na ochranu před projevy šikany (...).*

Podobně častý výskyt byl v bodě 1 - Podmínky pro zajištění BOZP aj. Vybíráme příkladné formulace: *Každý žák je povinen náznak šikany, kyberšikany nebo nevhodného chování hlásit učiteli. Žákům jsou přísně zakázány jakékoliv projevy šikany, rasismu, xenofobie a netolerance vůči odlišnosti. Projevy šikanování mezi žáky jsou v prostorách školy přísně*

²⁸ Vycházíme-li ze znění zákona a vyhlášky, používáme v citaci termín sociálně patologické jevy, nikoliv rizikové chování.

zakázány. Žákům je zakázáno dopouštět se šikany, kyberšikany. Projevy šikanování mezi žáky jsou v prostorách školy a při školních akcích přísně zakázány.

Pokud jsme se při specifikaci kritérií zmiňovali o tom, že nepředpokládáme u pravidla netolerance k šikanování vymezení místa a času, můžeme si povšimnout, že v uváděných příkladech tuto specifikaci najdeme: *Ve škole, v prostorách školy, při školních akcích atd.* Ač jsme nepodrobili pravidla analýze dle tohoto znaku, připouštíme, že výskyt byl poměrně častý. Formulaci s tímto specifíkem považujeme za ne zcela vhodnou, protože z jazykového hlediska může být výklad spojován s možností, že na jiných místech a v jiném čase je možné se takového chování dopouštět, bude toto chování tolerováno. Ale na druhé straně jsme si vědomi toho, že školy se varují vymezovat a ovlivňovat chování žáků mimo jejich působnost, tak jak tomu mnohdy v historii bylo.

Nejméně častý byl výskyt v poslední uváděné části ŠŘ – pravidla vzájemných vztahů – bod 3. Můžeme ale také nabídnout možné vysvětlení, že ne všechny školní řády tuto část obsahují.

Dodatkem k analýze dle kritéria výskytu pravidla netolerance šikanování ještě dodejme, že v některých případech je pravidlo zmiňováno ve dvou či ve všech třech částech školního řádu. Tato skutečnost se prolíná s kritériem provázanosti.

Podrobnou analýzou vzorku školních řádů provázenou kritériem šikana ve školním řádu jsme došli k zajímavému závěru. Na rozdíl od kritéria: úprava používání mobilních telefonů, je problematika šikanování zmiňována opakovaně v několika částech školního řádu. A to buď v obecné podobě a následného konkretizování, nebo opakování stejných formulací v části práva žáka, povinnosti žáka, ochrana před rizikovým chováním (sociálně-patologickým chováním), pravidla chování. Toto poznání nás vede ke konstatování, že právě toto téma by mohlo být ve školním řádu zpracováno provázaněji, nejen by naplňovalo kritérium jasnosti a srozumitelnosti, ale především by mohlo vést ke zkrácení rozsahu školního řádu, což je ve shodě s jeho přehledností.

Formulace pravidla – typ formulace.

U pravidla týkajícího se šikany bylo předpokládáno, že formulace budou užívat hojněji zákazových či příkazových sloves, ale také budou vymezovat jasný postoj k tomuto chování, což bude úzce souviset se srozumitelností, ale také s výchovnými okolnostmi.

U pravidla omezení užívání mobilních telefonů jsme dle četnosti užívání dohledávali 3 typy slovesných tvarů: zákazové, příkazové, doporučující (které jsme považovali za pozitivní formulaci). V pravidlech vyjadřujících se k šikanování je nejčastěji použito slovesného tvaru: *je zakázáno*. Je to tedy sloveso zákazové, které nepřipouští více možností.

Zákazové sloveso

K předchozímu analyzovanému pravidlu mobilních telefonů jsme přistupovali s jistou tolerancí, předpokladem bylo, že škola bude více vést žáka k tomu, za jakých podmínek, v jakém čase může mobilní telefon používat. U pravidla netolerance šikanování je tedy jasný zákaz dle našeho posouzení vhodný. Ukazuje tak dítěti vážnost, ale také nejvyšší míru závažnosti při porušení zákazu (nastaveného pravidla). *Je zakázáno vyvolávat vzájemné potyčky, ubližovat, ponižovat nebo urážet ostatní, házet předměty.* (U tohoto pravidla je pravděpodobně v dobré víře připojen dodatek s házením předmětů, který bohužel vážnost pravidla dle našeho úsudku zlehčuje). *Zakázáno veškeré ponižování. Žákům jsou přísně zakázány jakékoliv projevy šikany. Žákům je zakázáno dopouštět se šikany* (i tato formulace se jeví z jazykového hlediska jako ne zcela šťastná). K zákazovému slovesu je také často připojováno zesilující příslovce *přísně*.

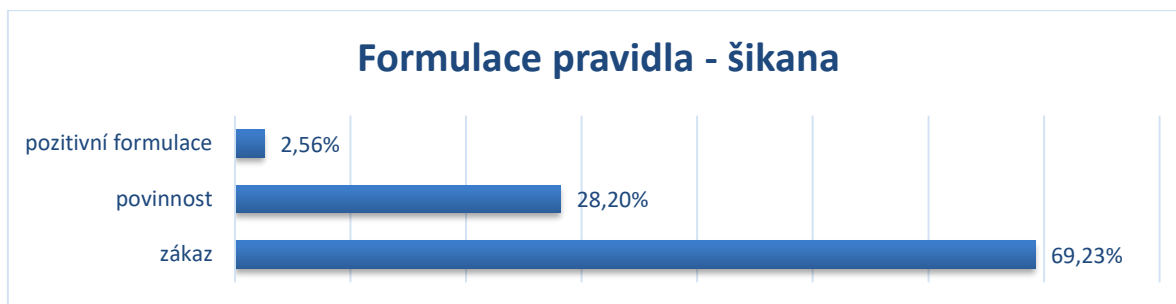
Povinnost – příkazové sloveso

V menší míře se vyskytovalo sloveso příkazové: *žáci mají povinnost*, které je dle naší úvahy méně vhodné, protože jistým způsobem popírá tradiční syntaktickou vazbu: *žák má povinnost nešikanovat*. V přijatelnějším znění: *Žák má povinnost chovat se ohleduplně, neubližovat ani neponižovat. Žák má povinnost nenaplnovat skutkovou podstatu trestného činu vydírání, omezování osobní svobody, útisku, ublížení na zdraví apod.*

Pozitivní formulace

V ojedinělých případech se také objevily námi specifikované pozitivní formulace, které můžeme uvést konkrétně: *Vyučující vede žáky k porozumění, snášenlivosti, toleranci a*

respektu k rovnoprávnosti, připravuje tak žáky k odpovědnému životu. ... Věříme, že tvé chování bude vždy s respektem a tolerancí k ostatním, bez projevů jako je šikánování.



Graf 12: Formulace pravidla netolerance šikánování (78 ŠŘ)

Srozumitelnost – jasná vymezení

K tomuto kritériu jsme přistupovali tak, abychom buď ve formulaci pravidla zaznamenali pojem šikana, šikánování, nebo dohledali prokazatelný popis tohoto jevu (zvláště hrubé *opakované* slovní a *úmyslné* fyzické útoky – specifikace školského zákona), nebo obdobné formulace, které jsou ve shodě s definicí šikánování a jejími znaky: záměrnost, samoučelnost, opakování, nerovnováha sil.

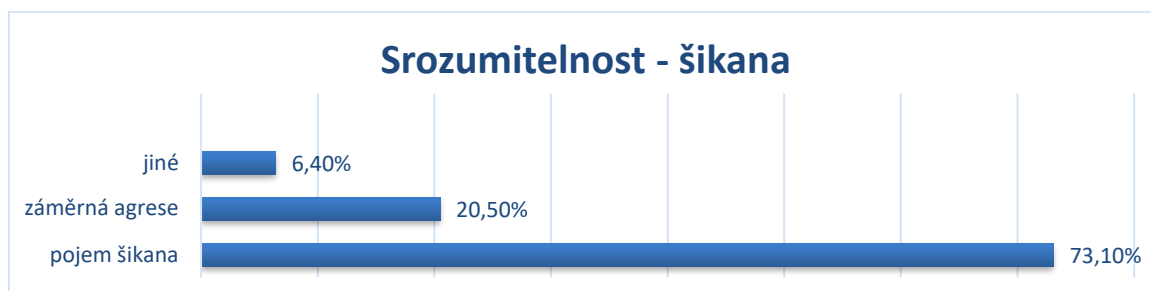
Během analyzování školních řádů jsme rozšířili přímou formulaci o pojem kyberšikana, tento pojem se také často vyskytoval ve formulacích pravidla a v některých případech „zastupoval“ pojem šikana.

Proč nás zajímala právě jasná specifikace pojmu? Často je k němu přistupováno s předjímáním, že je dostatečně znám a že není třeba podrobnějšího doplnění, vysvětlení. Toto chování se odlišuje významným prvkem samoučelnosti, záměrem, účelem je vědomé ubližování, týrání jiné osoby s uvědomováním si převahy nejen fyzické, ale i psychické, ale především se znalostí toho, že se oběť není schopna bránit. Zneužíváním moci proti bezmoci. Právě z těchto důvodů přistupujeme k šikaně s nulovou tolerancí a řadíme ji mezi velmi závažná provinění. Rozporem, tedy nejasností, nesrozumitelností se může stát dvojí prezentace pojmu. Příkladem může být školní řád, který v části práva a povinnosti žáka uvede formulaci *Žák má právo na ochranu před takovým chováním, jako jsou hrubé a opakované fyzické i psychické útoky*, v části pravidla chování je uvedena formulace *Žákům*

je zakázáno veškeré ponižování, ubližování, fyzické napadání ostatních a v části výchovná opatření: Šikanování je hrubý prohřešek proti školnímu řádu. Nemůžeme posoudit, jaká je znalost pojmu šikana u žáků, učitelů, či rodičů, ale spíše předkládáme k úvaze to, zdali by v konkrétním školním řádu nemělo dojít ke sjednocení – výklad pojmu a jeho následné užívání.

Při konkrétním posuzování bylo zjištěno, že nejčastější je výskyt přímého pojmu šikana a následné specifikace. Ve více než polovině případů je slovo šikana doplněno (více či méně správně) vysvětlením, o jaké chování se jedná, což považujeme za vhodné.

Př: šikana – opakované bezdůvodné fyzické a psychické útoky, ponižování, ubližování slabším spolužákům, násilí a omezování svobody, úmyslné ublížení a hrubé slovní útoky, chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, nebo skupině žáků, případně je zastrašit, nebo se dokonce odkazuje k zákonům – šikana naplňuje skutkovou podstatu trestného činu vydírání, omezování osobní svobody, ublížení na zdraví apod. Některé jsou v doplnění velmi podrobné: (...) zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování, zesměšňování či ponižování. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako demonstrativní přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků.



Graf 13: Srozumitelnost formulace pravidla netolerance šikanování (78 ŠŘ)

Závěrem můžeme konstatovat, že se ve školních řádech používá často pojem šikana a kyberšikana, ve více jak polovině těchto případů je dále pojem vysvětlen, někdy i velmi podrobně popsán způsob chování, který můžeme nazvat šikanováním. Také dodáváme, že specifikace jsou z velké části zdařilé a správné. U případů, kdy je použit pouze termín šikana

můžeme předpokládat, že je s jeho konkretizací pracováno v reálné výuce, neboť by nemuselo být prokazatelné, že žák takovému pojmu dobře rozumí. Ve zbývajících případech, ve kterých je popsáno chování, které bychom mohli za šikanu považovat, ale chybí název šikana. Problém vidíme tam, kde je v části kázeňských opatření pracováno s pojmem šikana, ale její specifikace a pravidlo netolerance šikanování chybí. Nevidíme to jako zásadní problém, ale spíše, jak jsme již výše zmínili, možnost, jak srozumitelnost a provázanost školního řádu zlepšit.

Propojení s kázeňskými opatřeními

Funkční pravidlo, především pokud téma, které upravuje, je pro fungování společnosti (skupiny) zásadní, musí mít oporu v opatřeních, která nastanou v případě jeho porušení. Je zřejmé, že i u šikany můžeme přihlížet k míře, rozsahu, vážnosti dopadů tohoto chování, ale také vycházíme z jiné míry tolerance, nebo píše netolerance než u předchozího pravidla úpravy užívání mobilních telefonů. Zajímalo nás, zdali najdeme v části výchovná opatření (dále budeme používat podřazený termín kázeňská opatření) jasné určení opatření spojené se šikanou, nebo nepřímý odkaz, či nebude jasné, jak bude k šikanování přistupováno, jak bude trestáno. Částečně jsme vycházeli z formulace pravidla, ve kterém se také vyskytovalo označení závažnosti: *hrubé porušení školního řádu, zásadní porušení soužití atd.*

Pravidlo má již ve své formulaci specifikum závažnosti jeho porušení a je propojeno s kázeňskými opatřeními – 51.3 %.

Nemá ve své formulaci specifikum závažnosti porušení, ale v kázeňských opatřeních najdeme prokazatelný odkaz k šikaně – 48,7 %.

Nemá ve své formulaci specifikum závažnosti porušení, ani nenajdeme v kázeňských opatřeních prokazatelný odkaz k šikaně - 0 %.

Počty pravidel, která mají specifikum závažnosti, ale také zde najdeme přímý odkaz k šikaně v kázeňských opatřeních, jsou vyrovnanější s počty pravidel, která specifikaci neobsahují.

Předpokládali jsme, že rozdíl bude výraznější, právě z důvodu závažnosti tohoto chování a důležitosti a vážnosti tohoto pravidla, které jak již bylo řečeno, je pravidlem převážně zákazovým. *Hrubý přestupek proti školnímu řádu, (...) šikanování je hodnoceno sníženou známkou z chování, (...) je důvodem k udělení kázeňského opatření, (...) závažné porušení školního řádu, (...) pokud úmyslně a opakovaně slovně či fyzicky ubližuješ spolužákovi či spolužačce, bude toto jednání posuzováno jako šikana! (...) Pokud porušíš školní řád, hrozí ti trest. (...) významný poklesek v mravném chování,* i tuto více archaickou podobu můžeme najít v současném školním řádu.

Nekladli jsme si za cíl přesně vymezit, jaký typ kázeňských opatření školy využívají při porušení pravidla „nešikanování“. Není na tomto místě důležité popsat, zdali školy chybují a přímo specifikují za šikanování uložení sníženého stupně z chování, což dle školského zákona není přípustné, ani jiné alternativní tresty, povinnosti oznámení na policii, rodičům, OSPODu atd. Naším cílem bylo ukázat, jak důležité je formulovat pravidlo, ale také jasná specifikace jeho porušení, pokud jde o tak závažné téma, jakým šikana je.

Pedagogicko-psychologické souvislosti

V této souvislosti je třeba znovu připomenout potřebu, v mnohém i nutnost, při tvorbě pravidla myslet na jeho odůvodnění. Pokud s pravidlem dále pracujeme (a to je ve školním prostředí nutností), musíme předpokládat jistý nesouhlas, či odpor ze strany žáků. Právě z tohoto důvodu mluvíme o pedagogicko-psychologických souvislostech, utváření si obecných postojů k pravidlům, budování vlastní zodpovědnosti za své chování. I z těchto důvodů jsme pracovali s dvěma zcela odlišnými pravidly – omezení používání mobilních telefonů a nepřijatelnosti šikanování. V prvním případě jsme byli vedeni cestou pozitivních pravidel, přijetí vlastní zodpovědnosti a odůvodněním tohoto pravidla bylo především ničím nerušené pracovní prostředí a dobré klima třídy i školy. Ale také připouštíme, že právě mobilní telefon se stal zástupným problémem pro pravidlo šikany, protože je využíván k pořizování nedovolených audio a video nahrávek, které následně slouží k úmyslným útokům a ubližování. Tato pravidla se tak ve školních řádech často propojují, což vede k jejich nelogičnosti. Porušení pravidla nepoužívání mobilního telefonu je dle nás v jiném stupni závažnosti než použití nahrávky k ponižování druhého. Ale v uvedeném případě jde

o souběh porušení dvou pravidel: pravidlo upravující používání mobilního telefonu a pravidlo „nešikanování“. Pravidlo regulace užívání mobilního telefonu by tak mělo být nastaveno jako společenská norma, kterou běžně dodržujeme i na jiných místech, ale pravidlo „nešikanování“ jako vymezená nulová tolerance k tomuto chování. Odůvodnění existence tohoto pravidla je především o bezpečí, jistotě, že nám nebude ubližováno, ale také v tom, že chovat se tímto způsobem je neospravedlnitelné.

Pokud bychom i ve zmíněném případě chtěli využít kladné formulace na místo zákazu či příkazu, může být motivací pro žáka vzorec společensky přijatelného, slušného chování, v některých řádech je konkrétně popsáno jako chování, které nenese prvky šikanování a přítomnost tohoto doporučení či příkazu nejen v povinnostech žáka, ale také učitele (či pracovníků školy). Při práci s pravidlem je vždy dobré jeho vymezení nejen pro prostor a čas, ale také konkrétní osoby, které se jím mají řídit. Vymezení času a místa je také pro toto pravidlo důležité, šikana je obecně nepřijatelné chování kdykoliv a kdekoliv. Ale v tomto konkrétním případě jsou to nejen žáci mezi sebou a ve vztahu k učiteli, ale také sami učitelé. Pravidlo slušného, lidského, spolupracujícího chování je natolik platné, že by se jím měli řídit všichni ve společnosti, tedy nejen školy. Škola ve svém mikroprostředí je funkční pouze s jasnými pravidly vymezujícími a omezujícími chování jedince. Přitom je zástupcem společnosti, ukazuje svými pravidly dětem, jak by měly své chování a potřeby korigovat, ale také, jak přistupovat k chování ostatních. I v několika školních řádech nalezneme pravidla, která nejen upravují chování členů skupiny, ale také postoje k chování, které není akceptovatelné, jako je právě šikana, (...) *zaujmou učitelé vůči takovému chování etický postoj a využijí žákova pochybení k pedagogickému působení na žáka, případně na další žáky, (...) nedělej druhým to, co nechceš, aby dělali oni tobě, nikomu neubližuj – jen slaboši a zbabělci si musí dokazovat svoji sílu. (...) nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševní a tělesné zdraví oběti.*

Procento školních řádů, které obsahují pravidlo „nešikanování“ s jasným odůvodněním jeho existence, je nízké. Z celkového počtu 78 analyzovaných školních řádů je to pouhých 6. Výše jsme uvedli příklady, které jsme při analyzování dohledali, ale doufáme, že je s tímto pravidlem v běžném životě školy výchovně pracováno.

Shrnutí:

Pravidlo týkající se (ne)šikanování, vymezení postoje školy (společnosti) k tomuto chování, propojení s kázeňskými opatřeními, pedagogické souvislosti s utvářením netolerování tohoto chování, to vše nás vedlo k analyzování tématu. Závěrem můžeme uvést, že většina školních řádů pravidlo, které vymezuje nesouhlasný postoj k šikaně, obsahuje. Formulace jsou různé, více či méně jasné. Většina řádů také směřuje k razantnímu řešení, udělení důtky ředitele školy, či sníženému stupni z chování (o nejasnosti jsme se zmiňovali). Jak je tomu ve skutečnosti, nevíme, ale přikláníli bychom se k logičtější propojenosti pravidel týkajících se šikanování, agresivního chování ve školním řádu, ale také ke kvalitní návaznosti v podobě prevence šikany a utváření si lidského postoje v podobě nulové tolerance nejen ve školním prostředí školním, ale v jakékoliv životní situaci. Z vlastní zkušenosti výchovného poradenství víme, jak nejednoduché je pro děti rozlišit to, co je „žalováním“ a co je upozorněním na šikanování a pomoc druhému, který toho sám není schopen. I tato problematika by měla být skryta právě v pravidle o nešikanování.

8.3 Rozhovory s řediteli škol, učiteli a studenty pedagogické fakulty.

Pro poslední část výzkumu jsme zamýšleli realizovat rozhovor v ohniskové skupině, který měl poodkrýt problematiku školních řádů do větší hloubky, ale také obohatit ji o nové pohledy. Pro tento záměr byly vybrány dva odlišné školní řády (G1 a L1), které měli participanté prostudovat, připojit poznámky, otázky, vyjádřit nejasnosti aj. Situace v období pandemie nakonec nedovolila osobní setkání, a proto byl záměr přehodnocen. Školní řády byly participantům zaslány, tak jak bylo původně zamýšleno, ale doplněny o otázky, které se měly stát kostrou setkání ohniskové skupiny. Písemná vyjádření byla rozšířena o polostrukturované rozhovory v písemné elektronické podobě či rozhovory v online prostředí, tak aby mohly být zaznamenány i drobné nuance neverbálního sdělení.

K výzkumu jsme utvořili skupinu složenou ze tří stran odlišných pohledů:

- Ředitel, který má zodpovědnost za podobu školního řádu, má dle zákona povinnost k jeho vytvoření a dbát na jeho bezrozpornost, funkčnost.

- Učitel, který pracuje se školním řádem jako s nástrojem potřebným k mnoha činnostem, které vykonává. Školní řád by pro něj měl být pevnou oporou při řešení neukázněného chování, problémů, které řeší se zákonnými zástupci žáků aj., ale také by se pro něj měl stát návodem, jak kvalitně naplnit pracovní povinnosti, dbát o bezpečnost, posilovat dobré klima školy.
- Student pedagogické fakulty, který je vybaven nejen čerstvými teoretickými znalostmi, ale také zkušenostmi z několika školních prostředí, která poznal při studentských praxích, kterými během studia procházel, ale také jistými ideály a očekáváními.

Při stanovení počtu participantů jsme se rozhodli pro dvojice, které měly ponechat možnost podstaty jít do větší hloubky. Naším cílem bylo porozumět tomu, jak oslovení participantů přistupují ke školnímu řádu a co od něj očekávají. Bryman (2021) jej nazývá „pohled z perspektivy subjektu“, což je popis všech detailů v přímé souvislosti s realitou. Nestanovujeme žádné základní proměnné, žádné hypotézy. *Logika kvalitativního výzkumu je induktivní, teprve po nasbírání dostatečného množství dat začíná výzkumník pátrat po pravidelnostech, které se v těchto datech vyskytují, formuluje předběžné závěry a hledá pro ně další oporu v datech* (Švaříček, Šedřová, 2007, s. 24).

Abychom mohli široké téma školního řádu na základních školách skutečně prozkoumat a pochopit pohledem zvolených participantů, zvolili jsme možnost předložení a posouzení dvou odlišných školních řádů, které participantů prostudovali a zapsali k nim poznámky, otázky, nejasnosti, přednosti aj. V druhé části participantů odpovídali na otázky, které byly sestavovány tak, aby nebyly sugestivní, ale naopak dávaly prostor pro prezentaci osobního pohledu na téma a vlastní uvažování. Označení jednotlivých participantů je uváděno pod počátečním písmenem pozice (ředitel, učitel, student) a číslem: Ř1/2, U1/2, S1/2.

Stručný popis dvou školních řádů použitých k otázkám pro participanty:²⁹

Školní řád G1: řád v rozsahu 10 stran (bez příloh), užitý jazyk je formální 3. osoba (žák, žáci jsou...), dodržuje strukturu uvedenou ve školském zákoně.

²⁹ Školní řády i jejich tematické přílohy jsou součástí příloh práce.

Příloha G2: Pravidla hodnocení výsledků vzdělávání žáků (20 stran).

Školní řád L1: řád v rozsahu 3 stran (bez příloh), užitý jazyk je v osobní 2. osobě (nezapomeň, využívej ...), strukturu uvedenou v školském zákoně dodržuje zčásti.

Příloha L2: Pravidla hodnocení žáků (5 stran).

Během analyzování výpovědí participantů byly stanoveny jednotlivé kategorie, které zahrnovaly společné znaky a potvrzovaly či vyvracely pravidelnosti, které byly zaznamenány. Při jejich vymezení jsme vycházeli z předchozího výzkumu a oblastí zkoumání, tak abychom našli oporu, ale dále poznatky prohlubovali.

Důležitost školního řádu

To, na čem se všichni z dotazovaných jednoznačně shodli, je, že školní řád je jedním z nejdůležitějších dokumentů školy. Často jsou opakována slova: *důležitý*, *zásadní*.

Ř1: Školní řád je pro mě zásadní dokument, který škola musí mít.³⁰

Ř2: Pro mě je to zásadní dokument, bez kterého nemůžeme ve škole fungovat.

U1: Prostě základ, něco, co potřebuju, ale taky žáci, rodiče a vůbec.

U2: (..) školní řád, měl by to být jako zákon, něco jako takovýho, nejdůležitější.

S1: Je to povinný dokument a škola ho mít musí. Tak je asi stejně důležitý jako ŠVP.

S2: Bez něj by nebyla kázeň, prostě jako co se smí a nesmí. A to je důležitý.

Z uvedených citací můžeme vyčíst, že školní řád je skutečně participanty vnímám jako neodmyslitelná část školní dokumentace, ale také je mu přikládána významná důležitost. Zajímalo nás, pokud je školní řád staven na pomyslný „piedestal“, zdali je mu úměrně tomu věnována dostatečná pozornost.

³⁰ Jedná se o doslovné (autentické) přepisy odpovědí, jsou proto zachovány i gramatické a syntaktické nedokonalosti, ale také emotikony.

Znalost školního řádu

Jaká je znalost školního řádu, jak je ke školnímu řádu přistupováno, to byla témata, která se objevila v otázkách, které cílily na tuto oblast zájmu.

Ř1: Školní řád musí znát všichni účastníci vzdělávání, učitelé ho, doufám, pravidelně sledují, žákům je přečten na začátku školního roku a oni to podepíší, taky se o něm říká rodičům na třídních schůzkách, hlavně o změnách, třeba o mobilním telefonu, naposled. Takže asi znají. A vy ho znáte? No, tak zhruba, oblasti, ale všechno bych nevěděla.

Ř2: Všichni ho musíme znát, ale přiznám se, že už jsem ho dlouho nečet. Ale podstatu znám. Žáci jsou pravidelně seznamováni a podepisují, že byli seznámeni. Máme ho na stránkách školy a taky vyvěšený, takže dostupný.

U1: Zním takovou tu zkrácenou verzi, kterou čtu dětem na začátku školního roku a oni to pak podepíší.

U2: Zním to, co je důležité pro mě a pro žáky, tak jako nějaké povinnosti, a to co nesmí (žáci).

S1: Musí s ním být všichni seznámeni, ale myslím, že ho nikdo nezná. Já si vůbec nevzpomínám, co ve školním řádu na základce bylo. Asi jen to, že nesmíme běhat po chodbách.

S2: Znat ho musíme, jinak nevíme, jak se chovat, to je jak pravidla na silnici, ale je pravda, že některý už si taky nepamatuju a řídím, prostě tak intuitivně. Ve škole je to asi to samý. Myslím, že ho nikdo moc nezná.

S vyhodnocením části znalost školního řádu jsme se dostali do výrazného rozporu s první částí: důležitost. Dokument je sice „nejdůležitější a zásadní“, ale nikdo ho v zásadě nezná. Všichni účastníci přiznávají, že znalost je důležitá, ale sami si jeho podobou nejsou jisti. Při pokládání dalších otázek typu: *Je ve vašem školním řádě ...?* jsme dostávali odpovědi, které spíše dokladovaly neznalost. Nechtěli jsme se ovšem dostat do pozice zkoušejícího, který má jediný cíl, a to prokázat neznalost dotazovaného. Proto jsme doplňující otázky pokládali spíše okrajově, tak abychom z nich mohli čerpat, ale dotazovaného neodradili. Zajímavostí

bylo, že všichni dotazovaní ředitelé i učitelé během, nebo na závěr rozhovoru dodali, že si budou muset řád školy důkladněji prostudovat. Přikláníme se ovšem k zajímavému srovnání studenta 2, který mluví o pravidlech silničního provozu, připomínáme jen, že bez předchozí znalosti a souvislostí by nebylo možné pracovat s „intuicí“, jak zmiňuje student. Žák, který se neumí orientovat v kolektivním životě, nemá dostatečnou znalost společenské normy, nemá v podvědomí základní pravidla chodu školy, těžko může jednat na základě jisté „intuice“, ač to vyloučit nemůžeme. Nechceme oblast: znalost školního řádu nijak zevšeobecňovat, ale i tento vzorek odpovědí nám může naznačit mezery či možnosti, jak se školním řádem dále pracovat tak, aby nebyl pouhým „nejdůležitějším dokumentem“, ale dokumentem živým, sesazeným z piedestalu nedotknutelnosti.

Proces tvorby, evaluace

Závěrečná slova předchozí části naznačila, kam cílily otázky další části. Zmínili jsme „živost“ školního řádu nikoliv jako souboru zkonstatovaných pravidel v právních formulacích, ale dokumentu, který reflektuje aktuální požadavky nejen školy, ale společnosti. Jak jsme již poukazovali na pro nás a náš výzkum zajímavou situaci pandemie, která ukázala, jak se musí měnit a přizpůsobovat právní základ společnosti, stejně tak i školní řády, které byly okolnostmi donuceny měnit některá pravidla vzdělávání, hodnocení aj. Mluvíme-li o živém dokumentu, vycházíme především z toho, že cílové skupiny řád znají a cítí potřebu změny, které podporují snazší fungování školy. V kapitole o tvorbě pravidel bylo zmíněno, že ideálními pravidly jsou ta, která dokáží obsáhnout širší oblast a nemusí být dopodrobna specifikována jednotlivostmi. Ale při některých aktuálních problémech je potřeba zařadit pravidlo nové, či stávající doplnit, konkretizovat. Zajímalo nás, kdo a jak se na procesu tvorby a evaluace školního řádu podílí.

Ř1: Vycházela jsem ze školního řádu, který jsem před lety převzala. Je pravda, že ho moc neměníme. Jen tak něco aktuálního, třeba mobilní telefony, nebo energetické nápoje a tepláky. A teď samozřejmě distanční výuka. Ale přemýšlím o tom, že bychom řád změnili. A to bychom oslovili děti, ale taky rodiče, myslím, že by bylo dobré znát jejich názor.

Ř2: Do školního řádu se snažím dávat věci specifické pro naši školu, než obecně platná pravidla daná zákonem či vyhláškou pro všechny školy. Funkční = použitelný dokument musí být srozumitelný pro ty, kterým je určen. Primární je však život, atmosféra ve škole. ŠŘ je pomocník, ale v mnoha školách je to obráceně.

U1: U nás ho tvoří ředitelka a zástupce, ale my máme třídní pravidla, ty si děláme sami se žáky.

U2: Někdy v historii jsme o řádu debatovali na poradě, možná i víckrát, jako že jsme potřebovali nějaký změny u důtek a udělování, abychom se sjednotili, ale nějak jsme se nemohli zase shodnout, tak se to nechalo. A dodalo se tam používání mobilních telefonů.

S1: Nevím, jestli a kdo školní řád mění, asi to bude ředitel, když má zodpovědnost, taky asi rada školy, ta ho schvaluje, tak asi taky něco navrhuje. Tam jsou i rodiče, nebo žáci, tak do toho asi vstupují, a to je správný.

S2: Myslím si, že je dobrý, když by do tvorby a změny ve školním řádu vstupovali všichni, ale bylo by to složité, myslím. Možná přes radu školy a parlament dětí, to by šlo. Ale asi je to hlavně ředitel, ten je zodpovědný.

V této oblasti se odpovědi více liší než u předchozích částí. U ředitelů škol je cítit hlavní zodpovědnost za dokument, ale ani oni nejsou ve shodě. Vše bychom mohli dokladovat na podobách školních řádů jejich škol. Podoba školního řádu ředitele 2 je zcela odlišná od jisté „běžné podoby“, kterou jsme popsali při analyzování dokumentů v části hloubkové analýzy dokumentů. Jeho vyjádření o školním řádu jako *o pomocníkovi* je vypovídající. Co mají oba ředitelé shodného je, že používají v odpovědi 1. osobu, z které vyplývá nejen zodpovědnost, ale také potřeba o podobě rozhodovat. Aby byla interpretace úplná, propojme výpovědi ředitelů s výpověďmi učitelů. První použila výrok: *tvoří ředitel, ale my máme třídní pravidla*. Jako by se vzdávala zodpovědnosti za pravidla společná, ale naznačovala, že za vlastními pravidly si stojí. Druhý učitel používá zcela odosobněnou 3. osobu (*nějak se to nechalo, něco se tam dodalo...*). Nechceme, aby interpretace vyzněla v neprospěch jedné nebo druhé strany, ale podpořme tímto postoj ředitelů, kteří dávají najevo, že zodpovědnost je pouze a jen na jejich straně, ale také nutnost motivovat učitele, žáky i rodiče k aktivní podpoře tvorby školního řádu.

Jiný přístup a odlišně přemýšlí oba studenti, vycházejí ze znalosti (školská rada, žakovský parlament, zodpovědnost ředitele) a vyjadřují podporu tomu, aby se na tvorbě a evaluaci podílely všechny strany (*je dobrý a je správný*).

Podoba školního řádu

Otázky, které byly položeny pouze ředitelům škol, se odkazovaly ke školnímu řádu základní školy, kterou vedou a za jejíž školní řád nesou zodpovědnost. Především, že školní řád Ř1 je obsáhlejší a více kopíruje požadavky školského zákona, druhý je krátký, některé doporučené části vynechává, jeho podoba se výrazně vymyká většinové podobě školních řádů základních škol v ČR.

1. Bylo při tvorbě či úpravě vašeho školního řádu použito Pomůcky pro ředitele škol při tvorbě ŠŘ (2015)? Argumentem některých ředitelů je, že jejich ŠŘ v rozsáhlé podobě kopírující Pomůcku pro tvorbu ŠŘ (2015) či školský zákon naplňuje všechny potřeby zákona, nic nelze vynechat.

Ř1: Čerstvě jsem absolvovala školení pro ředitele škol a opět jsme tam byli upozorněni na školní řád a body, které jsou povinné (dále vypisuje body z § 30 školského zákona).

Důvody, proč máme tuto podobu školního řádu, jsou dva – sama se snažím dodržovat vše, co jako ředitelka dodržovat mám. A druhý důvod je ten, že čím déle jsem ve funkci, tím častěji se setkávám s tím, že to, co s rodiči dlouho fungovalo na vzájemné dohodě, najednou padá při nějakém problému a ředitel školy se ocitá v nesnázích, pokud se nemůže odkázat k nějakému dokumentu. A v tom je výhodnější mít vše uvedené ve školním řádu.

Ř2: Ředitele máme v základu dvojího typu. Ředitel teoretik – úředník má všechny dokumenty dokonalé, nic mu v nich nechybí, často jsou tedy vícestránkové. Jejich hlavním cílem je dokonale školu chránit před případnými stížnostmi. Ředitel – praktik nemá všechny dokumenty dokonalé, do dokumentů dává jen smysluplné věci. Primárním cílem dokumentu

je využití v praxi = použitelný nástroj pro bezpečný chod školy. Jsem druhý typ ředitele. Dokumenty tvořím, nekopíruji bez přemýšlení z nějakých vzorů. V dokumentu se odráží situace, které ve škole řešíme. Funkční = použitelný dokument musí být srozumitelný pro ty, kterým je určen.

Náš školní řád prošel několikrát kontrolou ČŠI a vždy byl schválen jako dostatečný řád. Takže v rozsahu to není.

2. Jaká je vaše zkušenost s podobou školního řádu školy, na které jste ředitel?

Ř1: Nemáme s ním problém, s řádem seznamují žáky třídní učitelé, někdy i v průběhu roku při třídnických hodinách. Ale možná jen nemáme dobrou zpětnou vazbu, ověříme, zda ho žáci znají a chápou. To jsem si uvědomila, že je důležité.

Ř2: Ani negativní, ani pozitivní. Školní řád není dokument, který se příliš řeší.

Z odpovědí ředitelů lze mnohé vyčíst. Oba obhajují svou podobu školního řádu. Oba mají věcné argumenty. U ředitelky¹ je zřejmé, že přeci jen více o podobě řádu přemýšlí, či dokonce váhá. U ředitele² tomu tak není. Ač mají oba velmi podobný přístup k vedení školy, ředitelka¹ je více opatrná, což vede k možnému vysvětlení, že řeší více, či zásadnější připomínky, či neshody s rodiči i žáky, což sama naznačuje. Předložené úvahy ředitelů na téma podoba školního řádu se jeví jako zajímavé svědectví v přímé souvislosti s realitou školního prostředí. Tyto výpovědi nám také nabízejí možný pohled na to, proč velké procento českých základních škol má školní řád ve výrazné shodě s doporučením MŠMT (Pomůcka, 2015) vycházejícím ze školského zákona a pouze malé procento škol jde svou vlastní cestou a přizpůsobuje řád zcela svým potřebám. Zajímavá je také zmínka o České školní inspekci (ČŠI), kterou necháme promluvit v další kapitole. Přidejme také narážku ředitele² na jistý nezájem o školní řád, jako dokument školy, i tuto zkušenost můžeme sdílet.

V další části jsme předložili ředitelům škol podobu školního řádu druhé dotazované strany se zachováním anonymity. Chtěli jsme, aby se k této podobě konkrétně vyjádřili, a k tomuto rozboru jsme jim nabídli konkrétní oblasti zájmu. Ostatním participantům (učitelům,

studentům) jsme zaslali obě podoby rozdílných školních řádů, nabídli jsme jim stejné oblasti, na které by se měli zaměřit, tak jako oslovení ředitelé. Školní řády jsme nazvaly G a L.

Jazyk školního řádu

Pokud mluvíme o užitém jazyce školního řádu, zaměřujeme se na vybrané mluvnické kategorie – osobu a číslo. Jistá odosobněnost používaná v úředním, právním jazyce je 3. osoba jednotného či množného čísla. Osobnější přístup vnímáme u 2. osoby jednotného či množného čísla. Participantům byla nabízena možnost zaměřit si podrobněji na slovní zásobu, odbornost, složitost souvětí aj.

Reakce ředitelů na školní řád druhé školy (se zachováním anonymity školy) a reakce dalších participantů, kteří posuzovali oba ŠŘ:

Ř1: Přemýšlela jsem na tím, proč používáme 3. osobu a došla jsem k tomu, že je to snad společensky a historicky dáno – cestující jsou povinni se za jízdy držet, zaměstnanec odpovídá za ..., návštěvníci ZOO jsou povinni dodržovat návštěvní řád ... to bylo v minulosti a nyní vnímám, že se často přechází k druhé osobě. Myslím, že bychom k tomu mohli přejít, ale asi v té zkrácené verzi pro žáky.

Nelíbí se mi termín „kouzelná slova“, občas jsou na toto slovní spojení žáci již alergičtí, cizinci mu neporozumí a pro starší žáky se to nezdá vhodné a může v jejich očích celý text devalvovat. (viz. Používej i ostatní „kouzelná slova“, která k sobě lidi přibližují.)

Také rčení, že by měli být všichni ve škole kamarádi se mi zdá velmi idealistické, zvláště na druhém stupni. My vedeme žáky k tomu, aby dobře vycházeli i s těmi žáky, se kterými kamarádi nejsou a nelze je k tomu nějak přimět.

Ř2: Školní řád je určen dětem, je pro ně. Formulace ve 2. osobě je více osobní.

U1: Vyhovuje mi použitá 3. osoba, je to závazný dokument, tak má mít váhu. (Jaký jazyk využívají vaše třídní pravidla?) No, to zase tu 2. osobu, jako ty, něco, aby tomu více rozuměli, ale to není oficiální dokument.

U2: Vlastně nevím, který způsob je lepší, někde se mi to líbí oficiálnější a někde osobnější.

S1: Osobně mi přijde vhodnější forma užití 2. osoby, jako lépe směřovaná a také zabraňuje pocitu žáka, že pravidla nejsou mířená přímo na něj.

S2: ŠŘ G žáky oslovuje hromadně ve 3. osobě čísla množného, což působí odtaziť a nadřazeně.

Oblast, která se týká jazyka užívaného pro školní řád, je ve výpovědích rozporuplná. Začneme-li oslovenými studenty, ti se přiklání ke 2. osobě, která jim přijde osobnější, směřující více na žáka. Učitelé vyjadřují oficialitu dokumentu a volili by neosobnější 3. osobu, ač druhý učitel více váhá. Otázkou, která se nabízí, je, proč učitelé považují školní řád stále za „nedotknutelný“ oficiální dokument a v podtextu v rozhovorech jsme mohli číst, že je stále považován za dokument určený spíše pro naplnění představ ČŠI. To nám vyvrací ředitel 2, který se zcela odlišnou podobou školního řádu opakovaně u ČŠI uspěl. I tento popsáný rozpor může být inspirací pro práci se školním řádem v reálném životě školy, a pokud by byl postoj učitelů v českých školách podobný či shodný, nacházíme zde prostor pro zajímavou diskusi. Komentáře ředitelů škol k jazyku školního řádu se v případě ředitele 1 ubíraly k úvahám, proč vlastně více oficiální 3. osobu sami využívají. (Vyjádření Ř1 bylo v rozhovoru: *naše zkosnatělost*), ale také k podrobnostem z posuzovaného školního řádu druhé školy, které byly více kritické. Ředitel 2 pouze krátce vyjádřil podporu osobnímu jazyku, kterého je užíváno v řádu školy, kterou vede.

Nechtěli bychom rozsoudit, který typ užitého jazyka je pro školní řády ideální, ale předložit možnosti a argumenty oslovených participantů, které by měly pomoci v rozhodování školám při tvorbě nové osobité podoby školního řádu.

Rozsah

Rozsah posuzovaný počtem stran školního řádu bez příloh, myšleno základní část, která je často nazývána synonymy slova *pravidla*. Zajímal nás pohled participantů na rozsáhlejší a kratší verzi školního řádu, ale také jejich zkušenost s delším a kratším textem zacíleným na děti.

Ř1: Školní řád druhé školy je zcela jistě kratší, a to je nesmírná výhoda pro srozumitelnost žákům. My používáme pro žáky přehledný zestručněný ŠŘ.

Ř2: Nejsem schopen ani ochoten hodnotit dopodrobna kapitoly či formulace zasláného řádu. Nemám to nastavené tak, že některá část je dobrá a některá špatná či zbytečná. Každý školní

řád vznikl za nějakým účelem, který já neznám. Pro každého ředitele je něco důležité více a něco méně ...

U1: Musím říct, že mi opět přijde u řádu G přehnané množství textu. Volila bych tedy řád L, méně obsažný text. Funkčnější mi obecně přijde kratší text.

U2: Úvodní zásady – slušné chování, mi přijdou nadbytečné. Líbí se mi cílení na samostatné smýšlení žáka, není nutné všechno vypsát. Podporuje správné chování: dbej o svou bezpečnost, na školních akcích za tebe zodpovídáme, pomoz nám (cílí na vlastní zodpovědnost žáka za své chování – ne zákazy, ale doporučení).

S1: Sama za sebe si nepamatuji, kdy jsem četla školní řád celý – pokud by byl napsán v bodech jako byl řád L, kdy nebyl na 20 stran, ale pouze na 3, byla bych raději.

S2: Řád G je velmi obsáhlý, hodně konkrétní, špatně se v něm orientuje. Oceňuji obsah.

Znovu jsme se dostali ve výpovědích participantů do jistých rozporů, zvláště u učitelů. Učitel1 zmiňuje množství textu, zmiňuje funkčnost, ale v jeho předchozích výpovědích byla preferována jistá oficialita a naplnění všech norem. Učitel 2, který váhal při užití typu jazyka, při otázce na rozsah popisuje spíše zacílení a srozumitelnost, ale z citovaného *není nutné všechno vypsát*, vyvozujeme příklonění se ke kratší verzi školního řádu. Studenti jsou ve shodě v kratším rozsahu. Ředitel1 podporuje kratší verzi, ale v předchozích odpovědích více obhajuje nutnost obsáhnout ve školním řádu všechny zákonné oblasti. Opakovaně uvádí krátkou verzi pro žáky. Výpověď ředitele 2 je pro nás v souladu s tvorbou školního řádu na míru každé škole, jejím potřebám, cílové skupině žáků, prostředí a problémům, kterým škola čelí. Jsme ve shodě s výrokem, že obsáhlý dokument nemůže být snadno přijatelný a pochopitelný, ale tuto část uzavřeme slovy Ř2: *Každý školní řád vznikl za nějakým účelem, který já neznám.*

Přehlednost/srozumitelnost

Přehledností a srozumitelností jsme měli na mysli to, aby se v řádu dobře orientovaly jak děti, které jsou ve velkém věkovém rozsahu (připomeňme dítě šestileté a patnáctileté, oběma

by měl být řád srozumitelný, ale také by pro ně měl být přijatelný), tak pro dospělé – zákonné zástupce, učitele aj. Pro tuto část nebylo záměrem nabízet participantům návodné cesty pro lepší orientaci v tématu, ale právě možnost nechat je posoudit školní řád vlastními pohledy, nechat nás nahlédnout pod povrch jejich přemýšlení nad pravidly a celkovou podobou dokumentu.

Ř1: Předložený řád L1 je mnohem jednodušší a pro žáky srozumitelnější. Nicméně občas jsou tam vloženy jakési novotvary či méně často užívaná slova anebo slova spojená s nějakou odborností a ty také nepovažuji za vhodné (polykač informací, využívat dostupné prostředky ke vzdělání, ...)

Ř2: Kromě zákonem dané Školské rady máme zřízenou Rodičovskou radu (zástupci rodičů ze všech tříd a další zájemci) a Dětskou radu (zástupci 3.- 9. ročníku). Všechny Rady úpravy prodiskutují, upravují a schvalují. Pokud má být ŠŘ funkční, musí být smysluplný pro rodiče, děti i učitele.

U1: Struktura a formulace pravidel jsou u řádu L jasná a stručná, což jde naproti tomu, aby se žáci ve škole cítili bezpečně. Také se mi líbí, že vkládají důvěru žákům. Nepůsobí nadřazeně a není zastrašující. Něco to vypovídá o klimatu a atmosféře ve škole. Tento řád na mě působí víc svobodně. Přiznám se, že školní řád, když jsem byla ještě žákem pro mě bylo něco naprosto bezvýznamného, což je nejspíš škoda. Z mého pohledu tam vždy bylo moc informací = moc textu. Dnes jako pedagog vidím, že školní řád je potřeba, ale bylo by dobré si říct, že by měl být jasný, krátký a výstižný tak, aby žáci o něm opravdu měli přehled, a ne jako většina, že ho za celou školní docházku ani neviděli.

U2: Pokud by šlo pouze o hodnocení školních řádů, tak bych asi volil spíše školní řád L. Podle mého je více přehledný a lépe by mohl sloužit žákům, pro které je obecně školní řád určený. Mám ale dojem, že se jedná o školní řád soukromé školy, a to je varianta, pro kterou bych se asi v budoucnu pro své dítě nerozhodl. Preferuji jasně daná pravidla klasické školy. Školní řád G mě odradil svým šíleně dlouhým obsahem a zbytečnými body. Školní řád L je velmi jasně, srozumitelně, bez zbytečných složitých a dlouhých formulací strukturován, k žákům mluví ve druhé osobě, z čehož nabýváme dojmu snahy nepovyšovat se a navázat se

žákem nějaký vztah. Školní řád G je psán pro mě složitým a formálním jazykem, což může být pro děti i zastrašující.

S1: Osobně bych preferovala kombinaci těchto dvou řádů. Vzhledem systematickosti se mi více zamlouvá struktura školního řádu G1, ale některé pasáže, z pohledu jejich srozumitelnosti, bych použila ze školního řádu L1. Rozhodně druhý školní řád, který nadchl i mě jako dospělého člověka už jen jeho prvním bodem, kde je poděkování za výběr této školy. Líbilo se mi, že si vedení dalo práci napsat to stručně, jasně, ale hlavně hravě. A také jazykem, kterému dítě rozumí. Na příkladech, pod kterými si umí přesně představit, co je tím míněno. Oproti možná přehlednějšímu prvnímu školnímu řádu, který je však dle mého názoru pro děti nudný, zdoluhavý a říkající jen co vlastně nemohou. Myslím si, že by první školní řád mohl být napsaný v bodech nebo ve stručnějších souvětích a jednodušší formou.

S2: Kdybych si měl vybrat školní řád, ke kterému bych se více přiklonil, v případě, že bych v konkrétní škole s konkrétním školním řádem pracoval, dal bych přednost školnímu řádu: Organizační řád G 1.pdf. Přijde mi totiž více srozumitelný. Žáci z něho hned na první pohled poznají a vidí, na co mají právo a jakou mají povinnost (díky zvýrazněnému nadpisu).

Dále tento školní řád dle mého názoru neobsahuje informace, které tam jsou navíc, nebo které se do školního řádu vůbec nehodí, jako je tomu u druhého školního řádu např.: Abys chodil do školy rád(a), musíš být její aktivní součástí. Jsme rádi, že sis vybral naši školu, ... To mi přijde opravdu přehnané.

Předpokládali jsme, že pokud necháme pro odpovědi velkou volnost, nebude snadné najít shodné znaky, či vše dobře interpretovat. Ale právě tato část se pro nás stala velmi inspirativní. Použili jsme nezkrácené odpovědi, a především u učitelů je zajímavé nahlédnout pod pomyslný povrch výpovědi.

Učitel1 se výrazně přiklání k řádu L1, který je kratší, ale hlavně má velmi krátká a pro učitele, výstižně formulovaná pravidla. Ve svém uvažování se vrací do období vlastní zkušenosti s řádem jako žáka, dítěte, ale také učitele, kterým je v současnosti. Určitě zajímavým místem v odpovědi je zmínka o *klimatu a atmosféře ve škole*. To je pro nás velmi důležité, a právě tento znak je jedním z argumentů, proč s pravidly stále pracovat, otvírat diskusi a přizpůsobovat potřebám konkrétní školy.

Výpověď učitele 2 je ještě zajímavější. Jeho myšlenkové pochody jsou složitější. Je zřejmé, že se přiklání k jasnému pravidlu, které je ale konkretizováno pro různé oblasti. Možná bychom mezi řádky mohli číst i potřebu jistoty při řešení příkladně nekázně či neshod s rodiči. Zvolil sice řád L1, ve kterém nachází oporu při své argumentaci, ale podvědomě vlastně více tíhne k formálnějšímu řádu G1: *Preferuji jasně daná pravidla klasické školy*, považuje školu L mylně za školu soukromou. Vidíme, že argumentuje jakýmsi dvojím pohledem, když uvádí *pro dítě, žáka*, staví se do pozice profesionála, ale lidsky, jako rodič se od této polohy odklání.

Student1 hledá kompromis, opět volí mezi pohledem jistého „profesionála“, ale více vyjadřuje pohled dítěte, ke kterému se podvědomě přiřazuje. Student 2 je jasně vyhraněný, preferuje delší, strukturovaný, méně osobní řád G1 a dokladuje na příkladech, proč by nezvolil řád L1.

Oba ředitelé zůstávají v pozici odborníka se zodpovědností k dokumentu. Druhý ředitel se v této odpovědi více otevírá možnostem rozložené odpovědnosti, více demokratickému pohledu.

Pro následující část byla ke školnímu řádu také přiložena příloha týkající se kázeňských opatření (G2 a L2).

Kázeňská opatření – procesní pravidla ukládání

Ř1: K výchovným opatřením, více se mi líbí naše formulace, že může být udělena třídní důtka než „hrozí ti trest“. Ta dvojitá negace mi připadá zbytečně silná. V posuzovaném školním řádu se také vyskytuje už starší termín sociálně patologické jevy (ale v našem též 😊).

Předložený školní řád má velmi přehledně popsané ukládání opatření. Je to velmi srozumitelné a pro rodiče i žáky důležité.

Ř2: Pokud někdo poruší ŠŘ, je primární pokusit se zabezpečit změnu chování, aby se přestupek už neopakoval. Udělování kázeňských opatření je až sekundární záležitost,

napomenutí a důtky změnu nezařídí. Pro nás to jsou spíš jen legislativní příklady pro případné stížnosti na sníženou známku chování.

Pokud někdo hrubě poruší školní řád a tím vlastně i společenská pravidla, dostane nejvyšší možné kázeňské opatření (DŘŠ), ale hlavně probíhá setkání v ředitelně s dítětem, s jeho rodiči případně s dalšími odborníky, kde nastavujeme efektivní opatření, aby se takovéto chování u dítěte neopakovalo. Pokud by se dítě dopustilo dalšího hrubého prohřešku, postupujeme stejně. Při hodnocení chování v pololetích pak více DŘŠ prokazují nezlepšené chování dítěte a je navržena snížená známka z chování. Takovéto extrémní případy častěji řešíme umístěním dítěte u odborníků, neb školní nástroje takovému dítěti už nepomohou.

U1: výchovná opatření – uvedení VO, ale není specifikováno za co, hodnocení chování adekvátně obecně specifikováno, za co a to u obou řádů. Nic není konkrétní.

U2: U obou řádů mi to přijde skoro stejné, u G možná ještě stručnější. Ale ani my to nemáme moc konkrétní. Někdy by se mi to ale hodilo. Abychom byli jednotní. Vyjmenovat třeba do tabulky.

S1: Přijde mi dobré to mít v tabulce jako u G. Ale nevím, jestli by tam neměly být nějaké příklady. Oba řády používají slušné chování, ale jestli dítě ví, co je slušné chování. Ale zase vyjmenovat všechno nejde, tak to je asi takto dobré.

S2: Školní řád G obsahuje hodně informativního textu, při hledání přestupku a práva žáka bude asi velmi dobrým podkladem, ale zase tam není nic konkrétního. Pro pochopení pro rodiče samotné děti a učitele je nepřehledný díky velkému množství textu – neumím si představit toto vše číst na začátku školního roku.

Nejpodrobněji se k tématu výchovných (kázeňských) opatření vyjádřil ředitel 2. Nabídl vlastně svou filozofii a pohled na porušení pravidel a následné postupy a tresty. Odkazuje se na spolupráci s odborníky. Jak je zmíněno u dalších participantů, formulace k udílení výchovných opatření jsou v obou posuzovaných řádech podobné až identické. Jsme si vědomi, že vycházejí z formulací, které používá školský zákon a další dokumenty. Víme, že pro ředitele škol je právě tato část školního řádu velmi diskutovaným místem. Část školních řádů má výchovná opatření velmi podrobně rozepsána, druhá část je úsporná, tak jak jsou

prezentována v posuzovaných dokumentech. Právě udělování kázeňských opatření a hodnocení chování jsou častými místy sporu zákonných zástupců a školy.

Z výpovědí učitelů cítíme obavy právě z výše zmiňovaných důvodů. Zmiňují sjednocení postupů a především konkretizaci.

Studenti vyjadřují spíše nejistotu nad tím, jak by vlastně tato část školního řádu měla vypadat. Příliš konkrétní vede k nadměrnosti rozsahu a stejně nejsme schopni vše obsáhnout, ale velká obecnost v nich vzbuzuje obavy, že si v konkrétních situacích nebudou vědět rady.

Bodový systém pro ukládání kázeňských opatření používaný ve vybrané základní škole.

Jako podkapitolu pro doplnění kázeňských opatření jsme vybrali příklad bodového systému, který některé školy používají. Ani jeden z předložených řádů takový systém neobsahoval, ale zajímalo nás, jaký postoj k němu zaujmou sami ředitelé, ale také učitelé a studenti. Ze zkušenosti víme, jak kontroverzním místem je tento přístup nejen ve školách, jak ho přijímá veřejnost, ale také odborníci. Předložili jsme participantům vybraný bodový systém anonymní školy a požádali je o jejich názor. Zajímalo nás také, zdali by ředitelé zvažovali sestavit podobný systém i ve škole, kterou vedou.³¹

Ř1: Bodový systém se mi nelíbí. Musela bych strhávat body například za přezutí i žákům, jejich rodiče mají hodně dětí a málo peněz a čekají třeba na hmotný dar, dávali bychom výjimky a systém by nebyl funkční. Žáky vedeme k přezouvání vlastním příkladem.

Ř2: Bodový systém je pro mě forma, která nemusí všem učitelům a dětem vyhovovat. Ale pokud je na to shoda v celém sboru a má to kýžený efekt, proč ne. Mně tento způsob nepřijde smysluplný, je pro učitele administrativně náročný a utíká nám z něho dítě jako osobnost.

U1: Myslím si, že se nejedená o šťastné řešení. Mám pocit, že většinou to funguje tak, že na ty, které je toto opatření cílené příliš nefunguje – je jim to jedno a naopak stresuje jedince,

³¹ Příklad bodového systému KO je součástí příloh práce.

kterí v tomto ohledu nejsou příliš problémoví a byli by tak schopni „nechat se přejet na silnici“ jen aby přišli v čas.

U2: Musím přiznat, že s bodovým systémem jsem se osobně ještě nesetkal, ale přijde mi to jako skvělý nápad, žáci se naučí, že jejich činy mají své důsledky, pravidla znají a toto jim může pomoci v jejich dodržování. Na druhou stranu je zde motivace pro lepší chování za plusové body.

S1: Přijde mi to takové vojenské, do školy se mi to nějak nehodí. Těžko posuzovat všechny ty situace stejně a taky za některé věci nemůže jen to dítě, ale třeba i jeho rodič. Tak by měl být i takový bodový systém i pro rodiče 😊. Pořád individuální přístup a najednou všem stejné body. Nejsem si úplně jistá, co si o daném bodovém systému myslet. Za 6 bodů získat napomenutí třídního učitele mi přijde dost přísné. Zapomenout přezůvky, žákovské knížky, nepřípravených věcí na hodinu atd., mi přijde docela přísné. Zvlášť ty nepřípravené věci na hodinu, podle mě není nutné, aby měl žák věci na lavici při příchodu učitele do třídy, tímto způsobem může žák těchto 6 trestných bodů získat hned během prvního školního dne. Ještě si myslím, že je to věc čistě té vyučovací hodiny a není nutné to řešit takovým kázeňským napomenutím.

S2: Jedna má kamarádka říkala, že na střední škole měli podobný systém, ale po týmech pro celou školu, proto zde byla i motivace nezkazit to ostatním. Ale věřím, že musí být náročné to uhlídat (ze strany učitelů a vedení).

Kromě učitele 2, kterému přijde bodový systém jako zajímavý nápad, ale sám se s ním nesetkal, nemá zkušenosti, nejsou participant bodovému systému nakloněni. Dokonce musíme přiznat, že právě tato oblast vyvolala zajímavé reakce i u těch, kteří se po celou dobu snažili o jistou neutralitu. Výpověď ředitele 2 je jedním z osobních a zajímavých pohledů s argumentem na závěr: *Ne vše se dá měřit body...*

Shrnutí:

Proč jsme zvolili právě metodu hloubkového rozhovoru jsme vysvětlovali v úvodu této kapitoly. Chtěli jsme se dostat pod povrch, poodkrýt lidské uvažování nad tématem, ke kterému je přistupováno jako k něčemu běžnému, co provází nejen profesní život pedagogů, ale přistupujeme k němu, jako k součásti našich životů. Pravidla, která pro nás vytváří bezpečné prostředí, ukazují nám společensky, lidsky přijatelné chování, ale vnímáme je také jako omezení, nebo dokonce zásah do vlastní svobody. Právě školní řád, který se zdá jednou z nejběžnějších norem, se nabízí jako velmi snadné téma k diskusi. Většina z nás znalecky pokyvuje hlavami na důkaz toho, že mají nejen dobré povědomí o školním řádu, ale jsou i jistými „odborníky“. Každý z nás se se školním řádem na základní škole setkal, nebo je o tom alespoň přesvědčen. Stejně tak jako učitel či ředitel neztrácí jistotu ve chvíli, kdy by měl o školním řádu promluvit, nebo jej posoudit, jako to bylo v našem případě. K rozhovorům jsme přistupovali s tímto vědomím, ale také domněnkou, že během rozhovorů budou k participantům přicházet pochybnosti, nebo si dokonce připustí jisté neznalosti. Nechtěli jsme se stavět do pozice zkoušejícího, nebylo naším cílem prokázat znalost či neznalost školního řádu, kterým se mají řídit, ale nechat je volně přemýšlet a s pochybnostmi, které přicházely, otvírat nové obzory, které by rozšířily možnosti, jak téma, které je tak „obyčejné“, posunout za hranici neobyčejnosti, zajímavosti, ale také důležitosti. To, zdali se nám to podařilo, posoudit nemůžeme, ale už jen skutečnost, jak participant sami sobě pokládali další otázky, jak pojmenovávali nejasnosti, jak přiznávali své nevědomosti, nás postupně přesvědčovalo o tom, že jsme se vydali zajímavou cestou.

Na závěr bez komentářů, kategorií, posouzení ještě nabídneme autentické výroky, které se do předchozí části nevešly, ale jsme přesvědčeni, že nabízejí zajímavý lidský pohled na školní řád. Také dodejme, že některé části přímých citací jsou z písemných odpovědí posouzení školních řádů, a po zvážení jsme ponechali na některých místech autentické neverbální symboly (emotikony).

- *Moc se omlouvám, ale já si fakt myslela, že náš řád znám. Trochu jste mě vyvedla z omylu. Trochu dost 😊.*

- Nejprve bych ráda poznamenala, že jsem si nemyslela, že by ve mně mohly školní řády zanechat tolik pocitů. Přiznám se, že po přečtení prvního školního řádu, který je označen jako G 1 jsem si v duchu říkala: „to mám číst ještě jeden?“. Několikrát jsem si položila otázku, kdepak je v tomto školním řádu nějaká pozitivní motivace. Chyběla mi stručnost, jasnost, a hlavně porozumění pro všechny věkové skupiny, nějaká citově zabarvená, povzbuzující slova, lidskost. Vše zmíněné jsem však našla v druhém, školním řádu označením jako L 1. I já jako budoucí vyučující jsem se těšila na další pravidla, která budou následovat. Myslím si, že přesně tato forma je vhodnou formulací a dokáže nadchnout nejen žáka. Navíc je to tak srozumitelné! A to pouze ve třech stránkách. To je asi jediné negativum, že bych si klidně počítla více.
- Úplně jsem se zděsil, když jsem si přečetl první školní řád, a teď myslím doslovně, já jsem si totiž uvědomil, že jsem nikdy žádný nečetl 😊. To jsou fakt pravidla, kterými jsem se měl jako žáček řídit? Ale teď vážně...
- Celou dobu tady argumentuju, ale jediným argumentem je, že jsme zkostnatělý 😊.
- Čím více budou pravidla svazující, tím méně budou efektivní. Držíme se třech „S“ vnitřní motivace (smysluplnost, spolupráce a svoboda). Každé pravidlo v naší škole je smysluplným rámcem, ve kterém se dá svobodně pohybovat (forma je na učitelích a dětech). Ale koho vlastně dneska zajímá školní řád? 😊

Zajímavý dodatek: přesah do praxe.

Ředitelka základní školy, která byla participantem ve výzkumném šetření a přímým účastníkem hloubkového rozhovoru a jejíž odpovědi jsou analyzovány výše, o několik měsíců později požádala o spolupráci při změnách ve školním řádu. Sama uvedla, že právě setkání se s jiným školním řádem, který jí byl zaslán k rozboru a následné otázky, ji vedly k rozhodnutí, že i když školní řád jejich školy považuje za „schůdný“, ráda by přistoupila k jistým změnám. Velmi zajímavé bylo její zvažování, které bylo zpočátku opatrné, týkalo se pouze úpravy některých formulací, ale pozdější rozhodnutí byla v širším rozsahu. Rozhodla se oslovit výchovnou poradkyni, učitele, ale také rodiče, aby se ke školnímu řádu vyjádřili a

navrhli jeho změny. Zvolila osobní setkání ve škole, ke kterému jsem byla přizvána. Diskuse probíhala v přímém vedení ředitelky, která již měla představu o změnách, ale ponechávala prostor k vyjádření jak učitelů, tak rodičů. Rodiče byli zpočátku velmi opatrní, častěji se opakovala věta, že vlastně tvorbě školního řádu nerozumí, ale také to, že považují školní řád za předem jasně daný formulář „shora“, který není možné zásadně změnit.

Aktivními příspěvky se stala témata mobilních telefonů a oblečení žáků. Jeden z rodičů požadoval striktní zákaz mobilních telefonů ve škole s argumentem, že takto se mohou žáci lépe soustředit na výuku, ale také to, že mobilního telefonu si dostatečně užijí doma, z čehož vyplývá, že hlavním důvodem potřeby tohoto zákazu se může stát vlastní selhání při omezení užívání mobilního telefonu v domácím prostředí. Dodatkem by mělo být také to, že dítě je žákem 3. třídy a rodič zmiňoval především problém nemožnosti zamezit užívání telefonu v nočních hodinách, což otevřelo zajímavou diskusi, která si sice nevzdalovala od pravidel školního řádu, ale odkryla problém, se kterým se rodiče na této škole potýkají. Další tématem předloženým ze strany rodičů byla úprava oblečení. Rodič touto formou informoval školu o tom, že jeho dcera v 9. třídě neví, co je vhodné oblečení, jak je uvedeno ve školním řádu. Ze zmíněného můžeme usuzovat, že rodič školní řád s dítětem probíral a jednotlivá pravidla diskutoval, což bylo ostatními rodiči kladně přijímáno, ale také se stalo motivací pro stejný postup v jejich rodinách.

Smysluplně a funkčně nastavit pravidlo úpravy zevnějšku není snadné. Potkáváme se zde se společenskou normou, která je částečně psána v podobě pravidel etikety, ale také nekodifikovaným společenským nastavením, které je ale proměnlivé v čase a víme, že nejmladší generace není v tomto ohledu ve shodě s generací nejstarší. Hledáme tedy jistý kompromis ve školním prostředí. Důležitým argumentem v diskusi bylo, že i učitelé na této škole (a nejen na ní) se často oblékají jinak, než jaká je představa paní ředitelky, která považuje školní prostředí za nositele kultury a sportovní oblečení (především tak oblíbené „tepláky“) nepovažuje za vhodné. Stejně tak bylo diskutováno i oblečení velmi odhalující některé části těla, především u dívek, ale také velmi „upnuté“ oblečení u chlapců. Pokud bychom se podívali na pravidla odívání příkladně v USA, mohli bychom se přesvědčit o tom, jak konkrétně a velmi striktně jsou pravidla upravující oblečení nastavena na řadě škol.

Vycházíme ze zajímavého výzkumu R. Rabi³², která se právě této problematice věnovala. Argumentem je nejen společenská nevhodnost, ale také nekomfort pro opačné pohlaví, nejen spolužáků, ale také učitelů.

Ze strany učitelů se navrhovaná témata dotýkala bezpečnosti žáků a zodpovědnosti. Jednalo se především o opuštění vyučovací hodiny žákem za účelem použití toalety. Argumentem učitelů byla především ztráta dozoru a kontroly nad žákem, ale také vyrušování výuky, pokud žáci zneužívají tuto možnost. Nastavit pravidlo zákazu odchodu z vyučovací hodiny je ovšem velmi sporné a dotýkající se porušení práv dítěte. Další oblastí byl odchod žáka z vyučování, i když se souhlasem rodiče. Tato otázka se týká především právní ochrany a přebíráním zodpovědnosti nad žákem, který opouští školu sám, bez doprovodu zákonného zástupce.

Návrhy ředitelky ke změnám ve školním řádu byly více obecné. Její představa je v širší změně obsahu, formy atd. Představila možnost využití jiné osoby než doposud užívané 3. sg/pl – žák, žáci, vynechání některých částí atd.

Ředitelce bylo doporučeno projednat návrhy na nová pravidla, úpravu formulací stávajících pravidel s učiteli, ale především to, aby forma školního řádu byla nejen vstřícná k žáků a rodičů, ale také dobrou oporou pro učitele. Z diskuse vyplynula zásadní myšlenka, že pokud budou pravidla školního řádu tvořena žáky a rodiči, nebude tento dokument v dostatečné míře vážnosti, nebudou pravidla vnímána jako norma, což je pro nás velmi zajímavé zjištění. Proto bylo rozhodnuto, že školní řád zůstane, s úpravami formulací některých pravidel, zachován, ale budou vytvořena pravidla chování ve dvou verzích, pro žáky nižšího a vyššího stupně. Tato základní pravidla, která budou ve 2. os. sg., shrnou to nejdůležitější, z čeho by měl žák při svém jednání vycházet. Pravidla budou také častěji používána pro výchovné i vzdělávací účely, budou na viditelných místech, ale budou prokazatelně vycházet ze školního řádu, což se v případě stávajících třídních pravidel nedělo. Právě toto důležité propojení staví školní řád na post důležitosti, nikoliv jak tomu bylo na této škole doposud,

³² RABY, Rebecca. *Polite, Well-dressed and on Time: Secondary School Conduct Codes and the Production of Docile Citizens*. The Canadian Review of Sociology and Anthropology (online). 2005.

dokumentu, který je určen především pro ČŠI a to, čím se mají žáci skutečně řídit, jsou rozličná pravidla třídní.

8.4 Česká školní inspekce a školní řád

Během rozhovorů a jejich následné analýzy často rezonovala otázka týkající se názoru a vlivu České školní inspekce (ČŠI) na podobu školního řádu. V jedné citaci výroku účastníka přímo uvádíme, že školní řád je vlastně *dokumentem pro ČŠI*, je sestaven do takové podoby, aby vyhověl a obstál. Zajímá nás názor ČŠI na kontrolu školního řádu, ale také její postoj k tomuto dokumentu. Andrys (2013) *Školní řád by měl být přehledný, strukturovaný do kapitol, a ne příliš obsáhlý, aby byl srozumitelný všem cílovým skupinám.*

Z dohledaných vyjádření ČŠI k této problematice, ale také z přímého oslovení inspekce s několika konkrétními dotazy můžeme předložit tyto závěry:

ČŠI kontroluje dodržování právních předpisů týkajících se školního řádu, zejména

§ 30 školského zákona,

§ 22 (podmínky pro dokládání důvodu nepřítomnosti žáka ve vyučování),

§ 50 (podmínky pro omlouvání neúčasti žáka ve vyučování a pro uvolňování žáka z vyučování),

§ 17 (podmínky pro udělování pochval a jiných ocenění a ukládání napomenutí a důtek),

§ 14 (konkrétní náležitosti pravidel pro hodnocení výsledků vzdělávání žáků).

ČŠI v rámci inspekční činnosti vykonává kontrolu dodržování vybraných ustanovení školského zákona a souvisejících a prováděcích právních předpisů, které se vztahují k poskytování vzdělávání a školských služeb podle § 174 odst. 2 písm. d) zákona č. 561/2004 Sb. (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů. Výstupem z této inspekční činnosti je protokol o kontrole, který je předáván škole, školské radě a zřizovateli školy. Za přijetí následných opatření na základě výsledků inspekční činnosti na úrovni školy je odpovědný ředitel školy v souladu s § 164 odst. 1 písm. d) školského zákona, opatření vůči řediteli školy přijímá zřizovatel, který školu zřizuje.

ČŠI prováděla ve školních letech 2016/2017 a 2017/2018 v hodnocených školách kontrolu vydání, obsahu a dále zveřejnění školního řádu podle § 30 odst. 1 až 3 školského zákona v rámci inspekční činnosti, kontrola školního řádu není její standardní součástí. Tematicky zaměřenou inspekční činnost na soulad školního řádu s právními předpisy ČŠI neprováděla.³³

V jednom z 37 protokolů o kontrole je konstatováno porušení právního předpisu týkající se kontroly školního řádu. Pokud ČŠI zjistí porušení zákona a porušení není odstraněno již v průběhu inspekční činnosti, zaznamená toto zjištění do protokolu o kontrole a stanoví řediteli školy lhůtu pro odstranění nedostatků.

ČŠI ověřila, že v průběhu uvedených let žádná škola nepodávala námitky proti k protokolu o kontrole, jehož věcnou podstatou by byl nesoulad školního řádu s právními předpisy.

Ředitel školy je dle § 175 odst. 1 školského zákona povinen přijmout opatření k odstranění nedostatků zjištěných při inspekční činnosti a to bez zbytečného odkladu, nejpozději ve lhůtě stanovené ČŠI a ve stejné lhůtě písemně informovat ČŠI, jaká byla přijata opatření a jak byly nedostatky odstraněny. ČŠI posoudí, zda písemná informace ředitele školy o odstranění nedostatků je dostačující a přijatá opatření adekvátní.

Příklady zjištěných nedostatků ve školním řádu:

- *Obsahuje povinnosti nad rámec právních předpisů, např. kratší termín pro omlouvání nepřítomnosti žáka ve škole.*
- *Neaktuální informace, např. neuvedena informace o změně v poskytování stravování.*
- *Neaktuální opatření organizačního charakteru při řešení problémového chování žáků ve škole ve školním řádu.³⁴*

Aktuální doporučení pro úpravu školního řádu:

- *Nastavení pravidel pro kontrolu osob přicházejících do budovy školy.*
- *Nastavení pravidel o předávání informací zákonným zástupcům žáků (také v době distanční výuky).*
- *Nastavení pravidel pro omlouvání neúčasti žáků při distanční výuce.*

³³ Výňatek z odpovědi ČŠI na dotaz autorky práce, zdali existuje tematicky zaměřená inspekční zpráva.

³⁴ Čerpáno z odpovědi ČŠI na dotazy autorky práce (2021).

- *Uvedení časového rozvržení vyučovacích hodin a rozpisu přestávek v souladu s vyhláškou 48/2005 Sb. o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky, ve znění pozdějších předpisů.*
- *Uvedení kritérií pro hodnocení v pravidlech hodnocení žáků.*
- *Uvedení zásad a způsobu hodnocení výsledků vzdělávání a chování žáků při distanční výuce.³⁵*

Výchovná/kázeňská opatření a ČŠI

Konkrétně nás také zajímalo stanovisko týkající se udělování výchovných opatření a to z důvodu vyjádření nejistoty u obou oslovených participantů – ředitelů škol.

Česká školní inspekce kontroluje *dodržování právních předpisů* týkajících se udělování výchovných opatření a hodnocení chování žáka na vysvědčení. Andrys (2013) *Školní řád by měl vždy nechat prostor pro uvážení, zda škola kázeňská opatření uloží. Účelem je zde výchovné působení na žáka, přičemž ne vždy je uložení kázeňského opatření optimálním řešením. Proto je vhodné formulovat ve školním řádu uložení kázeňského opatření jako reakci možnou, nikoli nutnou (ředitel školy, třídní učitel apod. „může uložit“, nikoli „uloží“). Taková formulace dovolí posouzení konkrétní okolnosti případu i osoby „viníka“.*³⁶

Kritéria hodnocení chování žáka na vysvědčení jsou uvedena v pravidlech pro hodnocení výsledků vzdělávání, dle § 30 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů, a dle § 14 vyhlášky č. 48/2005 Sb., o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky, ve znění pozdějších předpisů, součástí školního řádu školy.

Kázeňské opatření podle § 31 školského zákona či podle § 17 výše citované vyhlášky je možné uložit žákovi bezprostředně po zjištění porušení povinností stanovených školním řádem, a to na základě posouzení závažnosti tohoto porušení. Hodnocení jeho chování na vysvědčení odpovídá výsledkům dlouhodobého sledování projevů žáka v závislosti na

³⁵ tamtéž

³⁶ Čerpáno z <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=7484>.

pravidlech hodnocení žáků, stanovených ve školním řádu. Andrys (2013) *Hodnocení chování není možné slučovat s výchovnými opatřeními. Jde o odlišný institut. Toto hodnocení vypovídá o chování žáka v celém uplynulém pololetí. Chování je hodnoceno vždy až na konci pololetí. Naopak kázeňská opatření musejí reagovat bezprostředně na konkrétní zaviněné jednání. Uložení kázeňského opatření není nutnou podmínkou snížené známky z chování a naopak.*³⁷

Právní předpisy nevylučují možnost, aby byl žák za určité porušení svých povinností stanovených školským zákonem nebo školním řádem postižen kázeňským opatřením podle § 31 školského zákona či podle § 17 výše citované vyhlášky a zároveň byla tato skutečnost následně také promítnuta v hodnocení jeho chování na vysvědčení.

Regulace užívání mobilních telefonů a ČŠI

ČŠI se také průběžně vyjadřuje k aktuálním problémům, vybíráme téma, kterému jsme se věnovali při analyzování školních řádů, regulace užívání mobilních telefonů. Toto stanovisko bylo vydáno v roce 2019, tedy krátce před zařazením dodatku o možnostech regulace užívání mobilních telefonů do školského zákona.

Stanovisko je z našeho pohledu zajímavé, ověřili jsme, že i po změně školského zákona se k němu ČŠI přiklání. Dodatek z 11. 7. 2020 Školský zákon: *Školní řád nebo vnitřní řád může omezit nebo zakázat používání mobilních telefonů nebo jiných elektronických zařízení dětmi, žáky nebo studenty, s výjimkou jejich používání v nezbytném rozsahu ze zdravotních důvodů.*

Vyjádření ČŠI z 16. 1. 2019: *Školní řád nemůže žákům zakázat (plošně, preventivně) nosit do školy věci osobní potřeby, mezi něž je třeba počítat také mobilní telefony (v tomto kontextu je třeba školou rozumět činnost, nikoli pouze místo, vztahuje se tedy i na akce školy mimo obvyklé místo poskytovaného vzdělávání, např. školy v přírodě apod.). Ustanovení, které by zakazovalo nošení mobilních telefonů do školy, by bylo v rozporu s právním řádem.*³⁸ Z daného vyplývá, že poslední vyjádření již pozbylo platnosti. Ale jak jsme se zmínili, odpoví na naši otázku k postoji ČŠI k regulaci MT je jisté neoficiální vyjádření, že

³⁷ <http://www.pedagogicke.info/2019/01/stanovisko-ceske-skolni-inspekce-k.html>

³⁸ tamtéž

stanovisko se v zásadě nemění. Škola má možnost ve svém školním řádu zakázat používání MT, ale nikoliv uplatnit zákaz nošení MT do školy. *Ředitel školy je tedy oprávněn prostřednictvím školního řádu stanovit pravidla pro užívání MT žáky ve škole, a to ve smyslu, že je zakázáno užívat MT během vyučování, a že je lze používat pouze během přestávek, volných hodin atd.* Argumentem je vyrušování během výuky, zabránění podvádění či napovídání, riziko zasahování do soukromí. *Nelze ovšem bez relevantních důvodů zakazovat užívání MT o přestávkách apod., tedy mimo vlastní vyučovací proces, neboť v tomto čase žáci nemají povinnost se řádně vzdělávat*³⁹. Podmínkou ovšem zůstává, že nesmí být narušováno právo ostatních na soukromí. Závažným důvodem zákazu používání MT i v tomto čase by mohla být např. kyberšikana, které se nedaří zamezit jiným způsobem. Tento postup je v souladu s § 30 školského zákona, který umožňuje prostřednictvím školního řádu upravit podmínky zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví žáků a ochrany před rizikovým chováním atd.

Ve shodě s ČŠI jsme v jejím závěrečném vyjádření k této problematice *ČŠI je ovšem přesvědčena, že na problematiku užívání a regulace mobilních telefonů ve výuce by nemělo být nahlíženo primárně optikou právních mantinelů, ale zejména z hlediska pedagogického a výchovného. (...) je nezbytné přemýšlet nad tím, kdy je taková regulace pozitivní a kdy má ještě výchovný rozměr, a kdy už jde jen o jednostranný zákaz bez respektu k souvislostem, jako je třeba významná role, kterou MT v životě mladých lidí v současnosti hrají. Žáci by ale měli porozumět tom, proč k regulacím dochází a proč jsou nezbytné a vhodné. (...) Důležitý je také postoj a přístup zákonných zástupců.* Tuto poslední větu jsme citovali s úmyslem navázat na přechodí postoj rodičů na konkrétní základní škole při úpravě podoby školního řádu. Rodiči byl jistým způsobem vyvinut tlak na školu a zavedení přímého zákazu nošení MT do školy. Důvody byly výše popsány. Ředitelé škol se dostávají do nesnadné situace v rozhodování, jak toto téma do školního řádu zapracovat. Argument, že zákaz je podporován ČŠI se z citovaného jeví jako nesprávná interpretace či jistý alibismus. Dokládáme další citaci ze stanoviska ČŠI: *Za velmi důležité pak ČŠI považuje to, aby školy*

³⁹ Odpověď na dotaz autorky práce ČŠI (2021).

uvažovaly také nad možnostmi didaktického využití MT ve vzdělávání i při volnočasových aktivitách v rámci pobytu ve škole.⁴⁰

Závěrem můžeme říci, že stanovisko ČŠI k podobě školního řádu vychází především ze školského zákona, ale také nechává široké možnosti pro úpravy, které vycházejí z potřeb a jedinečnosti každé školy, pokud nejsou v rozporu se zákonem. Toto můžeme dokladovat také autentickým výrokem ředitele – participanta, který potvrzuje, že jeho odlišná podoba školního řádu od běžného standardu byla opakovaně ČŠI akceptována.

⁴⁰ Odpověď na dotaz autorky práce ČŠI (2021).

9 Shrnutí výstupů výzkumu

- Jaká je současná podoba školních řádů na základních školách v ČR?

Na tuto výzkumnou otázku jsme hledali odpověď především v obsahové analýze vzorku 300 (291 dohledaných) školních řádů základních škol v České republice. Použili jsme ke srovnání kritéria, která jsme sestavovali při analýze čtyř zásadních dokumentů ovlivňujících současnou podobu školních řádů, také při analýze tří podob školního řádu vybrané základní školy. Konkrétní výsledky analýzy můžeme dohledat v kapitolách popisujících jednotlivá kritéria. V tomto shrnutí můžeme nabídnout tu nejběžnější podobu současného školního řádu. Je poměrně snadno dohledatelný na webových stránkách základní školy, a to v kategorii Dokumenty školy, jeho rozsah se v posledních letech navýšil na 11–20 stran s jednou přílohou, která rozebírá téma hodnocení výsledků vzdělávání žáků. Řád je aktuální s datem platnosti od roku 2020. Obsahuje všech 10 oblastí, které jsou vymezeny ve školském zákoně, ale také je doporučuje Pomůcka pro tvorbu (2015), nebude mít obsah a jeho přehlednost bude přijatelná, ale pro žáka ne vždy jasná, grafická úprava je vcelku nezajímavá a nejednotná, která naznačuje, že je školní řád doplňován, či pozměňován, ale bez logických souvislostí a jasné provázanosti. Výchovná opatření budou správně vymezena, nebudou chybět ani zákonem požadovaná procesní pravidla jejich ukládání. Ta ale nebudou zcela bezrozporná a pro žáka jasná. Z tohoto shrnutí by nemělo vyplynout, že jsme kritiky současné podoby školních řádů, ale upozorňujeme na možnosti, kterých by se mohlo při úpravách školních řádů využít, v konkrétních kapitolách předkládáme argumenty, které mohou být zváženy při tvorbě řádu školy.

- Splňují školní řády základní kritéria stanovená v souladu s požadavky na jejich tvorbu dle školského zákona, MŠMT?

Jak již bylo konstatováno v předchozí odpovědi, školní řády v námi analyzovaném vzorku splňují požadavky školského zákona, MŠMT. Právě naopak musíme konstatovat, že se snaží

co nejvíce přizpůsobit literě zákona, nevybočovat, být jistým způsobem neutrální. Příliš neprosazovat individuální požadavky školy. Při hledání odpovědi na tuto otázku jsme také analyzovali postoj ČŠI k podobě školního řádu. Zajímavým zjištěním bylo, že ČŠI nevyžaduje „nezávadnost“ dokumentu, naopak i v případě odlišné podoby řádu, který představil ředitel školy, který byl jedním z participantů při vedených rozhovorech, nebyly od ČŠI žádné námitky ani nutnost změn či doplnění. Odpověď na otázku je: školní řády splňují požadavky zákona, ale tyto požadavky neomezují ve své obecnosti odlišnosti škol a potřeby účastníků vzdělávacího procesu, což při tvorbě školního řádu nebývá využito.

- Je při tvorbě školního řádu přihlíženo také k tomu, že se stává jednou z prvních norem, která má být žákem respektována a takto podporovat pedagogicko-psychologické souvislosti utváření postojů k pravidlům?

Podklady k odpovědi na tuto otázku nám poskytla hloubková analýza dvou vybraných pravidel na užším vzorku školních řádů (80/78). Hledali jsme pedagogicko-psychologické souvislosti s utvářením postoje dítěte k pravidlu, normě, zákonu. Posilování zodpovědnosti za dodržování, či porušení pravidla. Uvědomění si dopadu při nerespektování pravidla nejen na žáka samotného, ale i jeho okolí, jako jsou spolužáci, rodiče, společnost atd. Sestavili jsme taková kritéria, která nám pomohla porovnat možnosti konkrétních dvou pravidel a různých školních řádů. Ukázalo se, že nejčastěji jsou používána zákazová pravidla, která jistým způsobem nepodporovala zodpovědnost, samostatnost, vnitřní souznění s nutností pravidla jako bezpečnosti a jistoty pro žáka samotného i ostatní. Slovy Vacka (2000, s. 52) *konstrukce většiny školních řádů tedy předpokládá žáka jako a priori nezdárnou a nesvéprávnou bytost, kterou je třeba omezit, nenechat bez dozoru (eventuálně preventivně zastrážit)*. I tato skutečnost může být inspirací či možností, jak změnit některá znění pravidel, některá pravidla vyjmout a upravit tak počet na přijatelný, ale také pracovat s pravidly školního řádu jako s nástrojem pro výchovu žáka ve svéprávnou a zodpovědnou bytost.

- Jaká role je školnímu řádu přisuzována vybranými řediteli škol, učiteli a studenty pedagogické fakulty.

Pro tuto část jsme zvolili metodu hloubkových rozhovorů, které zčásti probíhaly v písemné podobě elektronicky, či online, o čemž rozhodla neutěšená situace ve společnosti spojená s pandemií. K hloubkovým rozhovorům byli osloveni dva ředitelé, jeden zastupující početnou skupinu školních řádů s výraznou shodou ve všech sledovaných znacích a druhý ředitel zastupující nepočetnou skupinu s výraznou odlišností. Učitelé byli osloveni s podmínkou, že museli být dobu delší než 10 let učiteli za základní škole, což nám zaručovalo dostatečné zkušenosti se školním řádem. Studenti pedagogické fakulty byli vybráni z posledního ročníku magisterského studia. Část otázek byla pokládána v obecné rovině, další otázky se vztahovaly ke dvěma školním řádům, které se staly podkladem ke srovnání.

V úvodní obecné části rozhovorů nám byl odkryt zásadní nesoulad. Všichni participanti přisuzují školnímu řádu vysokou důležitost, která je ovšem v rozporu s přiznanou neznalostí. Nechtěli jsme účastníky v počátku odrazovat zkoušením ze znalosti školních řádů škol, kde pracují, ale otázkami cílenými na konkrétní oblast jsme mohli spíše doložit jejich neznalost. Participanti se také shodovali na potřebě evaluace a jisté „živosti“ dokumentu. Lišili se v pojetí zodpovědnosti za podobu školního řádu, i těch, kdo se má na tvorbě podílet. U ředitelů je více zřejmá vlastní zodpovědnost za podobu dokumentu, u učitelů je řád pomocníkem a oporou a studenti se na řád dívají spíše pohledem teorie a možnosti ovlivňovat jeho podobu z více stran a více demokraticky. To, na čem se obecně všichni shodují se, že pravidla školního řádu by měla především podporovat bezpečné prostředí, podporovat společensky přijatelné chování, ale také připouští, že školní řád je vnímán jako statický dokument, s kterým se v rámci výchovného působení příliš nepracuje.

10 Diskuse

Výstupy z předvýzkumu, ale také teoretické části posloužily nejen pro zorientování se v dokumentech, které z našeho pohledu ovlivnily podobu dnešních školních řádů, ale také k nalezení a sestavení kritérií, která byla následně využita při hloubkové analýze současných řádů. Předkládáme zde krátké shrnutí zásadních částí, či doporučení, která by se mohla stát inspirací při tvorbě školních pravidel, či celého školního řádu.

Předvýzkum

Jednotlivé podoby školního řádu vybrané základní školy a jejich srovnání nabízejí zajímavý pohled na vývoj v čase, ale také postoj a názor ředitelů, kteří v dané době na škole působili. Z porovnání dvou verzí z let 2005 a 2009 vidíme, s jakými problémy se škola potýkala a proč doplňovala nová pravidla do školního řádu. Můžeme vyčíst především to, že nová pravidla jsou velmi konkrétními zákazy nebo příkazy, které se týkají nejen žáků, ale také rodičů a samotných učitelů. Většinou jsou pravidla přiřazována k částem školního řádu tak, že postrádají logický smysl. Také zde dokladujeme, že většina nových pravidel již nějakou oporu ve školním řádu měla, a to v pravidlech, která jsou více obecná, ale dostačující. Vidíme také, že v časové lince se některá nově vložená pravidla znovu odstranila. Témata, která vyžadovala ukotvení ve školním řádu se týkala mobilních telefonů, jiných elektronických zařízení, využívání připojení k internetu školy aj. Právě pravidlo upravující užívání mobilního telefonu je v zajímavých proměnách, od doporučení, jak a kdy telefon užívat, přes zákaz a opětné rozvolnění. Další výraznější změny najdeme v kapitole výchovných opatření, která pro náš výzkum byla velmi zajímavá a znovu nás vedla k potřebě se o toto téma hlouběji zajímat i v následné analýze školních řádů.

Výzkumná část

Obsahová analýza 300 (respektive 291 dohledaných) školních řádů nemůže popsat celou problematiku provozu školy. Ocitli bychom se v širokém záběru, ale velmi na povrchu a výpovědní hodnota by pro nás byla nízká. Sestavili jsme proto taková kritéria, která nám pomohla charakterizovat jejich současnou podobu a obsah a tím poodkrýt jejich současný

stav, který nevnímáme jako neměnný. Již během výzkumného projektu došlo k některým změnám v zákonech, vyhláškách, ale také nečekané situaci ve společnosti a dopady pandemie, což vše mělo významný vliv na změny ve školních řádech. I to, že v některých z nich k doplnění, či změně nedošlo, můžeme posuzovat z hlediska šetření jako zajímavé. Naším záměrem nebylo pouze popsat tento stav, ale hledat souvislosti, hledat odpovědi na otázku proč tomu tak je. Jsme si vědomi, že nemůžeme v závěrech zobecňovat, ale spíše otevírat nové pohledy na podobu školních řádů, ale také možnosti utváření či přetváření podob a obsahu školních řádů.

Na základě zjištěných faktů lze charakterizovat současný stav a základní rysy školních řádů na základních školách v České republice:

Rozsah (počet stran) školního řádu je velmi diskutovanou, ale v odborné literatuře nezodpovězenou, otázkou. Cangelosi (1993) dává přednost malému počtu funkčních pravidel, ale zmiňuje především pravidla chování ve třídě, nikoliv celý školní řád, který v mnoha zemích není běžný, jak jsme zmínili. Bendl (2001) si pokládá otázku: Kolik bodů by měl školní řád obsahovat? Odpověď je také nejasná: *Někdo doporučuje minimální počet ustanovení, jiný zase podrobné rozpracování kázeňských norem*. Vacek (2000, s. 49) popisuje unikátní jednostránkový řád, ale také rozsáhlé *detailní návody, jak jednat ve všech možných „předpokládaných“ situacích*. Průměrný rozsah školních řádů je ve Vackově zkoumaném období o něco méně než tři strany textu. Nestavíme se do pozice toho, kdo určí kolik stran školního řádu je dostačujících, vyhovujících, funkčních, přijatelných, ale s vědomím toho, pro koho je tento dokument převážně určen, přikláníme se k méně obsažnému školnímu řádu, který jasně formuluje pravidla na menším množství stran. Z výzkumu můžeme vyhodnotit, že nejběžnější školním řád na základních školách v ČR je v rozsahu 11–20 stran s 1 přílohou. Od výzkumu Vacka (2000) se tedy rozsah školních řádů výrazně navýšil. *Nejčastěji se vyskytovaly řády jednostránkové a dvoustránkové* (Vacek, 2000, s. 48).

Aktuálnost, platnost školního řádu slovy Vacka (2000, s. 51) *mnohé řády jsou psány spíše jako formální dokument, se kterým se dále evidentně nepracuje a ani se s jeho funkčním využíváním nepočítá*. Vacek používá slovo „setrvačnost“. Při naší analýze jsme vycházeli z data platnosti školního řádu, který nás vedl k propojení s aktuálností. Jak jsme zmiňovali

v kapitole, která souvisí se změnami spojenými s pandemií, předpokládali jsme, že budou všechny posuzované školní řády aktuální, vraceli jsme se i k řádům analyzovaným v předchozím období, ale více jak polovina školních řádů měla rok platnosti 2018 a dříve. Uvedme i příklad dokumentu, který vstoupil v platnost v roce 2011, tedy před 10 lety. Připomeňme, že každá změna ve školním řádu musí být projednána školskou radou a schválena, teprve následně je řád plně platný, i toto může být důvod, proč některé školní řády neobsahovaly aktuální doplnění k tématu distanční výuky.

Struktura, přehlednost, jak uvádí Bendl (2001, s. 128) *pokud se řekne školní řád, vybaví si většina lidí pouze pravidla chování pro žáky*. Součástí řádu je dle školského zákona několik dalších doporučených částí. Pro náš výzkum jsme vycházeli z Pomůcky pro ředitele škol při tvorbě školního řádu (2015), která doporučuje 9 oblastí. V současné době neplatí žádný celoplošný, centrální školní řád (poslední takový platil od roku 1985 do doby krátce porevoluční, 1990). Každá škola v současné době má povinnost mít školní řád jako součást povinné dokumentace, jeho podoba je však v kompetenci ředitele školy. Ustanovení musí být v souladu se školským zákonem, s Listinou základních práv a svobod a s Úmluvou o právech dítěte. Bendl (2001) například předkládá strukturu školních řádů kolem roku 2000, která je výrazně jednodušší než ta současná. Všechny námi posuzované řády obsahovaly část práva a povinnosti zákonných zástupců, nejmenší zastoupení měla část pravidla vzájemných vztahů se zaměstnanci. Struktura školních řádů je velmi podobná, vycházející právě z Pomůcky (2015), nejednou jsme měli pocit, že čteme stejný školní řád opakovaně, což nesusouzní s naší představou, že by školní řád měl odrážet školu samotnou, její specifika, stát se tak jasnou prezentací školy v přístupu nejen k žákům, ale i k jejich rodičům a učitelům. Pro kritérium přehlednost jsme dohledávali u školních řádů obsah, který byl zastoupen v nízkém počtu 32 (11 %) dokumentů, což velmi znesnadňuje orientaci v poměrně rozsáhlých dokumentech.

Výchovná opatření

V této části analýzy jsem zaznamenali výrazný posun od skutečnosti, na kterou upozorňuje ČŠI, ale i Vacek (2000), kterou je opomenutí, nebo nepřesné dělení výchovných opatření. Ve všech posuzovaných verzích školních řádů, byla tato část rozlišena na pochvaly a jiná ocenění a kázeňská opatření. To, jak se s oběma částmi pracuje, zdali jsou využívány

rovnoměrně, jak doporučuje ČŠI, nemůžeme dokladovat. První část (pochvaly) je v řádech krátce zmíněna a většinou dle školského zákona doložena procesními pravidly pro jejich ukládání. Druhá část (kázeňská opatření) jsou z našeho pohledu analýzy zajímavější, nejen proto, že je jim věnován větší prostor, ale také najdeme výraznější rozpory a nejasnosti. Pro posouzení jsme stanovili čtyři kritéria, která nám pomohla se zorientovat v této problematice. Většina školních řádů má vymezena kázeňská opatření v souladu se ŠkZ, stále ale najdeme řády, které k nim přiřazují také hodnocení chování, tedy stupně chování. Podrobné vysvětlení je v kapitole týkající se kázeňských opatření. Většina řádů také v souladu se školským zákonem předepisuje procesní pravidla ukládání. To, jak jsou srozumitelná, pochopitelná a bezrozporná jsme se pokusili shrnout v části rozboru dvou konkrétních pravidel. Jen mizivá část školních řádů pracuje s vyloučením žáka ze školy. Opět je podrobné vysvětlení a dokladování součástí kapitoly výchovná opatření. Školský zákon umožňuje při dodržení pravidel využít i alternativní kázeňská opatření. Ve školních řádech jich nebylo nalezeno mnoho, ale jedním příkladem může být vyloučení žáka z výuky na přechodnou dobu. Z rozhovorů s řediteli škol víme, že se stále hojněji o této možnosti uvažuje, či je nějakou formou realizována, aniž by byla ukotvena ve školním řádu.

Normativnost.

Pro tuto část výzkumu jsme se rozhodli snížit výzkumný vzorek, a to z důvodu hlubšího vhledu do problematiky spojené s posuzováním pedagogicko-psychologických souvislostí, utváření postojů k pravidlům u dětí. Zvolili jsme taková kritéria, která nám to umožnila, ale také vybrali dvě běžně se vyskytující pravidla, která jsme vyhodnotili pro tento záměr jako významná. U velkého počtu dosavadních 291 školních řádů se tato hloubková analýza v souvislostech jevila jako velmi náročná. Snížili jsme počet na 80 řádů a v nich hledali dvě pravidla: regulace užívání mobilního telefonu a netolerance k šikanování. Především u druhého tématu byla práce velmi obtížná, protože téma se prolínalo do různých částí řádu a bylo potřeba najít všechny souvislosti tak, aby docházelo k co nejmenšímu zkreslení.

Srovnání poměrně širokého vzorku nebylo snadné. Musela být opět stanovena další, jemnější kritéria, která nás vedla k možnosti porovnání se smysluplným doporučením, jak s těmito pravidly ve školních řádech nakládat. Tak, jak již bylo řečeno v závěru kapitol Regulace

používání MT a Netolerance šikany nejčastěji používanou formulací u obou pravidel je zákaz, což jsme u pravidla regulace užívání MT rozporovali. Propojení s kázeňskými opatřeními jsou v prvním případě jasnější než v případě postoje k šikanování. Je to dáno především mnohdy nejasným vymezením šikany, jako nepřijatelného chování. Zajímavostí je, že obě pravidla se v důsledcích propojují, protože mobilní telefon a jeho zneužití je často předmětem šikanování. Nejzásadnější částí se staly souvislosti pedagogicko-psychologické. Právě odůvodnění existence pravidla, zodpovědnost za jeho dodržování či porušování a související důsledky, ale také souvislosti a příčiny vzniku pravidla jsou velmi inspirativní. Častá nepřítomnost jakékoliv motivace žáka k jeho vlastní zodpovědnosti a smysluplnosti dodržování pravidla se jeví jako „zatuchlost“ práce se školním řádem, nebo spíše jeho nevyužívání k tomuto účelu.

Hlubkové rozhovory nám měly otevřít osobnější pohled na školní řády. Pohled, který je zatížen subjektivitou, nemůžeme jednotlivé výroky zobecňovat, budovat složité hypotézy, ale je to pohled lidský, který poodkrývá hlubší uvažování tří odlišných, ale v oboru a zaměření shodných, stran. Ředitelé, kteří byli v reakcích rozhodní, jistým způsobem obhajovali podobu „vlastního“ školního řádu, ale také přiznávali pochybnosti, či nejasnosti. Učitelé, s mnohými zkušenostmi s reálným prostředím školy, zkušenostmi s řešením nelehkých situací, ve kterých je potřeba najít oporu v pravidlech školního řádu, ale také přiznáním, že jeho pravidla příliš nevyužívají ve výchovném působení na žáky. Mnohdy připouští, že školní řád podrobně neznají a že v jeho působnosti jsou možnosti a výzvy. Studenti magisterského studia pedagogické fakulty se zkušenostmi z krátkých praxí na školách, ale stále čerstvými vzpomínkami na vlastní vzdělávání na základní škole. I v této skupině je velký potenciál, jak se školním řádem pracovat a jak ho využívat v přípravě budoucích učitelů.

Závěr

Téma disertační práce jsem si ne zvolila, jak často čteme v závěrech prací, téma školních řádů si zvolilo mě. Nejen mnohaletá zkušenost s povoláním učitelky na základní škole, s pozicí výchovné poradkyně, ale i následná práce se studenty na vysoké škole ovlivnily tuto volbu. Školní řád mě provázel bez nadsázky na každém kroku. I tato pro mě cenná zkušenost je v práci zúročena, ale především mi pomohla najít potřebný nadhled, který dává práci možnost jistého zobecnění, ale i následné možnosti poznatky znovu využít při tvorbě konkrétní podoby školního řádu na základní škole.

Jak jsem se sama přesvědčila, téma školních řádů není v českém odborném světě často diskutováno. Opírala jsem se v zásadě o několik prací, které nejsou rozsáhlé, ale z pohledu času a porovnání, zajímavé. Často je k problematice školního řádu přistupováno z pohledu práva. Tyto práce a články jsou mnohdy protknuty slovem povinnost. Přistupují ke školním řádům jako k nařízení, které nám nemůže, ba snad ani nesmí dávat možnost jisté osobní svobody a vlastního rozhodování a důsledků s ním spojeným. A právě na toto místo jsem chtěla upozornit v souvislostech pedagogicko-psychologických. Školní řád je první psaná norma, se kterou se dítě setkává, omezuje ho, ale také ho vychovává, dává mu jistotu a znalost toho, co je možné a co je již nemožné, nepřijatelné. Jak píše Vacek (2000, s. 11) *Mezi řadou prostředků, kterými disponují učitelé a vychovatelé při výchově k mravnosti a občanství (míněno v širokém slova smyslu) svých svěřenců jsou řády škol.* Vnímám školní řády podobně, jako možnost, které není hojně využíváno, jako výzvu k odvaze pracovat se školním řádem jinak. Mluvím-li o odvaze, vycházím z poznání, které mi bylo nabídnuto během psaní práce, že odvaha ředitelů škol je mnohdy svazována lichými představami o tom, že školní řád musí být „jaksi neprůstřelný“ ze strany žáků, jejich rodičů, veřejnosti, ČŠI. Jak si v závěru svého příspěvku povzdechne Vacek (2000, s. 11): (...) *přesto se domníváme, že jejich (ŠŘ) rétorika naznačuje, že naše škola není převážně tím prostorem, kde by se budoucí občan „přiučil“ demokracii.* Nerada bych se stavěla do pozice skeptika, která mi není vlastní, a právě touto prací nabídnout možnost zamyslet se a snad i konat, protože slovy Solfronkovými (2006): *Je-li školní řád akceptován uživateli jako norma svobody vlastního rozhodnutí, je účinnost jeho působení vyšší.*

Seznam použitých informačních zdrojů

ANDRYS, <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=7484>

ARENTOVÁ, Hannah. *Krize kultury*. Praha: Mladá fronta, 1994. ISBN 80-204-0424-4.

ARUM, Richard. *Judging school discipline: The crisis of moral authority*. Cambridge, MA: Harvard University press, 2003. ISBN 978-0-674-01179-1.

BALL, Stephen. *Foucault and Education: Disciplines and Knowledge*. London: Routledge, 1990.

BARTŮŠEK, V. *Pobělohorské školní řády v českých zemích*. Pedagogika, 1986. s. 697–707

BENDL, Stanislav. *Jak předcházet nekázni*. Praha: ISV, 2004. ISBN 978-808-6642-147.

BENDL, Stanislav. *Školní kázeň: metody a strategie*. Praha: ISV, 2001. ISBN 80-858660-80-3.

BENDL, Stanislav. *Kázeňské problémy ve škole*. Praha: Triton, 2011. ISBN 978-80-7387-436-0.

BENDL, Stanislav a Anna KUCHARSKÁ (eds.). *Kapitoly ze školní pedagogiky a školní psychologie: skripta pro studenty vykonávající pedagogickou praxi*. Praha: PedF UK, 2008. 237 s. ISBN 978-80-7290-366-5

Bílá kniha. Národní program rozvoje vzdělávání v České republice. MŠMT: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. 2001 [cit. 2015-07-28]. Dostupné z: http://www.msmt.cz/file/35405_1_1

BRUGGER, Walter. *Filosofický slovník*. Praha: Naše vojsko, 2006. 639 s. ISBN 978-80-206-0820-6

CIPRO, Miroslav. *Aspekty výchovy*. Praha: M. Cipro, 2000. ISBN 80-238-5803-3.

ČÁP, Jan a Jiří MAREŠ. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-273-7.

ČAPEK, Robert. *Odměny a tresty ve školní praxi: kázeňské strategie, zásady odměňování a trestání, hodnocení a klasifikace, podpora a motivace žáků*. 2., přeprac. vyd. Praha: Grada, 2014. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-4639-5.

ČAPKOVÁ, D.: *Komenského Obecná porada a její význam in Obecná porada o nápravě věcí lidských I*, Svoboda, Praha 1992

ČORNEJOVÁ, Ivana et al. *Dějiny Univerzity Karlovy*. I. 1347/48-1622. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova, 1995. 322 s. ISBN 80-7066-968-3.

Zákony školské. nákl. vl. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:8227e970-a6fa-11ea-b0db-005056827e52>

DURKHEIM, Emile. *Education and sociology*. New York: Free Press, 1956.

ERTESVAG, Sigrun K. *Classroom leadership: the effect of a school development programme*. *Educational Psychology*. 2009, roč. 29, č. 5, s. 515-539. ISSN 0144-3410.

FONTANA, David. *Psychologie ve školní praxi: příručka pro učitele*. Vyd. 4. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0741-2.

FOUCAULT, Michael. *Dohlížet a trestat: Kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin, 2000. Studie, sv 10. ISBN 80_86019-96-9

GAVORA, Peter. *Učitel a žáci v komunikaci*. Brno: Paido, 2005. 168 s. ISBN 978-80-7315–104-1.

GAVORA, P. (2015). Obsahová analýza v pedagogickom výskume: Pohľad na jej súčasné podoby. *Pedagogická orientace*, 25(3), 345–371.

GREGORY, A., CORNELL, D., FAN, X., SHERAS, P., SHIH, T. H. a F. HUANG. *Authoritative School Discipline: High School Practices Associated With Lower Bullying and Victimization*. *Journal of Educational Psychology*. 2010, roč. 102, č. 2, s. 483–496. ISSN 0022-0663.

HAVLÍK, Radomír a Jaroslav KOŤA. *Sociologie výchovy a školy*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0042-0.

- HAVRÁNEK, Bohuslav, ed. *Slovník spisovného jazyka českého*. 2., nezměněné vyd. Praha: Academia, 1989.
- HARTL P., HARTLOVÁ H. *Psychologický slovník*, Praha: Portál, 2015, ISBN: 80-7178-303-X
- HELUS, Zdeněk. *Úvod do psychologie*. Praha: Grada, 2011. 320 s. ISBN 978-80-247-3037-0
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2012. s. 30. ISBN 978-80-262-0219-6.
- HEWSTONE, Miles a Wolfgang STROEBE. *Sociální psychologie*. Praha: Portál, 2006. ISBN 978-80-7367-092-5.
- JACKSON, Phillip W. *Life in classrooms*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1968. ISBN 978-003-067655-0.
- JANEČKOVÁ, Eva, 2017. *Výchovná opatření a jejich zveřejňování*. Řízení školy online [online]. 2. 9. 2017 [cit. 2019-03-17]. Dostupné z: <https://www.rizeniskoly.cz/cz/pracovni-situace/vychovna-opatreni-a-jejich-zverejnovani.zs-620.html>
- JANÍK, T., MAŇÁK, J., KNECHT, P. a J. NĚMEC. *Proměny kurikula současné české školy: vize a realita*. Orbis scholae. 2010, roč. 4, č. 3, 9–36. ISSN 1802-4637.
- JŮVA, Vladimír a Vladimír JŮVA. *Úvod do pedagogiky*. Brno: Paido, 1999. ISBN 978-80–85931-78-8.
- JŮVA, Vladimír a kol. *Základy pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. 118 s. ISBN 978-80-859–3195-8.
- KÁBELE, J. *Normy a deviantní chování*. In. Petrusek, M. a kol. *Sociologie*. Praha, SPN 1994.
- KÁDNER, Otakar. *Dějiny pedagogiky*. Díl I., Do konce středověku. Vyd. 2., oprav. a rozš. Praha: Unie, 1923.
- KASPER, Tomáš a KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2008. 224 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-2429-4

KAŠČÁK, Ondrej. *O moci školy a bezmocnosti dětí*. Studia Pedagogica. 2008, roč. 13, s. 127-139. ISSN 1803-7437.

KOLÁŘ M. *Bolest šikanování*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-014-3.

KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování: [cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách]*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-513-X.

KOLÁŘ, Zdeněk a kol. *Výkladový slovník z pedagogiky*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3710-2.

KOLESÁROVÁ, Karolína. *Sociální profil skupin a generací s vyšší a nižší mírou uznávání autority*. In: VALIŠOVÁ, Alena a kol. *Autorita v edukační a sociální práci*. Pardubice, Univerzita Pardubice, 2012, s. 240-246. ISBN 978-80-7395-507-6.

KOMENDA, A. KELLER, J. *Úvod so sociologie pro právníky: Sociální kontrola a deviace*. Olomouc. Univerzita Palackého, Právnická fakulta, 1993. ISBN 80-7067-317-6

KOMENSKÝ, J. A. *Velká didaktika*. In: *Vybrané spisy Jana Amose Komenského* sv. 1 Praha SPN 1958.

KOMENSKÝ, J.A.: *Didaktika česká*. Národní knihtiskárna I. L. Kober v Praze, 4.ed., 1926

KOMENSKÝ, J.A.: *Didaktika analytická*. Samcovo knihkupectví, Praha 1946

KOMENSKÝ, J.A. *Didaktika velká*, Brno: Komenium, 1948

KOMENSKÝ, Jan Amos, KREJČÍ, Augustin a HENDRICH, Josef. *Vybrané spisy J. A. Komenského*, Díl 3: Výbor prací potockých. Praha: Dědictví Komenského, 1926. sv. Díl 3.

KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Výchova, zřejmost, vědomí*. Praha: Herrmann a synové, 1995. ISBN 978-80-238-0473-1.

KREJČOVÁ, Lenka. *Psychologické aspekty vzdělávání dospívajících*. Praha: Grada, 2011. s. 62. ISBN 978-80-247-3474-3.

KŘIVÁNEK, J. *Školní a vyučovací řád*, 1. vyd. Brno: Melantrich a.s., 1937, dostupné z: <http://librinostri.catholica.cz/download/HroJVybZakSk3-r0.pdf>

KŘOVÁČKOVÁ, Blanka a kol. *Pedagogický a psychologický slovník: terminologický slovník zaměřený na primární a preprimární vzdělávání*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. 153 s. ISBN 978-80-7435-513-4.

KUJAL Bohumír. *Pedagogický slovník*, Praha: SPN, 1965-1967 (2. díl)

KYRIACOU, Chris. *Essential Teaching Skills. Third Edition. Cheltenham: Nelson Thornes*, 2007. 150 s. ISBN 978-0-7487-8161-4.

KYRIACOU, Chrisi. *Řešení výchovných problémů ve škole*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-945-3.

KYRIACOU, Chris, DVOŘÁK, Dominik a KOLDINSKÝ, Milan. *Klíčové dovednosti učitele: cesty k lepšímu vyučování*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-434-2.

LANGOVÁ, Marta. *Učitel v pedagogických situacích*. Praha: Karolinum, 1992. ISBN 978-80-7066-613-5

LANGOVÁ, M. – VACÍNOVÁ, M. *Jak se to chováš?!* Praha, Empatie, 1994

LEWIS, Ramon. *Teachers Coping with the Stress of Classroom Discipline. Social Psychology of Education*. 1999, roč. 3, č. 3, s. 155–171. ISSN 1381-2890.

LEWIS, Ramon. *Classroom discipline and student responsibility: the student's view. Teaching and Teacher Education*. 2001, roč. 17, č. 3, s. 307-319. ISSN 0742051X.

LEWIS, R., ROMIB, S., QUIC, X. a Y. J. KATZ. *Teachers' classroom discipline and student misbehavior in Australia, China and Israel. Teaching and Teacher Education*. 2005, roč. 21, č. 6, s. 729–741. ISSN 0742-051X

Listina základních práv a svobod. Dostupné na: <https://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>

LORENZOVÁ, Jitka. *Společnost – škola – učitel a hodnotové orientace současnosti. In: Filosofie – výchova – hodnoty. Sborník k významnému životnímu jubileu prof. PhDr. Jaroslavy Peškové, CSc.* Praha: Pedagogická fakulta, 1999. ISSN 0862-4461.

MATEJČEK, Zdeněk. *Po dobrém, nebo po zlém?* Vyd. 8. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0852-5.

MAREŠ, Jiří a KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Komunikace ve škole*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. s. 34. ISBN 80-210-1070-3.

MAREŠ, Jiří a Peter GAVORA. *Interpersonální styl učitelů: teorie, diagnostika a výsledky výzkumů*. Přehledová studie. *Pedagogika*. 2004, roč. 54, č. 2, s. 101-128. ISSN 0031-3815.

Místní školní rada, jak má ku škole přihlížeti. Tiskem Josefa Koláře, v Praze: sn, 1874

MERTIN, Václav a Lenka KREJČOVÁ. *Problémy s chováním ve škole – jak na ně: individuální výchovný plán*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2013. ISBN isbn978-80-7478-026-4.

MICHALÍK, Jan, 2003. Školní řády – hledisko právní, obsahové a strukturální. *Pedagogická orientace: Vědecký časopis České pedagogické společnosti* [online]. 2003(2), 14 [cit. 2019-03-17]. ISSN 1805-9511. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/pedor/article/view/6788/6280>

MICHALÍK, J. *Školní řády-hledisko právní, obsahové a strukturální*. *Pedagogická orientace* 2003, č. 2, s. 3 8–5 1. ISSN 1211-4669.

MORGAN, David L. *Ohniskové skupiny jako metoda kvalitativního výzkumu*. Brno: Psychologický ústav Akademie věd, 2001. 99 s. ISBN 80-85834-77-4.

MORKES, František. *Politické zřízení školské z roku 1805. Metodický portál: Články* [online]. 16. 01. 2007, [cit. 2021-01-16]. Dostupný z WWW: <<https://clanky.rvp.cz/clanek/c/z/1092/POLITICKE-ZRIZENI-SKOLSKE-Z-ROKU-1805.html>>. ISSN 1802-4785.

MORKES, František. *Devětkrát o českém školství: (přehledný průvodce)*. V Praze: Pedagogické muzeum J.A. Komenského v Praze, 2004. s. 6. ISBN 80-901461-6-3

NAKONEČNÝ, Milan. *Sociální psychologie*. Praha: Akademica, 1999. ISBN 80-200-0690-7

PAŘÍZEK, Vlastimil. *Základy obecné pedagogiky*. Praha: PedF UK, 1996

PECH, Oldřich. *Příruční slovník pedagogický (pro školskou a učitelskou praxi)*. V Praze: Česko-slovenská grafická Unie, 1939.

PETTY, Geoff. *Moderní vyučování*. Praha: Portál, 2013. 568 s. ISBN 978-80-262-0367-4.

Pomůcka pro ředitele škol při tvorbě školního řádu, 2015. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Dostupné také z: www.msmt.cz/file/35220_1_1/

PROKOP, Jiří. *Škola a společnost v kritických teoriích druhé poloviny 20. století*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1008-6

PROKOP, Jiří. *Sociologie výchovy a školy*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2001. ISBN 80-7083-535-4.

PROKOP, František, 2012. *Školní řád jako nástroj řízení školy*. Praha. Dostupné také z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/130061130>. Závěrečná bakalářská práce. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta.

PRŮCHA, Jan (ed.). *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál, 2009. 936 s. ISBN 978-80-7367-546-2.

PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E. a J. MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 6. vyd. Praha: Portál, 2009. 400 s. ISBN 978-80-7367-647-6.

PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 2002 a. ISBN 80-7178-631-4.

PUŠKINOVÁ, Monika, 2014. *Právo pro ředitele škol v kostce*. Praha: Wolters Kluwer. Řízení školy (Wolters Kluwer). ISBN 978-80-7478-397-5.

PUŠKINOVÁ, Monika, *Obsah školního řádu* [online]. 24. 6. 2013 [cit. 2019-03-17]. Dostupné z: <https://online.rizeniskoly.cz/cz/pracovni-situace/obsah-skolniho-radu.zs-550.html>.

PUŠKINOVÁ, Monika; MIKÁČ, Jan. *Rozhodování ředitele školy a školského zařízení ve správním řízení a mimo správní řízení: postupy, správná řešení, vzory správních rozhodnutí*. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010, 214 s. ISBN 978-80-7357-595-3.

RABY, Rebecca. *Polite, Well-dressed and on Time: Secondary School Conduct Codes and the Production of Docile Citizens*. The Canadian Reew of Sociology and Anthropolog (online). 2005

RUSBY, Julie C. a Ted K. TAYLOR. *A Descriptive Study of School Discipline Referrals in First Grade*. *Psychology in the Schools*. 2007, roč. 44, č. 4, s. 333–350. ISSN 0033-3085

SAMPSON, Rana. *Bullying in schools (Problem-oriented guides for police: problem-specific guides series, guide no. 12)*. Center for Problem-Oriented Policing [online]. 2002 [cit. 2015-07-16]. Dostupné z: <http://www.cops.usdoj.gov/pdf/e12011405.pdf>

Sbírka zákonů Československé socialistické republiky. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1960-1989. ISSN0322-

8037. Dostupné také z: <https://kramerus5.nkp.cz/uuid/uuid:28624680-61a8-11e9-a9b4-5ef3fc9bb22f>

SKIBA, R. J., HORNER, R. H., CHUNG, CH.-G., RAUSCH, M. K., MAY, S. L. a T. TOBIN. *Race Is Not Neutral: A National Investigation of African American and Latino Disproportionality in School Discipline*. *School Psychology Review*. 2011, roč. 40, č. 1, s. 85- 107. ISSN 1040-726X.

SOLFRONK, Jan. *Školní řády a řízení*. 1. vydání Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2006. ISBN 80-7372-054-X

Stanovisko ČŠI k regulaci užívání mobilních telefonů ve školách. MŠMT, 2019. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/file/54864?lang=1>

Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020. MŠMT: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. 2014 [cit. 2015-28-07]. Dostupné z: http://www.msmt.cz/uploads/Strategie_2020_web.pdf

Říšská sbírka zákonů 1905 – školní řád.

dostupné z: <https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

STRAUSS, Anselm L. a Juliet CORBINOVÁ. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert, 1999. 196 s. ISBN 978-80-858-3460-X

SYŘIŠTĚ, I. *Filozofické základy výchovy*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2014.

ŠEĐOVÁ, K., ŠVARÍČEK, R. a Z. ŠALAMOUNOVÁ. *Komunikace ve školní třídě*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2012. 293 s. ISBN 978-80-262-0085-7.

Školské reformy. Praha: Zemský ústřední spolek Jednota učitelských v Čechách, 1919-1940. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:e18c7720-b7cc-11e7-a6f3-005056827e52>

Školní a vyučovací řád pro školy obecné a měšťanské i pro školy (třídy) pomocné: Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 30. července 1937, č. 105.513-1. V Praze: Státní nakladatelství, 1937.

ŠTĚPÁNEK, František, 1993. *Řízení školy: Na pomoc ředitelům škol a učít*. Brno: Signet. ISBN 80-900605-1-X.

ŠTVERÁK, Vladimír. *Dějiny pedagogiky*. Díl 1. 1. vyd. Praha: SPN, 1982.

ŠTVERÁK, Vladimír. *Dějiny pedagogiky*. Díl 2. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 1981

ŠTVERÁK, Vladimír a MRZENA. *Jan Felbiger a Kindermann – reformátoři lidového školství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.

ŠVAŘÍČEK, Roman a ŠEĐOVÁ, Klára. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0644-6

TROJAN, Václav, 2014. *Pedagogický proces a jeho řízení*. Praha: Wolters Kluwer. Řízení školy (Wolters Kluwer). ISBN 978-80-7478-539-9.

UHER, J. *Problém kázně*. Praha, DK 1924.

Úmluva o právech dítěte: dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/vybory/pro-prava-ditete/Preklady-dokumentu-OSN.pdf>

VACEK, P. *Analýza školních řádů a její pedagogicko-psychologické souvislosti*. Pedagogická orientace 2000, č. 1, s. 45-55. ISSN 1211-4669.

VACEK, P. *Ke krizi mravní výchovy v současné škole*. In *Výchova k evropskému demokratickému občanství*. IV. konference Evropského hnutí v ČR. Praha: Pedagogická fakulta UK, 1998, s. 186-196.

VACEK, P. *Průhledy do psychologie morálky*. Gaudeamus, 2012. ISBN, 978-80-7435-225-

- VÁGNEROVÁ, Kateřina. *Minimalizace šikany: praktické rady pro rodiče*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-912-5.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychologie školního dítěte*. Praha: Univerzita Karlova, 1995.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychologie problémového dítěte školního věku*. Praha: Univerzita Karlova, 1995.
- VÁGNEROVÁ, Marie, 2002. *Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky*. Vyd. 3. Praha: Portál. ISBN 80-717-8678-0.
- VALIŠOVÁ, Alena. *Jak získat, udržet a neztrácet autoritu*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2282-5.
- VALIŠOVÁ, Alena a Hana KASÍKOVÁ (eds.). *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-3357-9.
- VALIŠOVÁ, Alena; KASÍKOVÁ, Hana. *Pedagogika pro učitele: podoby vyučování a třídní management, osobnost učitele a jeho autorita, inovace ve výuce, klíčové kompetence ve vzdělávání, práce s informačními prameny, pedagogická diagnostika*. 2. rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-802-4733-579.
- VAŠUTOVÁ, Jaroslava. *Být učitelem. Co by měl učitel vědět o své profesi*. Praha: PedF UK, 2007. ISBN 978-80-7290-325-2.
- WAGNEROVÁ, Eliška et al. *Listina základních práv a svobod: komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012. 931 s. ISBN 978-80-7357-750-6.
- VENTLUKOVÁ, Martina, 2018a. *Školní řád z pohledu práva* [online]. 1. 4. 2018, [cit. 2019-03-17]. Dostupné z: <https://online.rizeniskoly.cz/cz/pracovni-situace/skolni-rad-z-pohledu-prava.zs-375.html>
- VENTLUKOVÁ, Martina, 2018b. *Kázeňská opatření. Řízení školy online* [online]. 14. 4. 2018, [cit. 2019-03-17]. Dostupné z: <https://www.rizeniskoly.cz/cz/pracovni-situace/kazenska-opatreni.zs-376.html>
- VESELÁ, Michaela, 2012. *Tvorba školního řádu. Řízení školy online* [online]. 7. 9. 2012 [cit. 2019-03-17]. Dostupné z: <https://www.rizeniskoly.cz/cz/pracovni-situace/tvorba-skolniho-radu.zs-71.html>

Z dotazů zaslaných České školní inspekci a odpovědi na ně, 2015. Česká školní inspekce.
Dostupné také z: http://www.csicr.cz/html/z_dotazu/resources/_pdfs_/Z_dotazu_.pdf

Využití právních opatření při řešení problémového chování žáků na školách (2014)
<https://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/vyuziti-pravnich-opatreni-pri-reseni-problemoveho-chovani>

Zákon 561/2004 Sb. o předškolním, základním středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání
(dále pouze školský zákon) dostupné z: <https://www.msmt.cz/dokumenty-3/skolsky-zakon>

Seznam obrázků

OBRÁZEK 1 SCHÉMA HIERARCHIE VE VZDĚLÁVÁNÍ PODLE JEJÍ PRÁVNÍ SÍLY	12
OBRÁZEK 2 PŘÍKLADY PRAVIDEL UKLÁDAJÍCÍ POVINNOST, ALE JSOU V ROZPORU SE ŠKOLSKÝM ZÁKONEM (PUŠKINOVÁ, 2013) ...	20
OBRÁZEK 3 MODEL SOCIALIZACE (NAKONEČNÝ, 1999)	61
OBRÁZEK 4 ŠKOLNÍ ŘÁDY A ŘÍZENÍ (SOLFRONK, 2006)	64
OBRÁZEK 5 ZÁKLADNÍ A VÝBĚROVÝ SOUBOR	79
OBRÁZEK 6 PRŮBĚH VÝZKUMNÉHO PROJEKTU.....	81

Seznam grafů

GRAF 1: DOHLEDATELNOST ŠŘ NA WEBOVÝCH STRÁNKÁCH ŠKOLY (300 ŠŘ).....	98
GRAF 2: ROZSAH ŠŘ (5KATEGORIÍ, 291 ŠŘ)	100
GRAF 3: POČET PŘÍLOH ŠŘ (291 ŠŘ)	102
GRAF 4: PLATNOST ŠŘ, AKTUÁLNOST (291 ŠŘ)	103
GRAF 5: PŘEHLEDNOST DLE DODRŽENÍ STRUKTURY A SHODY S PŘEDLOHOU (291 ŠŘ)	105
GRAF 6: KÁZEŇSKÁ OPATŘENÍ VE ŠŘ (291 ŠŘ)	110
GRAF 7: FORMULACE PRAVIDLA REGULACE POUŽÍVÁNÍ MOBILNÍHO TELEFONU VE ŠKOLE (80 ŠŘ)	119
GRAF 8: FORMULACE PRAVIDLA S PŘIHLÉDNUTÍM K VELIKOSTI ŠKOLY (80 ŠŘ)	120
GRAF 9: PRAVIDLO VYMEZUJE ČAS A MÍSTO PLATNOSTI (80 ŠŘ)	121
GRAF 10: DOPADY PŘI PORUŠENÍ PRAVIDLA – PROPOJENÍ S KÁZEŇSKÝMI OPATŘENÍMI (80 ŠŘ) VO – VÝCHOVNÉ OPATŘENÍ/KÁZEŇSKÉ OPATŘENÍ, PŘESTUPEK A ZÁVAŽNÝ PŘESTUPEK NEUPŘESŇUJE TYP KÁZEŇSKÉHO OPATŘENÍ.	124
GRAF 11: ODŮVODNĚNÍ PRAVIDLA – PEDAGOGICKO-PSYCHOLOGICKÉ SOUVISLOSTI (80 ŠŘ)	125
GRAF 12: FORMULACE PRAVIDLA NETOLERANCE ŠIKANOVÁNÍ (78 ŠŘ).....	133
GRAF 13: SROZUMITELNOST FORMULACE PRAVIDLA NETOLERANCE ŠIKANOVÁNÍ (78 ŠŘ)	134

Seznam příloh

Příloha č. 1: Školní řád G1

Příloha č. 2: Školní řád L1

Příloha č. 3: Příloha ke ŠŘ G2

Příloha č. 4: Příloha ke ŠŘ L2

Příloha č. 5: Příklad bodového hodnocení